

most

68

revija
za kulturo
in
družbena
vprašanja

20



most

**REVIJA ZA KULTURO IN
DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič,
Aleš Lokar, Boris Podreka, Alojz Rebula,
Marjan Rožanc in Vladimir Vremec
(odgovorni urednik)

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja
celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko
6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: Trst - Trieste,
Via Donizetti, 3 - Italija

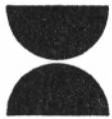
Cena posamezni številki 500 lir, letna
naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči
račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassama-
re, 6 Trieste. Za inozemstvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste,
Via S. Anastasio 1/c

Poštnina plačana v gotovini

Spedizione in abb. post. Gr. IV
I. semestre 1969



ESEJI

Marjan Rožanc: O DVEH TEMELJNIH STRUKTURAH 180

Ivan Mrak: SMER IN PROTISMER 187

Irena Žerjal Pučnik: SLOVENSKI FILMSKI SCENARIJI
1948-65 215



LEPOSLOVJE

Pavle Zidar: DVE PROZI 161

Stanko Janežič: SVETA DEŽELA 177



UMETNOST

Boris Podreka: ČERNIGOJ IN PATENTIRANI «JAZ» 201

Fedor Žigon: MEJE ARHITEKTURE 207



PROBLEMI

Franc Mljač: VOLILNI IZIDI POLITIČNIH IN DEŽELNIH
VOLITEV MAJA 1968 170



FELJTONI

DVE PRIDIGI, Johannes Dittrich 227

BOG V SOCIALIZMU, Gyorgy Ronay 232

KULTURNA REVOLUCIJA V LJUBLJANI, Aleš Lokar 238



ZAPISKI

PETDESETLETNICA, Miran Razor 231



DOKTOR KOLJC

Najmanj petdesetič je že pogledal v čakalnico, kdaj bo tisti zadnji končno res zadnji. Lotevala se ga je že nervoza. Obvladoval jo je tako, da je zapadal čustvom nedoločene žalosti in hkrati toposti. Nad vsem tem pa je bedela zelo budna vzvišenost, zbrana sredi čela.

Pospremil je predzadnjega iz ordinacije. Ves tih ga je prepustil v nadaljnjo obdelavo sestri. Poškilil je še čez njene rame, kaj vpisuje, potem pa se je spustil kakor devetmesečnik v prve korake do vrat in trepeče povabil: — Prosim.

Moški petdesetih let, zarjavel od gorskega sonca, z oživelimi gubami pod očmi in okoli ust, in z dlakastim puhom v ušesih, je vstal in se nerodno opotekel mimo užaljeno vzravnane zdravnika. Iz njegove zelene obleke je zaudarjalo po zgnitem kravjeku. Vstopal je z občutkom krivde in deškega sramu, oči in obraz pa je raztapljal v pravcati pasji zvestobi.

— Prosim, mu je odkazal doktor Koljc vrtljiv stolček. Rekel je trdo, a hkrati še toliko prijazno, da ni presekala tistega odnosa, ki si ga je skozi dolgo čakanje zamislil pacient.

— Kaj bo dobrega? ga je vprašal in še sam sedel z neko nepremagljivostjo v svojem telesu in povlekel predse zdravstveni karton s pripeto zdravstveno knjižico v desnem voglu.

— A, Pivko? je prebral ime in se zazrl vanj, ki se je začel od zadrege in nekih notranjih naporov svetiti. Njegova notranjost se je glasno prebujala. Zasijal je večerno rdeče.

Ave Marija! je odmisli doktor Koljc in zasrbele so ga potne podpashe.

— Boli me! je zagrmelo iz pacienta. Vse tod čez, se je prerezal z roko čez prsi. Boli, pa spet mine. Ko mine, pa spet. Revmatizem. Jaz ne vem. Bo. Če ležim, neha.

— Kdaj vas boli? je vprašal zdravnik neprizadeto, ne da bi odmaknil oči s potečega se pacienta.

— Celo leto že po malem, je odvrnil, vesel, da se mu verjame in da ni več tak nič, kot je bil prej v čakalnici. Zalivala ga je toplota, ki jo sproščata obzirnost in pozornost.

— Kje vas začenja boleti? je vse bolj lezel vanj doktor Koljc, zraven pa je mislil: jetra ima zdrava, ta vrag!! Ledvica? Žolč! je ugibal in ga prebiral. Ne! Od nekje je navrel šum. Prisluhnil mu je in se še sam uglasil nanj. Ves začuden je spregledal. Jezik se mu je zatresel v besedo r r r a a k .

Spogledala sta se.

Pacient je neumno rdel. Bil je že kar višnjevkast.

Zdravnik je takoj prebrodil krizo presenečenja in se vrnil po tistem šumu nazaj do ugibanj in nato do vprašanja: kje vas začenja boleti?

— Res ne vem točno, kje, je rekel kmet in odžarel sto stopinj Celzija. Vse naenkrat me začne.

— Ampak nekje več, nekje manj, je vzgojeno ugovarjal zdravnik. Pacient si je še enkrat prisluhnil, gledaje predse, in molče odkimal.

— Ne veste? je spregovoril že z obrisi obupa. Priklical je vse sile, ki so mu še ostale (in imel jih je samo še v koncih prstov). Bil je že na tem, da zavpije, da vstane — da gre.

Zunaj se pesek dobesedno cvre. Pesek, prosim! je hotel vpiti.

— Vesté, je zdihnil in si spodvihoval ustnice, potem pa planil po peresu, edinem, ki lahko razreši vse to, in začel čečkati napotnico. Dihanje obeh je zamrlo.

Pero pa je praskalo, praskalo, ko da nekdo lupi z ribe luske.

Kmet se je začel sesedati nazaj v svojo morečo nerazrešljivost. Šel je v duhu nazaj v čakalnico, začel spet čakati do začetka svojega čakanja, odšel ven, se dotikal vsega, kar se je bil prej, ko je prihajal, in se začel mukoma vzpenjati navkreber. Konec je, je čutil in hodil.

Però je odnehalo.

Zdravnik je spodvil čelo v nizko čepenje. Preletel še enkrat, kar je bil napisal, preganil in zarinil pod sponko ter naglo vstal.

— Pridite! ga je povabil iz ordinacije.

Z naglimi koraki sta prišla do sestre.

— Izpišite, prosim, še ostalo! se je zaupno nagnil k sestri, ki je jemala iz njegovih rok papirje kot veliko dragocenost. Potem se je naglo obrnil k pacientu. Prsten. Nagnil obraz ko učitelj, ki ošteva, in rekel: — Šli boste k specialistu v Ljubljano. Na interno. Tam vas bodo pregledali in v manj ko enem tednu bo vse v redu.

— Kaj pa imam? je vprašal kmet in buljil.

Doktor Koljc se mu je nasmehnil in ga trepnil po rami: — Vse bo v redu, Pivko! Samo: jutri na avtobus! Veste, kje je interna? Ne. Ko boste stopili z avtobusa, je pokazal z roko na tla, povprašajte,

kje je trolejbusna postaja. Vsi vedo. In s številko 9 se boste pripe-
ljali skoraj na hodnik internega oddelka.

— Pa krave?

— S kravami pa jaz nimam nič, dragi Pivko, se je s trpkim posme-
hom poslavljal zdravnik in se odmikal k vratom.

Pacient je bodel v odmikajočega se možá, skušajoč mu izviti usmi-
ljenje in razumevanje tudi do krav.

— Pivko! ga je poklicala sestra. Kmetov žalostni pogled je v tre-
nutku preminil. Zagledal se je kakor slepec v večno temo. V sko-
rajšnje pogubljenje svojega telesa.

»Lube, lube krave,« je hotel že zdihniti.

Pomaknil se je k mizi, kjer je sestra zalepljala kuverto, in široko,
razburjeno sopel.

Medtem je doktor Koljc že tekel po hladnem stopnišču. Lahak, čist.
Vest se mu ni zganila. Lepo jo je uspaval. Smuknil je v kuhinjo, kjer
ga je v pokritih posodah čakalo kosilo: juha, artičoke, makarono-
vo meso. Solata? jo je iskal po mizi.

— Konec, Vilko? se je oglasila žena iz spalnice.

Po glasu je uganil, da leži.

— Je, konec je, je rekel mirno in si nalival v krožnik juho.

— Ali ni za crknit? je rekla žena tesnobno, ker jo je dušila močna
brada, čepeča na njenem mehkem vratu.

Doktor Koljc je zajemal in srebal slano in rahlo zagrenjeno teko-
čino. Pred seboj je imel športno stran Dela in bral rezultate sloven-
ske rokometne lige. Oboje: jedel in bral je brez zbranosti. Potem,
ko je nekajkrat zajel z žlico po praznem dnu, jo je odložil. Rob
krožnika je zazvenčal. Vstal je in prebral še datum na robu ča-
sopisa.

— Ali ne boš jedel? je vprašala žena, še zmerom z brado na vratu.

— A jaz? je vprašal. Ne! je odložil s tihim glasom in se začel
slačiti.

— Tvoje copate so tu, Vilko!

Obleka je šumela kot napol suha trava. Odlagal jo je prek stola,
kos za kosom. Začel se ga je dotikati, blagi, komaj zaznavni hlad.
Obstal je v samih spodnjicah in se ogledoval.

V prostorih je bil polmrak in tišina, v kateri se je vsak čas kaj
premaknilo.

Doktor Koljc je zatacal bos. Spalnica je bila v še globljem mraku.
Pogledal je na ženo na postelji. Telo se ji je dvigalo v neznatnih in
enakomernih sunkih. Razkazovala je svoja neznanska bedra kakor
žaba, ki je pravkar poginila. Stegnil se je s pogledom v njen spolni
kot med nogami. Zajet je bil v bele hlačke.

— Kaj je? je vprašala žena, ker je začutila, da si ga vzdiguje.

— Ničnič, Saška! je zahitel z glasom.

Žena mu ni verjela.

Sedel je k nji na rob postelje in preletel stran, ki jo je brala. Njegova sapa se je usipala na njen marmornati hrbet ko moka.

Brala sta skupaj! Ceprav se je življenje obnovilo in se utirilo v stari tek, so vendar po decembru še zmeraj tu pa tam po malem streljali in novi požari, kakršni so zmeraj, so bili nekako dogorevajoči ostanki prejšnjih...

Pravzaprav sta prebirala samo črke na slepo. Sploh nista vedela, kakšnih besed se dotikata. Bližala sta se drug drugemu skozi to goščo črk.

Še do tamle! je pogledal mož na zadnji odstavek na strani: »Ko bo nekoč...« in pripravil roko, da bo odvalil ženo s trebuha na hrbet. Oba sta se tudi že začela potiti. In v vso to zamotano sladkost je usekal krik telefona.

Doktor Koljc je reagiral s hudo želodčno bolečino, ki mu je segla v zatilje in čelo. Roke so mu nemočne in nesmiselno obležale druga v drugi. Obraz se mu je zmačil, vid opešal, Ko se je pogledal v veliko stensko zrcalo, je videl tam samo svojo lobanjo.

— Ne grem nikamor! je usekal. Zobje pa so mu ušli ko v mrazu. Zvonec je divjal ko majhen požar.

Žena je gledala v telefon na mizi. Saj bo shodil, je pomislila. Sem bo prišel, če on ne bo šel k njemu.

— Pojdi! je rekla, ker ni marala, da bi telefon prišel na posteljo.

— Ali so zmešani! je divje zavpil. Ali mislijo, da sem natak...?

— Znoreli so! se je pridružila še ona z zobnimi glasovi. Stavim, da je Mlakar.

To je pognalo doktorja Koljca k telefonu.

— Halo! je spustil težak kamen svojega glasu vanj.

— Ja, je prerinil čez usta.

— Ja, ja, je ponovil in kimal, pogled pa dvigal proti stropu in ga začel privzdigovati.

— Ja, je zategnil in ugriznil v spodnjo ustnico.

— Aha, je rekel skozi nos. In potem: — V redu. Prav.

Telefon mu je obvisel v roki ko polovička kranjske.

— Mlakar! je rekla žena, napeta in nabita od nestrpnosti.

Koljc je razburjeno vzdihnil in zatrepetal z glasom: — Umira!

— Zdaj? je odprla ona pogled.

— Zdaj, zdaj, je zdihujoče ponovil.

Nanju se je usula tišina kakor prst in pršila po njuni goloti. Bila sta začudena in vneseno vznemirjena. Gledala sta se, dokler se jih ni polastila tema in ju razdelila. Potem sta se zničila, segnila vsak zase in vstala od mrtvih. Nista se takoj prepoznala, ko sta se zagledala: ona je bila še vsa od madežev zemlje, on pa od sledov, iz katerih je bil spet nastal— iz teme in svetlobe. Ko ju je čas izmil in ko so ju dosegli glasovi še od zunaj, sta naselila spet ta svet.

Z vasi je zadišalo po zaparjenih cunjah in svinjskih odpadkih. Slišalo se je sopenje živali iz odprtih hlevov. Konji pa so nabijali v tla in prebujali zemljo pod seboj kot potres.

Sebastijan se je naslonil na deblo tepke in začel izrivati iz sebe, iz razbolelega grla, zadušljiv in rezgetajoč kašelj. Ves se mu je predal. Stresal se je kot krtina na krtovem hrbtu.

Ko se je utišal, je jel previdno jesti topli zrak, ki ga je še zmerom dražil.

Vse skup, je začel spet premišljati, vse skup je prazna neumnost. Ko se rešiš ene, je za njo že druga, in tako jih trgaš, neumnosti, do smrti. Življenje! To so visoke prerijske trave. Razmikaš jih, dokler na koncu ne uzreš vode. Veliko vabljivo jezero, ki se lesketa od nebesne svetlobe. In tisto je potem res konec. In tam, na obali jezera, se umiješ in ohladiš. Potem pa zaplavaš v temo, ki je vse lažja in slajša.

Kaj naj! se je zamišljal, naslonjen na deblo. Živim? Živim za tole usrano učiteljevanje? Za tole drekasto prebujanje ljudstva? Za utvaro? Za slabe pesmi, ki jih pišem? Moje trave, ki se od resnice zvijajo od smeha kot pijane. Čuj jih!

Prisluhnil je večerniku, ki je raznetil trave.

To, to, je prisluškoval, to ni svila njene kože. To ni jok zemlje. To je cinični posmeh meni, ki sem romantični idiot. Slabič.

Ni res, je skoraj z glasom vzdramil okolico, da je priroda dobra, mila in ne vem kakšna še! Priroda je cipa. Prav tako kot človek. Ljudožrska je.

To vse je za pojesti, se je začel razgledovati. Za požreti. Ali jih ti požreš, ali pa oni tebe. Kakor hočeš. Ampak ti, ti, se je posmehoval sebi, ti odkrivaš samo videze. Ti si čisto navaden prevarant številka 1. Namesto da bi zapisal: trave, oblaki, mesec, to so tipalke sipe. Ne verujte, ne verujte, ljudje, v pesmi, ki proslavljajo polipa! Verujte meni! Jejte, jejte, da ne boste pojedeni vi!

Dlje ni znal zapasti domišljiji. Obvisel je na deblu in bingljal v besede: »da ne boste pojedeni vi«.

Potem se je začel spraševati: Kaj? Kam? In prodiral s pogledom v mlačno temo.

V bližnjih vinogradih so odmirali črički. Po listih tepke pa so že potokle kaplje dežja.

Odrinil se je s telesom od debla in se potepeno zanesel po cesti proti novemu domu. Rekel je samo še: — Dež! Potem ni več hotel misliti. Vdal se je gonu, ki mu je bil že dolgo znan.

To je lepše, je začenjal spet čutiti, a ne kot človek. Da, to je lepše. Lepo sprejmeš dež, dež ali vročino. Kar pač prineso časi. Lepo je biti to...

Hodil je in dež ga je zalival kot že mrtvo tvar.

— Naa! se je oddahnil in pogledal po pročelju velike malomeščanske hiše. Zdaj pa spet jaz. Spet sobe, luč, postelja, knjige, ambicije in misli, misli, misli.

Vstopil je v hodnik, dišeč po vlagi. Njegovi tavajoči koraki so odmevali kot po cerkvi.

V sobi se je v temi dotipal postelje in legel obut.

— Smrt! je dihnil.

Dež zunaj se je usul kakor prst po pokrovu truge.

Počutil se je kot v ozki jami, ki jo z leve in desne dušita prsteni steni. Steni, ki se vzdigujeta kot skalnati pečini. Nagnil jih je, da sta zaplahutali vsaka na svojo stran kot ogromna kartona.

No, da vas vidim? je pomislil. Da vas vidim, kako boste sprejeli moj konec.

Mati! jo je poklical ob svoje truplo.

Mati obupano strmi!

Ostro jo opazuje.

»Sin, sin,« šepeta.

Sina stisne na jok. Začne se smiliti samemu sebi, toda vztraja v smrti.

»O, o!« zdrvi k njemu. »Nisem te,« vpije med solzami in strašno, porodniško odprtimi usti, »nisem te rodila za smrt!«

»Kaj smo ti storili!«

V tem zadnjem vzkliku začuti neko veselost v materini žalosti.

Sebastijan pusti, da ga denejo v jamo, da ga zasujejo in gomilo okitijo z venci.

»Na, pa je!« je zaslišal v grob.

»Pa smo ga!« je rekel moški z glasom njegovega birmanskega botra.

»Ja, ja,« je zlagano rekla neka intelektualka. »Obetal je.«

»Svet ne more zatajiti dihanja ob eni smrti. Ga ni ob milijonih, ki so vzeli konec, ga bo pa ob tem pesniku, ki je samo obetal,« je rekel očetov brat.

»Ampak kri, kri je prelita, da bi bili mi čistejši,« je rekla očetova popol sestra.

»Ali se nisi že zadosti grizla te dni, odkar nas je moril kot mrlič?« se je branil stric. »Jaz sem čist,« je oddrobil z dlanmi kakor s činelami. Operem se. Govoril sem mu: »Ne ščij proti vetru, ker boš sam poscan! Ni slišal. Naj posluša zdaj krte, kaj mu bodo povedali!« »Ne moreš tako,« je rekla mama, »res je bil čudak, bil je pa premlad za to.«

»Mlad!« je zavpil stric. »Ampak ne tako kot ti misliš. On je bil predvsem slabič. Lepo, da ne moreš življenju odgovoriti drugače kot z revolverskim strelom. He, he, ženske, moje!« je dvignil glas. »Niste poznale tegale fanteta. Šel se je igro, igrico s pesmicami kot Jesenin, Majakovski. On je predvsem posnemal neko tragedijo, ker je bil toliko neizviren, da svoje sploh ni premogel. Revež usrani! Bo on Majakovski! Kaj pa je okusil v življenju drugega kot kruh. Resda včasih nemškega, ampak kruh je bil.«

»Ne, ne!« je zahodila v krogu teta. »Kri je tu. Kri, Andrej!«

»Kri!« je vzkliknil stric. »Polžja slina, ne pa kri! Takle pobc bo pretakal kri. Saj je komaj začel sperme.«

»Kogar bogovi ljubijo, umrje mlad!« je položil Sebastijan teti v glas.

»Njega so pa res!« se je razpotegoval stric ko meh harmonike. »Le kaj je naredil takega, velikega, genialnega, da bi ga morali bogovi oteti ljudski svojati! Na, beri!« ji je pomolil pesem.

Teti je zdrknil listič na tla.

«No, kaj sem ti rekel! Kaj je bilo tole naveličano dete? Snob. Njegova smrt je njegova nemoč, ne pa obveznost zame. Za nas. Mi smo naredili vse, da bi bil človek. Da bi po človeško sprejemal svet: svet s svojimi garjami. Kaj moremo, če je raje, namesto trdo delal, strel v zarje, poslušal trave in iz vsake solze koval kilav honorar. Kolikokrat sem mu rekel: Fant, pusti politiko, ti si še premlad, da bi dojel veličino absolutne nemorale! Politika ne more biti poetika, poetika pa je lahko politika. Pa se je drl: Ne, ne, ne prodam se! Nikoli! Nobenemu! Ubogo čvekalo, zdaj pa ima! Hotel je, da bi svet sledil njegovemu poetičnemu ritmu: hopla hop, hopla hop... Na vsak način je hotel moralno upravljanje občin in države, in bolj ko sem mu dokazoval, da je sleherna politična doktrina nasilje, bolj je ta pob verjel svojemu poetskemu poslanstvu...»

Sebastijan je zatisnil oči in sluh, da bi ne slišal več strica. Želel je do materine žalosti. In — do žalosti njegovega najboljšega prijatelja.

Sebastijan je z vso močjo intuicije vagal materin izraz.

»Kriiii!« ji je zacurljal glas iz ust, nosu in oči. »On je nedolžen. On je premlad, da bi ga povrhu še obtoževali.«

»Saj ga ne!« je pristopil k nji brat! »Jaz sem ga imel prav rad. Pri nas je jedel kakor doma, govoril kakor doma. Govorili smo, a ne? Jaz res ne morem biti kriv, če se je fant zagolsnil z življenjem. Navsezadnje, pogledj: pogreb je imel čeden. Govorili so mu. Zdaj pa, sestra draga, boš že oprostila, da živim nekaj let dlje od njega. Njegova kri me prav nič ne obvezuje. Ne grem se obesit, pa če bi to storil zdaj še moj lastni sin.«

Sebastijanov prijatelj se je nasmehnil. Oči so mu zaigrale. Njihov odblesk je vse streznil.

Zdaj pa bo! je vzdrltel Sebastijan. Ti, ti... Daj jih!

Stric je pristopil k njemu in ga prijel za kolenca, kakor da ga hoče popeljati v stran.

»In vi?« ga je ogovoril. »Kaj vi pravite na vse skupaj?«

»Tragično je vse to,« je rekel najboljši prijatelj. »Še predvčerajšnjim sva bila skupaj. Razumete: niti s senco na obrazu ni izdal namere, da bo storil... A če zdaj vse premislim, kar sem imel z njim zadnje ure, vidim, da se je že dolgo, dolgo pripravljaj na to. Usojeno mu je bilo in nič ga ne bi preprečilo na poti v smrt.«

V njegovem govorjenju, je dojemal Sebastijan, ni niti sledu prave žalosti za njim, marveč samo strokovnjaško ugotavljanje njegovega konca.

«Jasno,« se je pognal za zrakom najboljši prijatelj, »da ga je škoda. Vsakega je škoda, ki kaj obeta.«

»Ampak, kaj, kaj je obetal takega?« je vskočil stric.

»No,« je spustil prijatelj predse roko, »njegov poetičen navdih je bil pristen, dokaz za to je tu,« je pokazal na gomilo. »Če bi bil še malo počakal. Leto, dve, tri.«

»Tako pa,« je zapel stric, »je prišel čas, da gremo domu.« In začel se je ozirati z mislimi po svojih osebnih stvareh.

»Ja,« je stopil za stricem tudi prijatelj, »ni kaj storiti. Storili smo vse.«

»Vse,« je grenko naveličano pristavil stric.

Mati se je ozrla na gomilo in še enkrat kihnila v jok.

»Naj počiva v miru!« je rekla teta in iskala konec rute.

»Le naj!« je rekel stric in pognal čeljusti v jezno prežvekovanje.

Stooojte! se je zadril za njimi Sebastijan.

Nihče se ni ozrl.

Vi... vi... je lovil besedo, da bi jih razžalil.

Oni pa nič. Mirno so odhajali kot iz gostilne.

Ma-mma! je zganil mehko.

Zalile so ga solze. Jokal je. Sam. Zapuščen. Zajeban v tej strašni dolenjski deželi, ki bi ga raje ubila, kot en sam dan prenašala.

Zunaj je lil dež.

Ko so mu solze in bolečine ponehale, je z mislimi, kot s travami, zabodel pokonci.

Tako, tako bi bilo, si je pritrjeval. Stric bi me zmlal: vse, vse bi me izdalo. Smrt ni opomin živim, da bi bili moralnejši, prej luč za divjanje svinj v njih. Morda — morda, če bi se metalj slapovi krvi na njih. Dokler pa takole, s kapljicami, s kapljicami vznemirjamo človeško vest, bo človek zmerom to, kar je.

O, ne, ne ne! se je razpotegnili v dobro voljo. Ne dam se vam v zobe kot mrlič. Nisem romantik. Imam lastno življenje. Iz tega bom živel s svojim duhom.

— O Bog!

Moli! je slišal prigras.

— O Bog, je začel moliti naporno, ti, ki si mi vdihnil vest, da občutim svet; da občutim, kaj je resnica in kaj laž, kaj krivica in kaj ljubezen; ti, o Bog, ki si me naredil človeka, človeka-svinjo, v kateri gospodujejo besi, zvedi me s poti, ki je pot živega! Jaz takega življenja nočem. Jaz se bojim...

Česa?

— O Bog, sebe!

Moli! Moli dalje!

— O Bog! je razžarjal misli.

Zunaj pa so po žalostnih dolenjskih cestah cvrčale luže. Ob žlebnik je udarjal veter z vejami.

— O Bog! je pregibal Sebastijan ustnice in mislil. Toda nanje ni in ni hitelo priti več besed.

Začel je prisluškovati udarjanju vej in dežju. Veje so praskale kakor nohti. Dež je lil kakor v srednjem veku.

V Sebastijanu se je nekaj premaknilo in se približalo površini njegove zavesti. Začel je postajati miren kakor svet, ki ga je oplazila senca gore. In ko mu je pogled zanihal in se utrnil, mu je postalo prečudno toplo v ustih, kakor da mu je vanje navrela kri. Odprl jih je. In iz njih, to je še slišal, se je zavalil droben hrkež.

VOLILNI IZIDI POLITIČNIH IN DEŽELNIH VOLITEV MAJA 1968



Sestavek je poročilo organizacijskega tajnika SLG (Slovenskega ljudskega gibanja), ki ga je imel 24.VI.1968 na seji širšega odbora SLG. Poročilo je bilo sicer poslano uredništvu Mohorjevega koledarja v Gorici, a pri objavi je bil izpuščen ves osrednji del in še nekaj drugih, po avtorjevem mnenju, bistvenih mest. Zaradi dokumentarnosti je primerno, da sestavek objavimo v celoti.

19. in 20. maja 1968 so bile politične volitve za poslansko zbornico in za senat, 26. in 27. maja pa deželne volitve za nov deželni svet Furlanije - Julijske Benečije. Volilna lista Slovencev v zamejstvu je dosegla ob tej priliki rekordno število glasov. Samo v tržaškem in goriškem volilnem okrožju je za deželne volitve zbrala skupno 10.841 glasov ali z drugimi besedami 1,4 odst. vseh veljavno oddanih glasov v deželi. Po tem podatku bi na vsakih tisoč volilcev prišlo 14 Slovencev.

Žal ni Slovenska skupnost mogla postaviti svoje kandidatne liste za parlamentarne volitve na Goriškem; na Tržaškem je pa nastopila s svojimi kandidati, in dosegla 6.142 glasov ali 463 glasov več kot pred petimi leti, ko so tudi bile parlamentarne volitve. Ta napredek je zelo pomemben, ker priča o zrelosti slovenskih volivcev, in to navkljub siloviti propagandi italijanskih komunistov, ki so lovili z vsemi mrežami slovenske glasove in navkljub nasprotni propagandi slovenskega dnevnika, ki je omalovaževal kandidatno listo Slovencev ter poniževal njen pomen, namesto da bi plemenito podprl nesebične napore demokratičnih Slovencev za doseg svojih narodnostnih in naravnih pravic. To dejstvo nas tembolj žalosti, ker mislimo, da je v Trstu in Gorici vsaj še toliko Slovencev, da bi lahko sami izvolili svojega kandidata v italijanski parlament. Toda mnogim so bolj važne ideologije kakor pa obramba svojega narodnostnega obstoja. Iz istih in podobnih razlogov ni Slovenski skupnosti uspel podvig, da bi predstavila svoje kandidate tudi za rimski senat. Da je možno predstaviti svoje kandidate, je treba nastopiti z listo v treh volilnih okrožjih. Na Tržaškem sta dve volilni okrožji, na Goriškem eno ter v videmski pokrajini štiri. Ker so pa razmere in politični dogovori preprečili uspešno pobiranje podpisov v goriški ali videmski pokrajini, Slovenska skupnost ni mogla predstaviti svoje liste v obeh tržaških okrožjih, v katerih je imela že zbrane podpise. Ta dejstva naj ostanejo v premislek vsem tistim, ki jim je pri srcu napredek in obstoj našega narodnostnega telesa, da bo pri naslednjih volitvah uspeh Slovencev še večji in pomembnejši.

DEŽELNE VOLITVE

Podrobneje bomo skušali analizirati rezultate, dosežene na deželnih volitvah, ker so nam prinesli več zadoščenja in več uspehov, kakor je bilo pričakovati iz volilnega boja.

Še pred volitvami za deželo je bilo stvarnim opazovalcem jasno, da bo en kandidat Slovenske skupnosti prodril in da bo dosegel zadostno število gla-

sov. Ta predvidevanja so bila točna, toda število glasov je naraslo nad vsa še tako rožnata predvidevanja. Rezultati so pokazali sledečo sliko, ki je dala prav vsem optimistom: Slovenska skupnost je dosegla: Tržaško okrožje: 7.816 glasov ali 3,73 odst. vseh glasov v okrožju, kar predstavlja 59,65 odst. količnika za neposredno izvolitev, ki znaša v Trstu 13.101 glasov; pri prejšnjih volitvah 6.958 glasov ali 3,26 vseh glasov, kar znaša 52,24 odst. količnika; Goriško okrožje: 3.025 glasov ali 3,24 odst. vseh glasov v pokrajini ali 25,92 odst. količnika potrebnega za neposredno izvolitev svetovalca, ki znaša 11.671 glasov; pri prejšnjih volitvah 3.051 glasov ali 3,30 odst. vseh glasov v pokrajini ali 26,42 odst. količnika. Skupno torej 10.841 glasov ali 832 glasov več kot pred štirimi leti.

GLASOVI SLOVENSKE SKUPNOSTI NA DEŽELNIH VOLITVAH MAJA 1968

Tržaško okrožje	leta 1964	leta 1968	razlika
Trst	4.992	5.768	+776
Devin - Nabrežina	818	841	+ 23
Zgonik	224	232	+ 8
Repentabor	144	144	—
Dolina	709	746	+ 37
Milje	71	85	+ 14
			<hr/>
			+858
Goriško okrožje			
Gorica	1.879	1.988	+ 91
Števerjan	246	238	— 8
Sovodnje	404	315	— 89
Doberdob	258	217	— 41
Druge občine okrožja	246	267	+ 21
			<hr/>
			— 26

V POSAMEZNIH OBČINAH

(Razporednica posameznih rezultatov v tržaškem in goriškem okrožju)

Kot je razvidno iz razpredelnice je Slovenska skupnost na Tržaškem napredovala v vseh občinah z izjemo Repentabra, kjer je zabeležila isto število glasov kot pred štirimi leti. Največji porast pa je lista zabeležila tako po številu glasov kakor v odstotkih v tržaški občini. Med oklepaji naj omenimo, da bi to število glasov v tržaški občini pri zadnjih občinskih volitvah zadostovalo za izvolitev dveh slovenskih predstavnikov v občinski svet; izvoljen pa je bil eden sam.

Na Goriškem je slika nekoliko drugačna: od štirih občin, kjer živi pretežna večina Slovencev, (Doberdob, Sovodnje, Števerjan) je v treh občinah zaznamovati padec glasov za Slovensko skupnost. Edini napredek je bil zabeležen v goriški občini (plus 91 glasov). Vendar pa so ti premiki zelo malenkostni in z vso mirnostjo lahko trdimo, da se je občestvo volivcev na Goriškem ne samo ustalilo, ampak celo zakoreninilo. Ne premakne ga več (vsaj v teh razmerah) ne dobra ne slaba propaganda.

Radi bi tukaj opozorili še na zanimivo ugotovitev. Če bi bil volilni zakon za deželo ostal nespremenjen (sedaj je namreč treba doseči vsaj pet tisoč glasov v vsej deželi, da se lahko poteguje za svetovalca, izvoljenega iz ostankov; naslednja omejitev pa je da mora lista nastopati vsaj v dveh okrožjih, če hoče imeti izvoljenega iz ostankov, seveda mora zato dobiti zadostno število glasov; lahko pa lista nastopa v enem samem okrožju, a za izvolitev mora dobiti toliko glasov kolikor znaša okrožni količnik), bi Slovenska skupnost imela izvoljenega enega predstavnika že s samim številom tržaških glasov.

PREFERENCE PRI DRUGIH NESLOVENSКИH LISTAH, KI VKLJUČUJEJO POSAMEZNE SLOVENSKE KANDIDATE

Drugačno pa je vprašanje pri proučevanju teh volilnih izidov, kakšen je potek in pomen preferenčnih glasov, ki so jih oddali volilci kandidatom, ki so jih posamezne stranke prikazovale kot pripadnike slovenske manjšine. Tukaj je mnogo težje ocenjevati izide, ker so v nekaterih strankah volilci bolj navajeni dati preference kakor pa pri drugih. Vsekakor pa bomo skušali pregledati, kateri so slovenski kandidati, koliko preferenc so dobili in kje največ. To nam bo dalo jasnejšo sliko o usmerjenosti volilcev in spričevalo o njihovi politični zrelosti.

Slovenski kandidati so bili, poleg tistih, ki so nastopali na listi Slovenske skupnosti, še na listah PSU, PCI, PSIUP, DC (Videm).*) Njihova imena so:

Tržaško okrožje:

PCI: Lovriha Dušan (5.317 preferenc) na 2. mestu po številu pref. (izvoljen)

Ivan Godini (Godnič) 484 pref.) na 5. mestu (prvi neizvoljen)

Dušan Furlan (182) na 8. mestu po številu preferenc v stranki

Slavoljub Štoka (140) na 11. mestu po številu preferenc

Franc Gombacci (Gombač) (120) na 13. mestu

Gabriella Gherbez (Grbec) (98) na 15. mestu.

PSIUP: Jerzog Vito (37 preferenc) na 9. mestu po številu preferenc

Mervi Vladimiro (11 preferenc) na 13. mestu.

PSU: Volk Lucijan (560 preferenc) na 6. mestu

Bandi Marino (159 preferenc) na 11. mestu

Gabrovec Pahor Maria (94 preferenc) na 14. mestu.

Goriško okrožje:

PCI: Jarc Josip (892 preferenc) na 4. mestu (pri volitvah leta 1964 je dobil 3.233 preferenc)

Marizza Bruno (550 preferenc) na 7. mestu.

PSIUP: Gergolet Giovanni (143 preferenc) na 5. mestu (prvi izvoljen je dobil le 464 preferenc).

PSU: Waltritsch Marko (1.765 preferenc) na drugem mestu.

Videmsko okrožje:

PCI: Petricig Paolo (953 preferenc) na 10. mestu.

DC: Specogna Giuseppe 6.999 preferenc) na 12. mestu (prvi neizvoljen).

PSIUP: Cumer Giorgio (269 preferenc) na 6. mestu (prvi in edini izvoljen je dobil 562 preferenc).

SKUPNO ŠTEVILO SLOVENSКИH VOLIVCEV V DRUGIH LISTAH

Če hočemo grobo določiti, koliko od teh preferenc je bilo od slovenskih volilcev, moramo primerjati število preferenc, ki jih je dobil »slovenski« kandidat pri teh volitvah, s številom preferenc, ki jih je dobil drugi, ravno tako »slovenski« kandidat pri prejšnjih volitvah. S tem se približno določi srednje število volilcev, ki sistematično dajo svoj glas kandidatu, ki se javno proglašja za Slovenca. To so zavestni preferenčni glasovi.

Za primer: Vzemimo število glasov, ki jih je prejel PCI v Tržaškem okrožju na deželnih volitvah leta 1964. To število znaša 50.282. Komunistični kandidat slovenske narodnosti dr. Šiškovič je dosegel 2.607 preferenc, kar zneso 5,18 odst.

*) PSU - Italijanska enotna socialistična stranka.

PCI — Italijanska komunistična stranka.

PSIUP — Socialistična stranka proletarske enotnosti.

DC — Krščanska demokracija.

vseh glasov. Pri volitvah leta 1968 pa je uradni kandidat Lovriha dosegel 5.317 preferenc na skupnih 51.213 glasov, ki jih je prejel PCI. To pomeni, da se je odstotek preferenc dvignil na 10,38 odst. Vendar pa to ne pomeni, da je večje število Slovencev glasovalo zanj, ampak da je večje število volilcev glasovalo njegovo ime. Pojasnimo to dejstvo. Teden pred deželnimi volitvami so bile parlamentarne. Na njih je nastopal tudi komunistični kandidat Albin Škerk. Bil je izvoljen, ker je prejel 3.404 ali 6,6 odst. vseh glasov oddanih za PCI na Tržaškem. Pet let prej je Bernetičeva, ki je ravno tako nastopila za PCI, dobila v tržaškem okrožju 4.463 preferenc na skupnih 51.384 ali 8,68 odst. Iz vsega tega izhaja, da število zavednih slovenskih preferenčnih glasov pri PCI v Trstu niha med 3.000 in 5.000. Ne smemo namreč pozabiti partijske discipline, po kateri mnogi slovenski partiji dajejo preference italijanskim kandidatom in obratno.

Iz vsega tega primera je razvidno, da je le majhen del volilcev, ki dajo svoj preferenčni glas.

Da se povrnemo h glavnemu vprašanju: koliko slovenskih volilcev je glasovalo za slovenske kandidate v drugih strankah? Najenostavneje je, če seštejemo vse preference, ki so jih dobili slovenski kandidati na deželnih volitvah. To število znaša 9.936. Pri tem nismo šteli preference, ki so jih dobili vsi kandidati slovenske narodnosti, ki so nastopali na eni listi. Vzeli smo v poštev le tistega, ki je dobil najvišje število. Če bi namreč šteli vse, bi se primerilo, da bi zavednega slovenskega volivca, ki je na primer dal štiri preference štirim slovenskim kandidatom iste stranke, šteli štirikrat. To bi pa bolj popačilo sliko, kot pa če izpustimo druge ali pa tretje kandidate.

Da bo slika jasnejša, pa moramo vedeti, koliko volilcev v slovenskih krajih odda svoj preferenčni glas. Zato smo pripravili kratko orientativno razporednico.

RAZPREDELNICA Z GLASOVI V POSAMEZNIH KRAJIH IN PREFERENCAMI

Število preferenc vsakega slov. kandidata v posameznih krajih	Skupno število preferenc	Preference v Trstu	Preference Nabrežini	Preference Repentabru	Preference Miljah	Preference Dolini	Preference Zgoniku
Slovenska skupnost							
Štoka Drago	2.907	2.116	326	43	17	336	69
Vrabec Ubald	776	595	98	12	2	59	10
Sfiligoj Avgust	273	146	70	9	—	18	30
Jež Janko	71	58	10	—	—	3	—
PSU							
Volk Lucijan	570	466	32	10	7	37	18
Bandi Marino	158	122	—	—	3	33	—
Gabrovec Marija	93	82	1	—	2	6	2
PCI							
Lovriha Dušan	5.349	3.835	285	30	356	782	61
Godnič Ivan	489	236	63	7	9	23	151
Furlan Dušan	189	135	46	1	6	—	1
Štoka Slavoljub	141	122	5	1	7	6	—
Gombač Franc	119	115	—	—	3	1	—
Grbec Jelka	97	92	—	—	2	—	3
PSIUP							
Jercog Vito	37	33	2	—	—	2	—

GORICA

S.S. — 1988 glasov — Sfiligoj 1089 preferenc ali 54,7 odst.

Černic 835 preferenc ali 42 odst.

PSU — 5.475 glasov — Waltritsch 1.051 preferenc ali 19,1 odst.

PCI — 2.855 glasov — Jarc 572 preferenc ali 20 odst.

PSIUP — 857 glasov — Gergolet 27 preferenc ali 3,2 odst.

ŠTEVERJAN

S.S. — 238 glasov — šfiligoj 90 preferenc ali 37,8 odst.

Černic 89 preferenc ali 37,3 odst.

Štoka 107 premerenc ali 44,9 odst.

PSU — 120 glasov — Waltritsch 81 preferenc ali 67,5 odst.

PCI — 73 glasov — Jarc 36 preferenc ali 49,3 odst.

PSIUP — 9 glasov — Gergolet —.

SOVODNJE

S.S. — 217 glasov — šfiligoj 110 preferenc ali 50,6 odst.

Černic 164 preferenc ali 52 odst.

PSU — 424 glasov — Waltritsch 305 preferenc ali 72 odst.

PCI — 188 glasov — Jarc 77 preferenc ali 41 odst.

PSIUP — 38 glasov — Gergolet 4 ali 10,5 odst.

DOBERDOB

S.S. — 217 — Sfiligoj 110 preferenc ali 50,6 odst.

PSU — 94 glasov — Waltritsch 56 preferenc ali 59,5 odst.

PCI — 337 glasov — Jarc 216 preferenc ali 57,2 odst.

PSIUP — 64 glasov — Gergolet 19 preferenc ali 29,6 odst.

TRST (občina)

Slov. skupnost glasov 5.768 — Štoka pref. 2.116 ali 36,6 odst.

Vrabc pref. 595 ali 10, 3 odst.

Sfiligoj pref. 146 ali 2,5 odst.

PSU (Partito Socialista unificato) glasov 20.722 — Volk pref. 466 ali 2,2 odst.

PCI (Partito comunista italiano) glasov 43.128 — Lovriha pref. 3.835 ali 8,9 odst.

Godnič pref. 236 ali 0,5 odst.

NABREŽINA

Slov. Skupnost 841 glasov — Štoka 326 pref. ali 38,7 odst.—

Vrabc 98 pref. ali 11,6 odst.

Sfiligoj 70 pref. ali 8,3 odst.

PSU 466 glasov — Volk 32 pref. ali 6,8 odst.

PCI — 1.256 glasov — Lovriha 285 preferenc ali 22,7 odst.

Godnič 63 ali 5 odst.

ZGONIK

Slov. skupnost 232 glasov — Štoka 69 pref. ali 29,7 odst.

Vrabc 10 pref. ali 4,3 odst.

Sfiligoj 30 pref. ali 12 odst.

PSU 62 glasov — Volk 18 pref. ali 29 odst.

PCI 395 glasov — Lovriha 61 preferenc ali 15,4 odst.

Godnič 151 preferenc ali 38,2 odst.

REPENTABOR

Slov. skupnost 144 glasov — Štoka 43 pref. ali 29,8 odst.

Vrabc 12 pref. ali 8,3 odst.

Sfiligoj 9 ali 6,2 odst.

PSU 38 glasov — Volk 10 preferenc ali 26,3 odst.

PCI 154 glasov — Lovriha 30 pref. ali 19,5 odst.

Godnič 7 pref. ali 4,5 odst.

DOLINA

Slov. skupnost 746 glasov — Štoka 336 pref. ali 45 odst.

Vrabc 59 pref. ali 7,9 odst.

Sfiligoj 18 pref. ali 2,4 odst.

PSU 219 glasov — Volk 37 pref. ali 16,9 odst.

PCI 1.869 glasov — Lovriha 782 pref. ali 41,8 odst.

Godnič 23 preferenc ali 1,2 odst.

MILJE

Slov. skupnost 85 glasov — Štoka 17 pref. ali 20 odst.

Vrabc 2 ali 2,3 odst.

PSU 591 glasov — Volk 70 pref. ali 11,8 odst.

PCI 3.833 glasov — Lovriha 356 pref. ali 9,9 odst.

Godnič 9 pref. ali 0,2 odst.

Iz teh razpredelnic se lahko potegne nekaj zanimivih ugotovitev. Prva od teh se nanaša na ugotovitev, da so na primer slovenski volivci, ki so volili Slovensko skupnost, na Tržaškem dali nosilcu liste od 30 odst. do 45 odst. preferenčnih glasov, odvisno od značaja kraja in od naseljenosti. Miljsko občino smo pri tem izvzeli, ker je znano, da tam ni slovenskih volivcev v takem številu, kot bi se pričakovalo za nekoč tudi slovenske kraje. Drugi kandidat je pa dobil od najmanj 4,3 odst. do največ 11,6 odst. glasov. Ampak računanje naslednjih preferenc je zaradi posebnega stanja stranke in razporeditve volivcev oteženo. Na Goriškem, kjer so razmere politično in volilno drugače nastrojene, je nosilec liste SS prejel v slovenskih občinah od najmanj 37,8 odst. do največ 54,7 odst. preferenčnih glasov. Iz vsega tega se da sklepati, da so Slovenci tako na Tržaškem kakor na Goriškem oddali približno od ene tretjine do polovice svojih glasov nosilcu liste oziroma glavnemu kandidatu. Če sedaj prenesemo ta kriterij na vse Slovence v Italiji, ki so oddali svoj glas italijanskim strankam, ki vključujejo slovenske kandidate, potem dobimo približno naslednjo sliko: na Tržaškem je na primer za PCI glasovalo (če vzamemo od ene tretjine do ene polovice vseh glasov) od deset do petnajst tisoč Slovencev, za PSU od 1.100 do 1.700, za PSIUP od 70 do 110 Slovencev (vendar je za PSIUP zadeva mnogo bolj težavna, ker je to posebna stranka). Če sedaj seštejemo glasove SS in teh omenjenih italijanskih strank, znese skupno od 20.000 do 25.000 glasov. Pri vsem tem smo pustili vsakršno namer, da bi na kolikor toliko resni podlagi mogli zračunati še vse tiste slovenske glasove, ki se porazgubijo po popolnoma italijanskih listah kot so liberalna, demokrščanska ali katera druga. Torej že po teh podatkih je razvidno, da je na Tržaškem vsaj 25.000 odraslih Slovencev. Kar zadeva Goriško, je pa slika naslednja: PCI od 1.800 do 2.700, PSU od 3.500 do 5.000 in PSIUP od 200 do 450 Slovencev. Če to prištejemo k izključno slovenskim glasovom SS, potem dobimo od najmanj 8.500 do največ 11.000 Slovencev. Isti problem je tukaj z ocenjevanjem slovenskih glasov, ki zaidejo na italijanske liste, drugačne od tistih, ki smo jih našteali. Z dokajšnjo gotovostjo lahko torej trdimo, da je Slovencev, ki volijo Slovensko skupnost, PCI, PSU in PSIUP na Tržaškem in Goriškem, okrog 36.000.

Če bi hoteli končno ta kriterij uporabiti še za videmsko pokrajino in ugotoviti preko slovenskih kandidatov na italijanskih listah, koliko Slovencev je glasovalo za te stranke, ugotovimo, da je to število od 20 do 30 tisoč in to samo za tri stranke: DC, PCI in PSIUP. **Torej število vseh Slovencev, ki so v deželi dali po na ta način ugotovljenih kriterijih svoje glasove naštejim strankam, znaša od 60 do 65 tisoč.** Posledica takega stanja pa bi se morala odražati v razmerju števila poslancev deželnega sveta. Tam bi moralo biti vsaj pet svetovalcev Slovencev. V resnici pa sta le dva.

Še beseda o preferencah, ki so jih dali slovenski volilci v okviru Slovenske skupnosti. Za parlamentarne volitve, na katerih ni bilo odločilne važnosti, kateri kandidat dobi največ preferenc, je nosilec liste dr. Jež dobil 487 preferenc ali 7,92 odst. vseh glasov. Bolj zanimive pa so preference na deželni ravni. Nosilec liste Slovenske skupnosti na Tržaškem je prejel 2.907 preferenčnih glasov; na Goriškem, kjer je bil po vrstnem redu tretji kandidat, pa je dobil 334 preferenc. Torej v obeh okrožjih 3.241 glasov. Vsak tretji volilec Slovenske skupnosti je glasoval zanj. To pomeni odlični osebni uspeh mladega kandidata. Do danes ni še nihče od slovenskih kandidatov Slov. skupnosti dosegel tako visokega števila. In to kljub pretkani propagandi očitnih in skritih nasprotnikov. Prav gotovo je k uspehu veliko pripomoglo dobro ime, ki ga kandidat uživa med slovensko javnostjo, njegova mladostna energija in podpora širokega kroga Slovencev. Končno lahko rečemo, da so mladi okrog kandidata dr. Štoke ob tej priliki doživeli ognjeni volilni krst. Mlade sile okrog Slovenskega ljudskega gibanja so pozitivno prestale to preizkušnjo in dokazale, da kontinuiteta ne bo trpela v okviru slovenske manjšine. Zato gre tudi vsa zahvala našim voditeljem, ki so si znali v povojnem času ustvariti tako odličen kader mladih političnih delavcev.

Nekaj podobnega bi lahko dejali za Goriško, kjer so preference v Slovenski skupnosti igrale pomembno vlogo v razčiščevanju zamotanega političnega položaja. Kljub temu, da je Sfiligoj dobil največje število glasov, pa se je poleg njega krepko uveljavil mlad kandidat naprednega in modernega gledanja dr. Ivan Černic. Prvi je dobil 1.533 preferenc, drugi pa 1.245. To je znak, da se tudi na Goriškem nekaj premika. Le časa je treba, da se slika zaostri.

Slovenska levica

Ostali kandidati na listi Slovenske skupnosti so dosegli bolj osebne uspehe kakor pa politične. Tako je bil Ubald Vrabec drugi po številu preferenc na Tržaškem. Vseh preferenčnih glasov je dobil 776 ali 10 odst. Dejstvo morda koga preseneča, ker je Slovenska levica imela proste roke, da je svobodno delala vso propagando, ki jo je smatrala za umestno, za svojega kandidata. Podoba je, da ima Slovenska levica približno enako število somišljenikov med volilci, ki so oddali svoj glas Slovenski skupnosti. Stvar zase pa je, koliko resnično novih volilcev je Slovenska levica privedla k Slovenski skupnosti ob priliki teh volitev. Mnogo je namreč bilo takih, ki so že prej glasovali za Slovensko skupnost, le da niso imeli možnosti izbire takega kandidata, ki bi jim svetovnonazorsko najbolj ustrejal.

Zaključek

To kratko izvajanje bi rad zaključil z ugotovitvijo, da je le majhen del naše narodnostne manjšine dovolj zrel, da se zaveda svoje politične zrelosti in da bi to zavest prenesel na učinkovito akcijo, kot so ravno volitve. Prav s svojim glasom odločamo o usodi nas samih in naše manjšine. To avtonomijo, to željo po samostojnem odločanju svojih zadev, pa je edino pravilno zastavila Slovenska skupnost. 832 glasov več na deželnih volitvah nam je jasno spričevalo, da je Slovenska skupnost ubrala pravo pot in pravilni način za zaščito slovenskih manjšinskih koristi. Slovenski volilci so razumeli, da ima ta lista iskren namen združiti vse slovenske glasove za boljšo in pravičnejšo bodočnost našega ljudstva. To je bilo načelo Slovenskega ljudskega gibanja že od vsega začetka, ko je svetovalo in se zavzemalo za združitev vseh slovenskih skupin na Tržaškem v enotno slovensko fronto. Ta fronta ima danes svoje temelje. Njen program pa se bo uresničil v toliko, v kolikor bodo vsi Slovenci pripravljeni sodelovati in podpreti tudi v bodočnosti njene nesebične napore.



Nazaret

Videl sem nenadni sijaj, pal v prah in prisluškoval iz daljave.

»Zdrava, milosti polna, Gospod je s teboj, blagoslovljena ti med ženami!

Milost si našla pri Bogu. Glej, spočela boš in rodila sina, ki mu daj ime Jezus. Ta bo velik in sin Najvišjega.

Sveti Duh bo prišel nad te in moč Najvišjega te bo obsenčila; in zato bo tudi Sveto, ki bo rojeno, Sin božji.«

Bil je lep, v glasu in postavi, ki se je izgubila v sinji podnebes.

Toda ona je bila lepša. Noben madež ni oskrnil ne duše ne deviškega telesa. Skozi njo je vzhajalo pravečno Sonce: Emanuel — Bog z nami.

Ain Karim

Tekal sem čez judovsko hribovje do razmladele stare matere Elizabete in z njo sopeval, ko je prihajala v goste:

»Blagoslovljena ti med ženami in blagoslovljen sad tvojega telesa!«

Ona pa je molila, otroško majhna, tiha, iz višav obsončena:

»Moja duša poveljuje Gospoda

in moj duh se raduje

v Bogu, mojemu Zveličarju.

Zakaj ozrl se je na nizkost svoje dekle.

Glej, blagrovali me bodo odslej vsi rodovi.

Zakaj velike reči mi je storil

On, ki je mogočen

in je njegovo ime sveto.«

Ostal sem v njeni bližini.

Bila je tema vsenaokoli, iz nje pa je sijala luč.

Janez Krstnik

Slišal sem v zatišje gorske samote, kako je nemi starec zagovoril in prerokoval nad svojim novorojencem, ki ga ni pričakoval:

»In ti, dete, boš prerok Najvišjega,
pojdeš namreč pred Gospodom,
pripravljat mu pota,
da daš njegovemu ljudstvu spoznati odrešenje
v odpuščenju njih grehov,
po prisrčnem usmiljenju našega Boga,
s katerim nas je obiskal Vzhajajoči z višave,
da razsvetli te, ki sede v temi in smrtni senci,
da naravna naše noge na pot miru.«
Vsa pokrajina je klicu prisluhnila in si z menoj in vsemi živimi in
mrtvimi oddihala od tisočletne nerajske puščobe.

Betlehem

Morali smo na pot, brez odlašanja. Čez hribe, do Davidovega mesta.
Jožef je hodil spredaj, Marija je sedela na osliču, jaz sem ga poga-
njal v dostojni razdalji in nosil bisago.
Bil sem srečen ob njej in tistem, ki ga je nosila v sebi.
Vendar sem se bal. Zaradi nevljudnosti, trdote in hudobije imovitih
ljudi.
Barantal sem z njimi, a brez uspeha: prelahek je bil moj drobiž.
Betlehem — mesto kruha — za nas ni imelo ne kruha ne preno-
čišča.

Jasli

Duplina je bila pripravna.
Nekaj drobnih jagnjet je zameketalo kakor v pozdrav in bilo nam
je toplo.
Zbral sem vso slamo in suho travo in jo razstrl v najbolj ljubki kot.
Slekel sem suknjič in Jožef svoj stari plašč in družno sva pripravila
ležišče.
Ko je legla, je Jožef pokleknil ob vhodu in se zazrl v nebo.
Padel sem na obraz pod blizkimi zvezdami in nikdar mi ni bilo
tako lahko moliti.
Ko je v hlevcu zasijalo kakor v nebesih, sva z Jožefom jokala od
sreče in dopolnjenja.
Povila je Dete v plenice in ga položila v jasli. In Mati in Dete sta se
nama nebeško nasmehnila.

Pastirji

Vse nebo je gorelo.
In čudežna pesem je zajela borno poljano in donebesno veselje:
»Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po
volji.«
Sijal sem s svetlobo, sopeval sem, skakal in tekal in mahal z rokami.
Pridirjali so z leve in desne, starci in mladci in nebogljeni otroci.

Razburjeni, vzhičeni, razsmejani.
Naravnost pred hlevce, ko da so jim angeli pokazali pot.
V njih očeh je goreče nebo, v njih srcih je pesem.
Vstopili so, padli pred Dete in ga molili.
In so mu darovali največ, kar so imeli: svoje srce.

Modri z Vzhoda

Prišli so iznenada, v dolgi karavani. Skoraj bi se jih prestrašili.
Čudežna zvezda nam je razjasnila skrivnost.
Bili so modri in bogati in zelo dobri.
Obsuli so nas z orientalskimi darovi in skupaj smo častili Dete.
Na tiho so se poslovili in se kakor skrivoma usmerili nazaj proti
vzhodu.
Jožef nas je hipoma prebudil sredi noči in pognali smo se v beg
proti zahodu. Za nami je grozeče pala senca zamračenega Heroda.

Vrnitev

V tuji deželi sva z Jožefom tesarila in se oprijela vsakršnega dela.
Bilo je za vsakdanji kruh in močnik in za begunsko streho.
Ko pa je Herod umrl, smo se povrnili v Nazaret.
Tako majhna je koča, a vrt je zelen in tako toplo je naše družinsko
zatišje.
Mogli bi tako živeti do večnosti.
Ob njem, ki je v naši sredi napredoval v modrosti in starosti in
milosti pri Bogu in pri ljudeh.

Marjan Rožanc

O DVEH TEMELJNIH STRUKTURAH



Danes je že mogoča strahotno lucidna misel, da smo amputirani, odtrgani od temelja sveta, in to je misel, ki jo najčešče doživljamo kot nekaj šokantnega in prevratnega. In vendar, zavesti, da nas temelj sveta ne ljubi in da v svetu ni nikakršne ljubezni, ki bi ne bila zapisana v našem lastnem hrepenenju po njej, nazadnje le ne moremo doživeti kot nekaj čisto novega. Nasprotno, doživljamo jo kot obup, ki se ga še dobro spominjamo, in to prav kot začetnika naše dose-danje vere, da nas temelj sveta ljubi. Brez tega starega znanca naj-brž sploh ne bi živeli v dosedanji iluziji o dosegljivem cilju ljubezni, brez te iluzije pa zdaj ne bi mogli pretreseno ugotavljati, da nam je ta cilj nedosegljiv. Nekaj podobnega velja tudi za šokantno spo-znanje, da v svetu samem ni nikakršnih smotrov, ki bi si jih ne postavl-jali sami — to spoznanje je mogoče le ob naši vroči želji, da bi v gluhem in neodmevnem prostoru ujeli prijateljski glas. Spričo vseh teh pretresljivih obratov torej kljub vsemu ne moremo pribiti nič trdnega, temveč se lahko le vprašamo, kaj je po vsem tem resnič-nejšega in dokončnejšega, ta naša zavest o odsotnosti ljubezni ali to naše prepričanje vanjo, to naše prejšnje upanje ali ta naš današ-nji obup, ta gluhi in neodmevni prostor ali prijateljski glas, ta naša lucidna misel ali ta naša vitalistična slepota? Odgovoriti pa tudi na to vprašanje ne moremo. Ne moremo reči, da se je z mislijo o odsotnosti ljubezni zgodilo z nami kaj bistveno novega, kak do-končen preobrat, ki bi nas do kraja in nepreklicno določil. Ta mi-sel je tako usodna samo zaradi našega prepričanja, da nas temelj sveta ljubi in zasleduje naše smotre, torej samo zaradi naše slepe vere. Prav ta lucidna misel o ničnosti vsega, kar nas obdaja, in nič-nosti nas samih pa nas že zavaja v slepo vero, da ljubezen in smisel v svetu vendarle sta: nesreče razdruženega se zavedamo že na vzpodbudni poti k združitvi. Konec koncev lahko torej ugotovimo le prevrtljivo medsebojno pogojenost obupa in upanja, lucidne misli in slepe vere.

Nekaj pa je pri tem vendarle gotovega. S spoznanjem te prevrt-ljivosti vrednot in situacij, ki naj bi bile dokončne in edino resnič-

ne, smo sestopili v čisto človeški svet. Zdaj lahko govorimo o sebi kot o ljudeh, ki se sprašujemo po temelju sveta, pri tem pa padamo iz upanja v obup in iz obupa v upanje, iz smiselnega prebivanja v nesmiselno in iz nesmiselnega v smiselno, ki se spreminjamo v nespremenljivem in ki v nenehnem spreminjanju ostajamo nespremenjeni, ne da bi mogli do tistega dejanskega preobrata, po katerem bi ostali v goli sprašljivosti ali se naselili v dokončnem odgovoru, se večno veselili sadu ljubezni ali enkrat za vselej obviseli v absurd. Ta sestop v čisto človeški svet nas torej postavlja pred temelj sveta, spričo katerega se nam razkrivata dve temeljni človeški strukturi, struktura obupa in struktura upanja, vprašanja in odgovora, kontemplacije in akcije.

I.

V obeh primerih se sprašujemo po temelju sveta. Razlika je v tem, da smo v okviru prve strukture tako močno željni resnicoljubnega in dokončnega odgovora, dokončnega prekletstva ali nepreklicne ljubezni, temelja sveta samega, da ne postavljamo vprašanje samo na vse dosedanje odgovore, temveč sploh ne moremo odnehati spraševati. Obsedeni smo od resnice, s tem pa tudi s spraševanjem. To našo radoživo vztrajanje v sprašljivosti pa temelji na ledenem hladu smrti, ki veje v nas iz gluhega sveta, in na našem razviharjenem apetitu po nesmrtnosti, ki se hrani prav iz tega smrtnega hladu. Razpeti smo skratka med življenjem in smrtjo. Večno življenje si želimo prav zaradi gotovosti, da nas razgaljeni temelj sveta ne ljubi in da bomo morali umreti, obenem pa je naš apetit po nesmrtnosti tako silen, da si kratko malo ne moremo odmisлити smrti. Gotovost smrti nam ne dopušča nikakršne druge gotovosti, nikakršnega drugega odgovora, temveč le nenehno gledanje v protislovje smrti in našega apetita po nesmrtnosti. Naše bivanje se pri tem spreminja v kontemplativno zaostrovanje tega protislovja, v zaostrovanje prostora in časa v ta prostor in čas, v katerem bomo najbolj zanesljivo umrli in v katerem imamo edino realno upanje, da bomo preživeli. Za nas ni ne preteklosti in ne prihodnosti, temveč le nenehno trajajoči zdaj, ta absurd in to upanje, pri čemer v svojem absurdnem položaju na srečnejši razplet in v upanju ne zapuščamo svojega absurdnega položaja. Z nami se nič ne dogaja, umiramo, hkrati pa potujemo v varnem in smiselnem okrilju zgodovine, čeprav smo tudi med smiselnim in varnim potovanjem še zmerom tu, kjer se nič ne dogaja in umiramo. Ves naš napor je usmerjen prav v to, da vzdržujemo in poglobljamo to razpetost. Vztrajati moramo v tej sprašljivosti, zakaj ne ena ne druga resnica za nas ni sprejemljiva in v vsakem drugačnem primeru že zapustimo samega sebe: opri-memo se ali večnega duha, ko smo v resnici telesni in umrljivi, ali izberemo smrt, ko naše šanse še niso propadle. Skratka: zvesti moramo biti samemu sebi in staviti tako na smrt kot na življenje, zato moramo viseti v svojo nerazrešljivo usodo. Prepuščati se moramo

obupu, ne da bi kdaj obupali, popuščati pa se moramo tudi upanju, ne da bi v kaj zares verovali. V vsakem trenutku, ki je svojstven in povsem drugačen od vseh drugih, nas zanima eno samo, večno in nespremenljivo vprašanje, na katerega pa ne moremo odgovoriti, temveč se lahko le nenehoma vprašujemo. Vendar v tej naši resnicoljubni sprašljivosti lahko vztrajamo samo dotle, dokler ne postanemo zares resnicoljubni. Kakor hitro si zastavimo najiskrenejše in najdoslednejše vprašanje, si že moramo odgovoriti, in to zanikovalno, z nepreklicno smrtjo. In ta naš odgovor je obup, kateremu se lahko upremo samo z novim odgovorom, z upanjem.

S tem pa se znajdemo v drugi strukturi, v strukturi odgovora. V njo torej zaidemo, ko si zastavimo najbolj resnicoljubno vprašanje, na katerega kratko malo moramo odgovoriti. Tedaj na smrt, ki nas gleda iz temeljev sveta, odgovorimo z nepreklicnim upanjem: iz naše odtrganosti od oživljajočega temelja sveta napravimo prebivanje v samem srcu večno živega, iz neodrešljivega odrešeno, iz smrti življenje, iz razdvojenosti celoto... Našo nespremenljivo in brezčasno bitje se oprime spremenljivosti in zgodovine, izskoči iz svoje kontemplativne odsotnosti in se jame dogajati v smeri odrešujočega smisla. Če smo bili dozdej ujeti v končen in neprememljiv trenutek, ki je že sam v sebi spominjal na smrt, zdaj živimo v spremenljivem in smo namenjeni k temelju sveta, ki nas že pričakuje in nam obljublja preživetje. Vendar dosledneje kot živimo svoje upanje, bolj spoznavamo, da živimo le svojega vznesenega duha, ki se ne spominja več telesnosti, da je v temelju našega srečnega odgovora le pozabljanje vprašanja, ki nas je mučilo. Gotovo se nam sprevrača v negotovost, in že sredi našega zgodovinskega potovanja nas obhaja nostalgija po našem nespremenljivem bitju, po spraševanju in razpetosti, v kateri smo trdneje doma. Potrebna sta nam samo še razočaranje in poraz in že se vrnemo v prvo strukturo.

Po vsem tem lahko obe naši temeljni strukturi povzamemo v nekaj besedah. Za prvo smemo reči, da je statična, kontemplativna, nezgodovinska, ateistično-religiozna, struktura torej, v kateri v našem razmerju do temelja sveta nismo nosilci odgovorov, temveč le spraševalci, ki se nam najiskrenejša vprašanja spreminjajo v odgovore. Druga struktura pa je akcijska, zgodovinska, religiozno-ateistična, skratka struktura, v kateri si prilaščamo temelj sveta in živimo v odgovorih, ki se ne spominjajo več naše temeljne sprašljivosti.

Pri tem se nam kar samo po sebi zastavlja tudi vprašanje, katera od obeh struktur je avtentičnejša, človeško resničnejša. Odgovor na to vprašanje pa je prav tako samoumeven, saj je več kot razvidno, da obe strukturi živita v nas druga ob drugi, da se medsebojno prepletata, pogojujeta in izključujeta, ne da bi se mogli do kraja izključiti. Vsako dosledno spraševanje nas pripelje k odgovoru in vsak odgovor se mora prej ko slej povrniti k spraševanju: religiozno-ateistična akcija izhaja iz ateistično-religiozne kontemplacije, tota-

liziranja in razpetosti... O avtentičnosti ene ali druge strukture bi torej lahko govorili samo v primeru, če bi v našem spraševanju po temelju sveta imeli dokončen odgovor, če bi bili v posesti temelja sveta samega, do katerega bi lahko bili avtentični ali neavtentični. Dokler pa se v našem razmerju do temelja sveta gibljemo v okviru dveh struktur, strukture vprašanja in odgovora, obupa in upanja, akcije in kontemplacije, si lahko vprašanje o avtentičnosti zastavljamo samo v okviru naše neavtentičnosti. Nobena od obeh struktur ni avtentična. Mi sami smo avtentični toliko bolj, kolikor bolj smo neavtentični, kolikor bolj je v naših odgovorih prisotno vprašanje in kolikor bolj naša vprašanja upoštevajo vse dosedanje odgovore, kolikor bolj raste naše upanje iz obupa in naš obup iz upanja, kolikor smo akcijski v kontemplativnem in kontemplativni v akcijskem.

II.

Kljub temu pa ne moremo prezreti neke temeljne neuravnoteženosti obeh struktur. Že površen pogled nam razkrije, da je druga struktura, se pravi akcijska struktura religiozno-ateističnih odgovorov, ki nosi dogajanje in smisel, v našem življenju prisotnejša in odločilnejša. Živimo v zgodovini, se pravi v drugi strukturi. Religiozno-ateistična in totalizirajoča drža se nam torej kaže kot splošnejša in obveznejša, saj imamo opraviti z njo kot z religijo, ideologijo ali politiko, ki domala v celoti določajo naše ravnanje. Še več kot to: kontemplativna, nehistorična struktura sploh ne živi sama po sebi, temveč se ohranja samo prek zgodovine: naše nespremenljivo bitje prek spremenljivega, brezčasnost po času, razpetost po totaliteti, nesmisel po smislu, smrt po življenju. Nič po Vsem... Prva struktura se nam v zgodovinskih okvirih kaže le kot neodtujljiva resničnost, ki v historične odgovore, odtrgane od svojega izvora, vdira z novimi in novimi vprašanji. Kot taka nas spominja na subverzijo, ki nam v okviru zgodovine in dokončnih odgovorov nenehoma dokazuje, da ni dokončnega odgovora, zgodovine in preeksistentnega smisla. Prav to izključujoče si razmerje obeh struktur pa nam omogoča, da si obe strukturi ogledamo še iz drugačnega zornega kota in v novih razsežnostih. Prvič nam omogoča, da njun razvoj, njuno določeno neuskkljenost in njuno medsebojno prepletanje zasledujemo tudi zgodovinsko. To zgodovinsko opazovanje obeh struktur pa nam razkriva tudi globlje vzroke, zakaj spoznanje o odtrganosti od temeljev sveta danes doživljamo kot nekaj prevratnega in novega. Ne da bi hoteli sestopiti do samih zgodovinskih začetkov, lahko povsem razvidno odkrijemo obe temeljni človeški strukturi že v tako zgodnjem človeškem razmerju do temelja sveta, kakršno je krščanstvo. Že tu se srečujemo s spoznanjem, da je nadnaravni Bog kot nosilec temelja sveta le lakomni Bog, ki si prilašča sadove našega ljubezenskega hrepenenja, nas same pa neusmiljeno izroča pogubljenju. Srečujemo se torej z najčrnejšim obupom, ki pa je

domala organsko povezan z upanjem, se pravi s prihodom Jezusa Kristusa. Temelj sveta je res hladen in nedostopen, zato pa je tu Jezus Kristus, ki temelj sveta počloveči in prek katerega se lahko prebijemo do sadu ljubezni. V krščanstvu se nam torej že razkrivata obe temeljni strukturi, tako struktura sprašljivosti in obupa, kakor tudi struktura odgovora in upanja. Vendar temelj sveta pri tem le ostaja samosvoj: ni nam dostopen prek naše volje in tudi ne prek naše ljubezni, temveč samo prek milosti, se pravi tako, da se nam sam razkrije in nas sprejme k sebi. Z drugimi besedami: v krščanstvu smo odtrgani od temelja sveta in poklicani k njemu, izvoljeni in prekleti, prizadeti tako po Bogu kot temelju sveta, ki nas je prek Jezusa Kristusa poklical k sebi, kot po hudiču, ki nas zadržuje v prekletstvu, v odtrganosti od temelja sveta. Krščanstvo torej oznamenjuje istočasno življenje obeh struktur, ki pa nista ne dosledna sprašljivost ne dokončni odgovor: med obupom in upanjem je posrednik, je Jezus Kristus, človek je neusmiljeno razdvojen in v svoji razdvojenosti blagoslovljen. Blagoslov je res mogoč le v najtesnejši zvezi med obema strukturama, z obupom in upanjem, zgoditi pa se ne more nič presenetljivega in usodnega. Človek še ni sestopil v čisto človeški svet, zato ne pozna ne definitivnega upanja ne definitivnega obupa, pa tudi nič prevratnega.

To sočasno življenje obeh struktur, ki se v krščanstvu dogaja v odsotnosti absolutne sprašljivosti, lahko poslej v skladu z našo nepotešeno ljubeznijo zasledujemo kot vse temeljitejše spraševanje in vse rigoroznejše odgovore. Vendar pri tem odkrivamo, da je sočasno življenje obeh struktur možno samo dotlej, dokler naše spraševanje ne postane do kraja resnicoljubno. Z drugimi besedami: možno je samo dotlej, dokler temelja sveta ne doživimo kot smrt in dokler nam odrešitev ni tako neusmiljeno potrebna. To pa pomeni seveda tudi to, da je bilo sočasno prebivanje obeh struktur, strukture kontemplacije in akcije, vprašanja in odgovora, že tudi odgovor. Ne samo odgovor, ki nam je onemogočal novo spraševanje, temveč tudi odgovor, ki nam je počlovečeni svet razkrival kot gluh in nem. Jezus Kristus je bil skratka ob prepričljivi smrti premalo prepričljivo upanje, zato smo terjali nedvomiseln in verjetnejši odgovor. V okrilju sočasnega življenja obeh struktur je vladala strahovlada smrti, zato smo terjali odločnejše poročstvo našega preživetja. In kakor hitro smo vprašanja postavili neusmiljeno zares in se soočili s smrtjo, smo tudi odgovorili z nepreklicnim upanjem. Razdruženo je zdaj združeno po nas samih in našem totalizirajočem delovanju. Naše razdvojenosti ni več, sočasno življenje obeh struktur pa zamenja ena sama struktura, struktura odgovora, v okviru katere nam je temelj sveta do kraja počlovečen in dostopen in v katerem je pozabljeno samo vpraševanje. Vendar s tem nismo prekoračili bistvene razpoke. Naše zaneseno življenje v Zgodovini poteka le v odsotnosti Smrti, naš odgovor v odsotnosti vprašanja.

V okviru tega pozabljanja pa je vsak trenutek možno osupljivo spoznanje, da nas temelj sveta vendarle ne ljubi, in doživetje tega spoznanja kot nekaj bistveno novega, usodnega in prelomnega.

S tem prihajamo do vprašanja, ali nam ta gotovost smrti sploh še dovoljuje upanje? Ali ta totalni odgovor še dovoljuje spraševanje oziroma sočasno življenje obeh temeljnih struktur? Doslej je bila vladavina ene od temeljnih človeških struktur vedno pogojena z drugo, struktura upanja s strukturo obupa, akcije s kontemplacijo, in seveda tudi obratno. To medsebojno prepletanje obeh struktur pa ostaja tudi danes. Tudi smrt ni namreč gotovost. Dosledneje kot v svoji sprašljivosti ugotavljamo ničnost, močnejše se oprijemamo novega upanja ali iluzije. In ker ni dokončnega odgovora, vedno znova razpadamo v tve temeljni človeški strukturi, v kontemplativno spraševanje in akcijski odgovor.

Nikakršna skrivnost ni, da na Slovenskem sočasnega življenja in prepletanja obeh temeljnih človeških struktur, strukture vprašanja in odgovora, skoraj nimamo. Tudi ni nikakršna skrivnost, da prve strukture, kontemplativne in statične, ateistično-religiozne, skoraj ne poznamo. Danes smo sicer priče mogočnemu vdoru misli, ki hoče drugo strukturo razkrinkati kot samovoljo, vendar pri tem tudi ta misel sama ostaja akcijska, torej v okvirih prve strukture. Zato lahko rečemo, da je slovenska zavest izoblikovana v glavnem prek religiozno-ateistične, akcijske, politične in prosvetljske strukture, strukture odgovora in upanja. To dejstvo pa nam seveda razkriva le naš izjemni, brezupni položaj, položaj naše nenehne življenjske ogroženosti, v katerem je bila kontemplacija nemogoča, ker je bila pristajanje na smrt, ker je bila kontemplacija že sama po sebi zani-kovalen odgovor, ki je terjal le akcijo in osmislitev. To pomanjkanje kontemplacijske in vprašanijske strukture pa je seveda še drugače usodno. Ker nimamo sočasnega življenja obeh struktur, v katerem se upanje hrani iz obupa in je obup le posledica upanja, se slovenska zavest z vsakim izpraznjenim odgovorom, z vsakim izjavitvenim aktivizmom znajde v najglobljem obupu. Kadar ni Vsega, lahko na Slovenskem zavlada le Nič, ne more pa priti do dialektičnega razmerja med vrednostnim in ničnostjo, med smislom in nesmisлом. S koncem aktivistične zanesenosti se ne moremo povrniti v nespremenljivi človeški položaj, v katerem Vse in Nič živita drug ob drugem, ampak lahko pademo le v totalni obup, ki terja takojšen in nepreklicen odgovor, takojšnje in nepreklicno upanje. Tako v svoji zgodovini odgovarjamo, ne da bi se sploh spraševali. Tako živimo v odsotnosti smrti in umiramo v odsotnosti življenja.

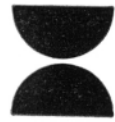
Ta spis na prvi pogled ni mogoče uvrstiti ne v prvo ne v drugo strukturo. Razumeti ga je torej mogoče kot nekaj vzvišenega in človeško povsem neresničnega, v najboljšem primeru kot nekakšen uvod v obe strukturi, kot uvod v spraševanje in odgovor. Kot tak

pa nam zastavlja čisto novo vprašanje. Če je namreč mogoča takšna neopredeljenost do temelja sveta, potem je vendar upravičeno sklepati, da nista ne spraševanje ne odgovor neobhodna, s čimer pisanje o dveh temeljnih človeških strukturah postaja le prazno govoričenje. Vendar nič od tega. Ta spis je tak, kakršen je, na videz neopredeljen, mogoč samo zaradi zgoraj opisane posebnosti slovenske zavesti. Točneje: tak je mogoč samo zato, ker je nastal v okviru strukture odgovora, ki onemogoča izvirno spraševanje in sočasno življenje obeh temeljnih človeških struktur. Je torej vprašanje in odgovor v okviru že danega odgovora. Tak pa je seveda mogoč tudi zato, ker Smrti in Življenja, obupa in upanja, o katerih govori, ne misli in ne živi čisto zares ali do kraja resnicoljubno.

Ivan Mrak

SMER IN PROTISMER

1968



Dragi Miran,

se še spominjaš dneva, ko Te je pripeljal k meni mladi pesniški protestnik Gajšek? Spričo križa na steni moje sobe si takoj kljubujoče izjavil, da si ateist. Teh izjav sem vaju, toda Tvoja ognjena misel se me je nenavadno živo dotaknila. Ko si me deško zaneseno izpraševal, sem sklenil, da Ti moram odgovoriti. Če Ti odgovarjam spričo vseh in vsakogar, to zato, ker menim, da je vsaka v trpljenju in trdem življenjskem izkustvu pogojena misel važna za rast naše zavesti. Moj odgovor ni in ne more biti togo sistematičen, marveč so to drobci razmišljanj v življenju, kot se me je zadnja leta dotaknilo; o razdvoju srca, o mojih dvomih in gotovostih.

Le tako zastavljena beseda se mi izteče dovolj trdno in resnično. In takšno jo sprejmi, tako Ti, kot vsi tisti, ki jih bodisi poznam, bodisi ne poznam, ki so mi blizu ali daleč, ki jih tarejo stiske naših dni, pa tisti, ki jih bodo težila bremena bodočih časov. Dnevi so vsi enako sveti; od nas zavisi, kako jih sprejemamo. Vem, da žariš — in moja srčna želja je, da se nikdar ne oskopiš do ogorka.

I. DEL

Moj Bog in moj Gospod. Čutim, da je moje življenje pričelo vrveti v smer, ki se zdi protismer. Morda je pa nujno, da rastemo iz protismeri? Mar je iz lagodne enousmerjenosti sploh mogoče resnično duhovno dihati? Mar ni slednja duhovna rast pogojena iz nasprotovanj? Mar ni vsaka resnična duhovnost konec konca vendarle neka končna sinteza nekkih spraševanj, vzvodov in padcev? Mar ni nasmeh Leonardove Ane pogojen in mogoč edinole po skicah spak in po najbolj težkih patoloških krčih? Mar se ne skali vsakršna enosmernost v negibno mlakužnost? Mar ni pobožna patina molitvenih besed in poz zarjavelost negibnosti? Mar ni negibnost brez ozira na usmer-

jenost že sama po sebi amorfna mrtvost? Mar sme duh le za hip počivati v negibnosti, ki je gnitje? Se sme kdo posvetiti pobožnim opravkom, ne da dopusti prosto pot vsem konicam sveta? Ni shizoidna razdvojenost predpogoj vsake resnične duhovnosti?

Ni Savel iz Tarza doživel lahko svoje katharsis zgolj zato, ker je to pogojevala njegova shizoidna danost? In Frančišek Asiški? Ne odraža njegova avtentična podoba resničnosti človeka, ki ga je drapala, žrla in mlela vsa groze grozna resničnost življenja? Odkod iz teh prinčevskih pozicij Asišana čez noč »poslednjega nič nič sem!« Niso ti vzkliki te kreaturne osvestitve »popolne nevrednosti in ničnosti« shizoidno pogojeni? Morda ne bi bili upravičeni trditi, da je v tem slučaju shizoidnost omogočala in omogočila najjasnejše premike in tudi premise v težnji po absolutnem? Morda ni Frančišek v svojem vnanje protestantskem odnosu do Cerkve (z organizacijo kot takšno) v vedno novih konfliktih? Mar ne zori ta spornost v naddimenzionalnost v njegovi himni soncu? Mar je mogoče reči, da se njegova shizoidna pogojenost ne sprevrže v vse-uničujočo shizofrenost zgolj zato, ker jo veže, povezuje, obvladuje njegova ognjena žeja po absolutnem? Je žeja po absolutnem dovoljšen protitež — proti samorazkrojitvi? Ni Nietzsche zahrepenel po absolutnem s silo, s črnim plamenom, z narcisistično norostjo, s topo grenko sladkim zazrtjem starogrškega efeba v paradiž, ki ga je zemljonom pogrnil Olimp? Pa ni isti Nietzsche zmerom bolj neutešljivo žejen zaplesal čez olimpske trate zamorski kankan? Če je rekel **nadčlovek** — ni menil s tem sebe? Mar ni samega sebe samoogledujoč, sam v se strmeč, v samorazjedanju, sam v se zastrmljen, sam nad sabo začuden — samega sebe kot dokončnost občutil? Mar ni tistikrat v samoslavospevnem zastrmenju pričel krepavati? Ne vodi samozastrmitev v jalovost, v samorazkroj, v vijolično smrt?

Če je Nietzsche tako silen memento, zares; ni kriv, ni lažniv; njegova senca, ki je padla čez svet, je vijolično-črna luč.

Kaj ni izpričal, da vodi pot v absolutno resnico zgolj preko človeka? Vsaka shema, ki je mišljena, izmišljena mimo človeka, ki ji človeško najosnovnejše čustvo, najprvobitnejši samovzglob ne daje srčnega utripa, je palova predpostavka nekih izmišljotin povprečnosti. Povprečnost pa je v nenehni ihti, v neprestanem krču, v onemogli samobojazljivosti, da bi se je kdo ne dotaknil, da bi je kdo krivo ne pogledal, da bi se ne zagugala prenevarno iz namišljenega ravnovesja; — povprečnost je najhujši sovražnik vsakega vzpona in vzleta. Iz te poniglave pozicije kuje povprečnež tisti varnostni duhovni stratosferni pas ki je nujno pogubonoson za vsakršni izjemni duhovni vzpon. Tu se pričinja tista neprestana in nenehna duhovna tragika izjemnosti. Mar ni inferiorna sredina povprečnosti nenehno na delu stvarjenja teh nevarnih stratosferskih pasov? Te pasove tvori navadno privilegirana intelektualna sredina nekega kulturnega občestva. Pri



HAMLET

Krištof: V Miranu dogledan Hamlet (ogljje, 1968)

tem se je treba domisliti farizejev in tempeljske gospode, ki so predstavljali duhovno elito, ki jo poraja in postavlja povprečje. Mar niso bili tisti pravi preroki »glas vpijočega v puščavi«? Kaj ni bila vprav njihova shizoidno-somnambulno-epileptična vidovitost pogojena po njihovi psiho-biološki izjemnosti? Mar Sokratov močno poudarjeni pederastični vzkip ni tudi njega trgal iz atenske povprečno-meščanske miselnosti in namalane in narekovane malomeščanske krepostnosti? Ni vprav ta poudarjeni nagonski vzgib izterjal od Sokrata tako dokončne misli o kreposti, ga pritiral do tolikšne skrajnosti ugotavljanja »sveta idej« kot malokoga zemljanov nasploh?

Morda je nekdo, ki je zgolj v družbi mladeniških miselnih vzgibov domišljjal podstat idejnega sveta; — morda je samo na ta in na tak način možno, da pride mislec do tako preciznih in dokončnih pozicij v svetu idej? Svet idej od materije, od matere odmišljen? Ni svetu čistih efebskih predstav najbližji in najlaže dosegljiv? Mar ni vezan efeb z mojstrom po vzgibih, ki jih zlahka skristalizira v zgolj idejno sfero?

Mar morbidnost pederastičnih teženj ne terja nujno umaknitev človeka v svet idej? Nagonska nepotešenost, nepotešljivost, nepotešitev — v slučaju plemenitejše nravi vodi žalostno masko morbidne zastrmljenosti, s kakršno nas vprašujoč z očmi, z izrazom obraza, ust, kretnje in drže telesa kot »odtrgana resničnost« v nedogled spremljajo v kamen izsekana, kamnito zasanjana pričevanja mladenišтва s helenskih nagrobnikov. Mar ni André Gide, ta hugenotski protestant in odkritosrčni pederast zavrgel krščanstva, se Bogu odtujil — da bi mu ne bilo treba samega sebe pred samim seboj zatajiti? O, kako naj bi neki Bog mogel terjati od nas, da pred samim seboj sami sebe tajimo? Kako te bo razumel, kako naj ti pomaga uradni dušebrižnik, ki se zanima za tvoj avto, tvoje duše mu je sila malo mar. On naj te izpoveduje, on naj te odvezuje? Če pomisliš pri tem na mladega kmečkega fanta v sutani, ogenj, ki se mu je vžgal v očeh, ko je spregovoril o avtomobilu — se nujno vprašaš: kaj naj ti svetuje ta fant danes, v čem bi ti mogel pomagati, četudi bi bil tvojih let?

O, nikar ne ubijaj gona, ki ti omogoča, da se zastrmi v te vprašujoč dvoje oči izpod čela, ki željno čaka viharjev in silovitih ujm! Če si mislec in buditelj duš, če trkaš in čakaš, kje prebuditi kolikor mogoče silnejšo zavest, pa misel, pa žejo po svetu idej, pa zamaknjenost v tu pa v onstran — pa da razmikaš platno neba, pa da sekaš v napol začuden, napol vprašujoč, v ganljivo nedolžen pogled — čisto čisti silni odmev resnic — o, če ti je dan ta gon — pa veš, da je telesna morbidnost sad vseh erekcij, samohotnih in po snu pogojenih polucij — ne posegaj v drugo telo s semenjem, ki je izbrizgano v jalovo smer — z vso močjo duha, ki jo boš zmočnil z vsemi poluzastrtimi, neizrekljivimi silami — širi zavest, bodi dober, oster, silovit — ker tvoja dobrost, ki se bo zaganjala v čisto

čisti idejni svet — ta dobrost ne bo, ne more biti bleda shema, ampak je samo ob sebi umevno prekrvljena stvarna resničnost.

Vedi torej, da te čaka naloga biti, vedeti za sebe; ne se okrnjevati — in vendar ne sam svoji nagonskosti podlegati. Če boš sam sebe oja-lovil — si izgubljen. Prav tako si izgubljen, če boš mislil, ukrepal in sklepal tako, da bo tvoja poslednja resnica nagon. Nagon naj ti bo samo vzmet za tvoj miselno prometejski polet!

Priznaj se; Sokrates, Sofokles, tvoji bratje so! Nič nimajo opraviti s tistimi, ki jim je poslednja resnica ljubimčev ud! O, klesarji aske-ze, ki ne maliči teles, ki ne ugonablja miselnega poleta, ki ne rjavi ključev do nebes.

II. DEL

Mar ni Paul Claudel rekel o Andréju Gidu, da »je najbolj človeški izmed ljudi«. S tem je Claudel zaključil svoje neuspele konvertitske poizkuse, ki so se razvili predvsem ob Gidovi nepopustljivosti, ob nepopustljivosti nekoga, ki je občutil in dočutil, kje mu je iskati človeške veličine! Ki ni jenjal verjeti v človeka, ki ni jenjal upati v človeka? Človek naj se je trenutno izkazal še tako slabotnega, nizkega in poniglavega! Če pomisliš, skozi kolikšne krize se je moral prebijati Gide ob svojih mladostnih ljubljencih! In vendar se je Gide zavedal trdno in brezpogojno, da je vsakršna utajitev samega sebe pred samim seboj kršenje osnovne duhovne svobode. Mar sme človek v imenu kateregakoli apostola pristati na izmik? Ni vsakršna interpretacija Jezusove besede, duhovne svobode in vzmaha, kot se nam razodeva skozi njegov pojav in skozi osnove njegovega nauka; mar ni vsaka interpretacija, ki ima za posledico okrnitev duha, mar ni vsaka takšna interpretacija »greh zoper svetega Duha«?

Mar ni »greh zoper svetega Duha« tista osnovna groza vseh za množico prirejenih, množici prilagojenih norm? Mar ni bil naš največji izpovednik in dušeravnalec in buditelj vesti Ivan Cankar in vendar; kako naj družba obstoji, kako naj se ravna, kako ureja v neko življenja sposobno, življenje pogajajočo ubranost?

Kaj, če bi izničili tisto splošno pedagoško pogojeno normativnost? Mar ni Jezus z vzklikom: »Moje kraljestvo ni od tega sveta!« dovolj določno in dokončno odgovoril, da je človekov položaj v tem svetu za vselej pogojen in podvržen paradoksalnosti naših stanj? Mar se ta paradoksalnost ne zvišuje vzporedno s stopnjo naše duhovne občutljivosti in razvitosti? Mar smo v luči Jezusove Besede, če izvzamemo vse mogoče komentatorje in komentarje, resnično pahnjeni v neko brezizhodno situacijo? Mar niso to osnovni problemi neke še nenapisane kristjanistične moralno-etične zavesti, kristjanističnega moralno-etičnega kodeksa, ki bodo bližji, pravičnejši

krščanski miselnosti od dosedanjih. Reformator? Nikakor ne. Mar nista Dostojevski in Bernanos in še kdo — mar ne razgrinjajo novih, globljih, resničnejših, bližjih, neposrednejših možnosti soočenja s krščanstvom od dosedaj znanih? Mar je katero teh soočenj, pa če govorimo tudi o apostolu Pavlu — mogoče absolutirati? Mar se je Evropa zaman vrtinčila dva tisoč let v porodno-epileptičnih krčih porajajoče se krščanske miselnosti? Mar je katerikoli vidnejši duhovni krč in vzmah, pa naj se ponaša še tako antikristijanistično, mogoče odmisлити iz vseobjemajočnosti tega porodnega procesa kristijanističnega osveščevanja? Mar ni Jezus z razbitjem tabujev, z odgovornostjo, ki jo je izterjal od človeka, indirektni povzročitelj dinamizma modernega človeka? Mar ni Jezus s tem, da je človeka postavil pred dejstvo svobodnega odločanja, povzročitelj najvišje človeške zavesti in tudi najbolj doslednega ateizma? Mar ni Jezusova misel o enakosti vseh ljudi, o ljubezni do bližnjega vzmet vseh naših socialnih revolucij? Se je katera teh revolucij kot ideja, kot ne iz našega sveta vnešeno dejstvo — sprožila izven območja kristijanističnega območja? Se je mogla poroditi v območju, kjer je bila razlika kast verska resnica? Se je mogla kot samorodna poroditi iz islamskega boguvdanega fatalizma? Ni Jezusov imperativ človeku, naslovljen ne na izbrance, marveč na vsakega posamez brez izjeme — mar ni ta imperativ presekala nedoštetje človeških tabujev? Orientalski ornament tako v arhitekturi kot v plesu in v glasbi — mar ni magično — samoponavljanje, somnambulno samopozibavanje, pasivno podrejanje in sospajanje z ritmiko vegetativnega rastenja? Mar ni samopozabljanje v navzdolšnje pokrajine? Mar ni ta fatalizem — mimo nekaterih prerokovih etičnih formul — vendarle začuda blizu zemeljskemu demonizmu podtalja? Mar ni v demonizem podtalja vklenjen kitajski človek? Mar Buda ni vpadel in se sklenil in se vključil v negibno, vesoljstvenemu ritmu podrejeno gibljivost; ritmu »diha — izdiha, diha — izdiha« materialnega kozmosa? Je falični minaret sposoben prekiniti v vegetativno ritmiko zastrmljenega derviša? Pa če se ta božjastni zamaknjenev vrže v najbolj divji samoples, kam se je pognal? Do kam, do kakšne zavesti dozorel, ko z lastno krvjo oblit, — po samoranjevalni norosti — obležava nezavesten po mošejskih tleh? Pa boginja Kali, pa bičarska norost!

Kdo pa je prekinil, kdo pa venomer prekinja ta pošteni nagonski splet? Kdo pa je ukinił vero v sonce, v mesec, v zvezde, v svet pojavov materialnega kozmosa? Kdo nas je — na duha v nas se sklicujoč — odtrgal iz varnega naročja pramater — praočetov, iz trebuha oče - materinskega? Kdo nas je pahnil z odločno roko, z milotrdo besedo, z zahtevo, ki je zahtevnejše ni slišal svet — v najbolj brezmočno nebogljeno? Kdo nam je odprl obenem vrata v sijaj, v neslutene možnosti človeške zavestnosti? Kdo je človeka neposrednejše soočil z bogoprisotnostjo, boguodgovornostjo, z bogoosveštenstjo — kot Jezus?

Kdo je človeka bolj določno opozoril — sklicujoč se pri tem na bogoprisotnost, na človekovo možnost svobodne odločitve? Kje je iskati pobud in prvih zarodkov «karte človečanskih pravic?»

O, maloverneži, o slepci, ki ne vidite, glušci, ki ne slišite, vsi tisti, ki bi radi verjeli, pa si ne upate? Kakšen sij, katera luč, katero sonce je priklicalo nad nas Beethovna? Ga je mogla dati Indija, bi ga zmogel Islam ali Kitaj ali Egipt? Kdo pa je zmogel ozreliti njegovo zavest? Ali so van Goghove himnične slike možne brez zavesti, ki jo je njegov genij tako jasno in dokončno izpovedal v svojih pismih? Zakaj pa je postala evropska zavestnost, pogojena v sintezi židovsko-grško-rimske-krščanske zavesti, obvezna za ves svet v formulaciji človečanskih pravic? Kdo pa se spričo teh dejstev, če jih doobra pretehta in premisli, še upa — pravične vesti — govoriti o agoniji kristjanizma?

Šele ko bo kristjanska miselnost osvobojena vseh kulturnih in dogmatških obvez prešla v kri in zavest človeka nasploh, se bo pričela dejanska era pokristjanjevanja v Duhu!

Mar ne govorimo zmotno o »naturnosti kristijanistične etike in zavesti«?

III. DEL

Kakšna agonija!

Ali ni prečudnolep tempeljski ples Siamk? Ali pa globoka meditativnost budističnih kloštrov? Pa Budova zamaknjenost v vedno novno se porajajočnost? Nazarenčeva preprostost je brez ornamentov. Ji ne botruje najbolj preprosta človečnost? Ni pojem humanosti šele ž njim beseda postal?

Kje je tu harmonija, ki jo priča pagoda in oboževani falus? Je v absolutiranju zla in nagonov človekova celotnost?

Kdo pa je pognal nasprotja človeške nature do viška? Kdo je Evropejca pognal v protinaturni razdvoj? Je v sprejemanju narurnih danosti možna duhovna rast? Mar v podrejanju nagonškemu svetu, mar v prisluškovanju magičnim glasovom podzemlja?

Nas mar ni on v najhujše disharmonije pognal? Nas ni pred skrajnosti izpostavil? Nam ni skozi najtrše in najbrezupnejše disharmonije nakazal poti do najpopolnejše harmonije? Nam je preveč na pleča naložil?

Naš upor zoper težo zavestnosti!

Ne begamo pred zavestjo vedno znova v čim manjšo zavest? Ne tvegamo nemogočega, da se skrijemo pred lučjo? Zakaj smo ustvarjeni tako, da nas v hipu razžre premočna luč zavestnosti? So mar spa-kedrana božanstva Inkov, je mar boginja Kali, so storoki maliki

manjši izmik pred lučjo, kot so naši izvitorepeni paragrafi? Ne ustvarjamo na vsakem voglu, v vseh naših pol resničnih odnosih stanja malikovanj uspeha, karierizma, rekorderstva? Ne prikrivamo pošastne izpraznjenosti svojih duš s hlinjeno ljubkostjo popevkar-skih viž, ko se razžremo do dna, ko naša duhovna izpraznjenost in slabost dosežata svoj vrh, razglašamo jecljanje idiotov za duhovnost. Kaj naj izteza mladina od Cordillerov do Urala, od Missisipija do Volge svojih tipalk za noroglavostjo twista? Ne uživa po bičarsko zamaknjena, v derviševiskih samogibnih, samonamembnih, onani-stično vase zagledanih masovno epileptičnih ekstazah? Ne hlepi po čim večji samopozabi, po hašimidski neodgovornosti, po blaženstvu opijatov? Mar ni ta pobeg iz sveta zavestnosti, iz luči v podzemlje slepe samovaravne še komajda — ker že — le še somnambulno ob-čutene — nagonskosti — mar ni ta pobeg v malikovanje senc, ki že niso več življenje — eden od apokaliptičnih znakov naše dobe? Mar se ne zazdi včasih, da ta razvrednoteni in izpraznjeni človek ni več sposoben božanske strasti? Mar resnična strast ne izterjava pol-nosti naše zavesti? Mar ni naglavni greh našega časa, mar ni greh zoper Svetega Duha človek, ki se je pahnil na obrežje vegetiranja, na obrobje zavesti, v komaj-zavest rasti kot takšne? Mar ni tudi ta pobeg človeka iz sveta zavesti v zgolj dinamiko, ritem v zgolj meha-nično somnambulnost največja izdaja Duha, najhujši odmik iz za-vestnosti v zgolj-bivanje v konkretnosti? Je mogoče, da človek sebe bolj zanemari, svoj smisel globlje zataji in izda?

Ves ta snobistični ples okrog vrednot in kultur preteklih dob, ki jih sodobni modi ustrezajoči snob vrednoti zgolj po zgodovinski in estetski plati; mar jih ni s svojimi znanstvenimi prijemi razstvaril in razvrednotil v vsakem globljem smislu? Mar jih ne izničuje v svoji zavesti vsak hip znova, ko išče v njih in jih raziskuje kot ob-jekte znanosti? Tu se nam razkaže znanost kot najbolj skremžen in skvečen malik. Je znanstveni razvik naš končni smoter? Je psiho-analiza sama sebi namen? Je objektivnost fotografije? Je preciz-nost fonografa sama v sebi, sama po sebi smiselna? Ne pomeni vsakemu resnemu znanstveniku bodisi umetnostnemu zgodovinar-ju, bodisi literarnemu historiku pronicljivost imaginarno-somnam-bulnih zamikanj v bistvo neke predmetnosti, nečesa danega in pred nas postavljenega zgolj emocionalni diletantizem? Vse zaprisega-nje sodobnega človeka na objektivnost fotozapisa iz sklenjene sin-tetične modroslovno pogojene podobe sveta je pognalo sodobnika v še nesluteno snobovsko izpraznjenost.

Mar se ni človek, ko je s pripomočki pozitivizma razbil možnost sklenjenih predstav, tisto izmišljeno in namišljeno možnost sred-njeveškega človeka, ki pa je vsebovala natanko tolikšno resničnost kot jo je sposoben človek v dokončnih podobah kakorkoli že doču-titi, pričel oboževati orodje, s katerim je te predstave razkosal, poraz-bil in izničil?

So kje pod soncem kaka izkustva objektivnejša; ki bolj točno in dokončneje izpričujejo našo duhovno resničnost kot jo izkazuje naj-osebnejše dotrpetje svetnikov in mislecev? Mar ni naša osnovna zмотa in pomota, da smo prenesli metode izkustvenosti merjenj in uteži iz fizikalnega sveta, iz sveta stvarnosti — zaverovani v nesluteni tehnični podvig naših dni — slepo in nemodro na področje duhovnih podvigov? Mar se ne dotaknemo tu spet enega tistih osnovnih problemov in temeljnih zmot našega časa? Mar nam naj zakonitost snovi odkriva zakone duha? Mar naj ritmu snovi za vsako ceno podredimo ritem Duha? In če ritem materije narekuje neenkrat našim duhovnim vzmakom njih valovanje, če je Duhu možno razodevanje, »se šele« razodeva skozi materijo, ko je dovolj razžrta, prerešeta po boleznih, ki je dovolj prešinjena, da je lahko resničen instrument Duha — ne more pa biti vznik Duha. Skorajda iste nevarnosti se krijejo pod dvema formulacijama, »vse je Duh« in »vse je materija«.

Vsa kompleksnost našega bivanja je pogojena po izpoznanju naše duhovne pogojenosti. Kakor hitro smo se osvestili svoje duhovne nature in jo pričeli različiti od naše biološke danosti, se pričanja v dialogu z Bogom nenehen in neprestan porast človeške duhovne zavesti in rasti.

V tem dialogu je človek na videz monologno sam. Na videz — pravim, kajti v žeji, hlepenju po večnostnem Sobesedniku, ki je skrit za nepreglednostjo stvari, ki pa je spet očit skozi večnosten ritem nam na oči, v našo zavest očiglednega kozmosa, ki je v kozmosu zasluten in vendar ne more biti kozmos. Kako bi mogel človek kljub vsej ihti in neutešeni žeji (človek, ki je del kozmosa) roditi idejo popolnosti, ki v kozmosu stvarno ni navzoča, če se človeškega duha ne bi dotaknil Duh, ki je nad kozmosom, ki je popolnejši od kozmosa, ki je popolnost in izpolnitev sama. Mar je možno, da si je človek z močjo svoje domišljije pričaral sobesednika iz namišljene večnosti? Mar je možno, da bi človek pri vsej svoji poniglavosti, majhnosti in trenutnosti bil sposoben izmišljij, ki presegajo vsakršno nujnost njegove psihobiološke pogojenosti? Kako bi bilo mogoče, da bi človek iz bolnih izmišlij (ne posameznik, marveč celota) bil sposoben vprav iz tega dejstva, iz te »navidezne fikcije« črpati moči, ki jih iz njega ne iztrgava, ki jih v njem ne budi, ne oživlja, ne ohranja nobeno drugo dejstvo? Skratka, »ideja absolutnega« je edina možna možnost v svetu idej, ki človeka rešuje pred samim seboj.

Mar človeka ne rešuje pred samoizžrtjem, pred vseuničujočim samoveličjem, pred končno veljavnim samozanikanjem — odgovornost do družbe — do sočloveka? Mar človek ne izžre s svojo mislijo vedno znova vseh vrednot, ki jih je prejel iz transcendence in si jih po odmišljanju transcendence postavi predse kot zgolj plod človeškega raziska in uma? Če človek vrednoto, ki jo je doslutil in sprejel »iz sveta objektivnih idej«, pričloveči, si jo posvoji kot svoj

izum ter jo skuša absolutirati v območju svojega izkustva in lastne zmogljivosti, mar ni s tem že tudi te vrednote eo ipso relativiziral? Mar jim ne odvzame tisti hip, ko jih izruje iz njihove transcendenčno pogojene zakoreninjenosti, vsake možnosti resničnosti? Mar ne postanejo te vrednote nekaj le »pogojno obveznega«?

Mar ni bil človek od nepomnjenja pa do danes vse preveč okovan, pri vezan in vklenjen v vsakdan, v težo skrbi za rod, v golo preživiško dejavnost, da bi se kdajkoli sprostil, razsvobodil lahko v neko onstransko spekulativnost? Mar je bil določenim ljudem nujen predpogoj visok standard, da jim je bil omogočen polet v sfere, ki se jim človek po svoji biološki danosti nikdar ne bi imel volje ne želje bližati? Kaj sploh je tisto, kar žene in poganja tako redke izmed ljudi v miselne vzgibe, ki so večini tujost in odvečnost? Mar ni silno plehek izgovor, »da je to igračkanje prenasičencev«?

Kakšnemu skrivnemu povelju, nameri se odzivajo tisti, ki jim je nenamerni, zgolj po resnici stremeči miselni vzgib in mišljenjski proces najslajša nujnost? Ali moremo poskruniti miselne procese Sokrata, Platona, ki vsi streme v območje »objektivnih idej« kot samoprevaro, ali morda kot biološko nujnost? Je morda dovoljšnja oznaka z »družbeno nujnostjo«? Smo s tem smisel teh redkih izjemnežev med nami dovolj pojasnili? Niso vse te razlage, pa če še tako dobro namerne, niso vsa ta poimenovanja, pa če še tako ostro opredeljena, vendarle izmik pred usodnimi osnovnimi vprašanji? Mar niso ta usodna osnovna spraševanja dejstvo, kateremu se človek, zakopan v svoje vegetativno-nagonsko nujnost, strahoma izmika? Mar se ne skriva stalno pred tem dejstvom? Zakaj je sicer nujen stalno grmeči stav prerokov? Mar glas prerokov ne budi neke neznanke v ljudstvih, ki jo pokriva, prekričava, taji — biološko nagonska nujnost? Kako more biti potemtakem pridušeni glad, nepotešena žeja, — ki oživlja v grozljivih izmerah pod nakovalj prerokov — kako more biti to **nujnost** tega — ko trdijo — zgolj biološko-nagonsko pogojenega bitja? Mar ni v prvobitnih fenomenih prerokov, vidcev, umetnikov (Prešeren, Balantič, Grohar, Bulovčeva!) že na dlani izkazana dvojnost naše narave? Kako to, da si njihov glas, njihova dejavnost utira pot do nas — če smo zgolj biološko pogojeni? Kakor hitro si priznamo »fenomenalnost« tega ali onega človeka v območju religije, filozofije ali umetnosti, mar ne izključimo že s tem vsakršne možnosti, da bi mogli ta fenomen dovolj in dokončno pojasniti s kakršnimikoli dialektičnimi, družbenimi, skratka znanstveno, izkustveno vzdržnimi razlogi?

Če pomislimo na amorfnu samozadovoljno samozadostujočo psihozo naše kulturne sredine okrog l. 1900 — kako je družbeno razumljiva trdna, jasna in v svoji tragiki transcendenco izpričujoča pojavnost in delo Ivana Groharja? Kje so podani zgolj splošno oprijemljivi prijemi v tisti tako lagodni, samozagledani čitalniški sre-

dini, ki pozna liberalno klerikalno banalno zmerjanje in pohlevnost socialdemokratskih kletvic — kako je ob tej idilični »narodopisni« psihozi družbeno razložljiv (ne glede na obrobne po časovni zakonitosti narekovane parole!) takšen duhovni vzmah, vzmah takšnih čistin in višin kot se izmanifestira v osebnosti in delu Ivana Cankarja? Vzmah, ki mu v istem obdobju (in eo ipso na sploh) zaman iščemo primere v vsej srednji Evropi in na Balkanu —? Kje naj iščemo vnanjih vzpodbud za zasilni duhovno-revolucijski vzbuhanje in vzmak v svetu naše takratne duhovne osvečenosti, kot se nam razodeva v delu Riharda Jakopiča? Niso tu na delu neki podtalni tokovi, ki jih v njihovi logični nujnosti ne moremo opravičiti in razložiti z nikakršnimi nam dostopnimi historično znanstvenimi prijemi? Kajti spričo čudežnih, nam vsem na oko in dosluh, oprijemljivo in po natanki računski formulaciji izvedenih tehničnih iznajdb, nam prakticistično približanih — smonujno in neizbežno pričeli vrednotiti znanost kot poslednji aksiom, po katerem je ni uganke pod soncem, ki bi je ne utegnili znanstveno razgonetiti. To dejstvo je sicer povzročilo silen vzpon naše zavesti, nas je razsvobodilo do neslutelnih možnosti, obenem pa nas obdalo s prepadi še nevidnih izmer.

Zavest samopomembnosti, samo-sebi-odgovornosti, ki je od časa do časa planila v zavest nekega izjemneža, ki jo je na tako pretresljiv način iz dna praizkustev izkričal nebu navkljub Nietzsche, ta zavest se očituje pri sodobniku kot nekaj samo po sebi umevnega. In kot je zavest samozadovoljstva in samozadostujočnosti bila tako značilna za malomeščansko sredino v početku našega stoletja — presilna navdušenost nad človeško znanostjo, tehničnim napredkom — ta samovelična sla, ki si je izbrala za svojega predstavnika Wilhelm II., tako je groza prve svetovne vojne vprav po svetopisemski logiki človeka (vsaj za hip) postavila na mesto, ki mu pritiče. Toda mar ni bilo samoveličje Evropejca pred letom 1914 še nekako vezano z dejstvi, pa če še tako navidezne in formalistično občutene religiozne zavesti? Mar ni samoveličje sodobnika izgubilo še teh poslednjih vezanosti? Če je Napoleon v hipih zmagoslavja redoma dočutoval in se osveščal Logosa nad seboj — se ni pri tem cinično-kramarsko poigral z mislimi, katera izmed religij bi mu prinesla v danem trenutku (če bi bil njen privrženec) to ali ono korist? Ni bil Goethe v območju religioznih predstav na popolnoma istih pozicijah?

Mar nista s to zavestjo rahljala vsak po svoje religiozne zavesti množic? Kdo izmed visoko zavestnih ljudi, ki jim je Nebo dodelilo osnovne, prednje, vsemu svetu vidne naloge, sme kršiti pravila, sme pljuvati na misterije, sme mimoiti misterije, sme omalovaževati misterije, ki predstavljajo medij do Alfe in Omega, ne da bi pri tem storil hote ali nehote neizbrisljive krivice soljudem, človeštvu na sploh? Če je Alfa in Omega — in ker je Alfa in Omega — skrivnost, je slednje očitovanje te skrivnosti skozi misterij — človekova

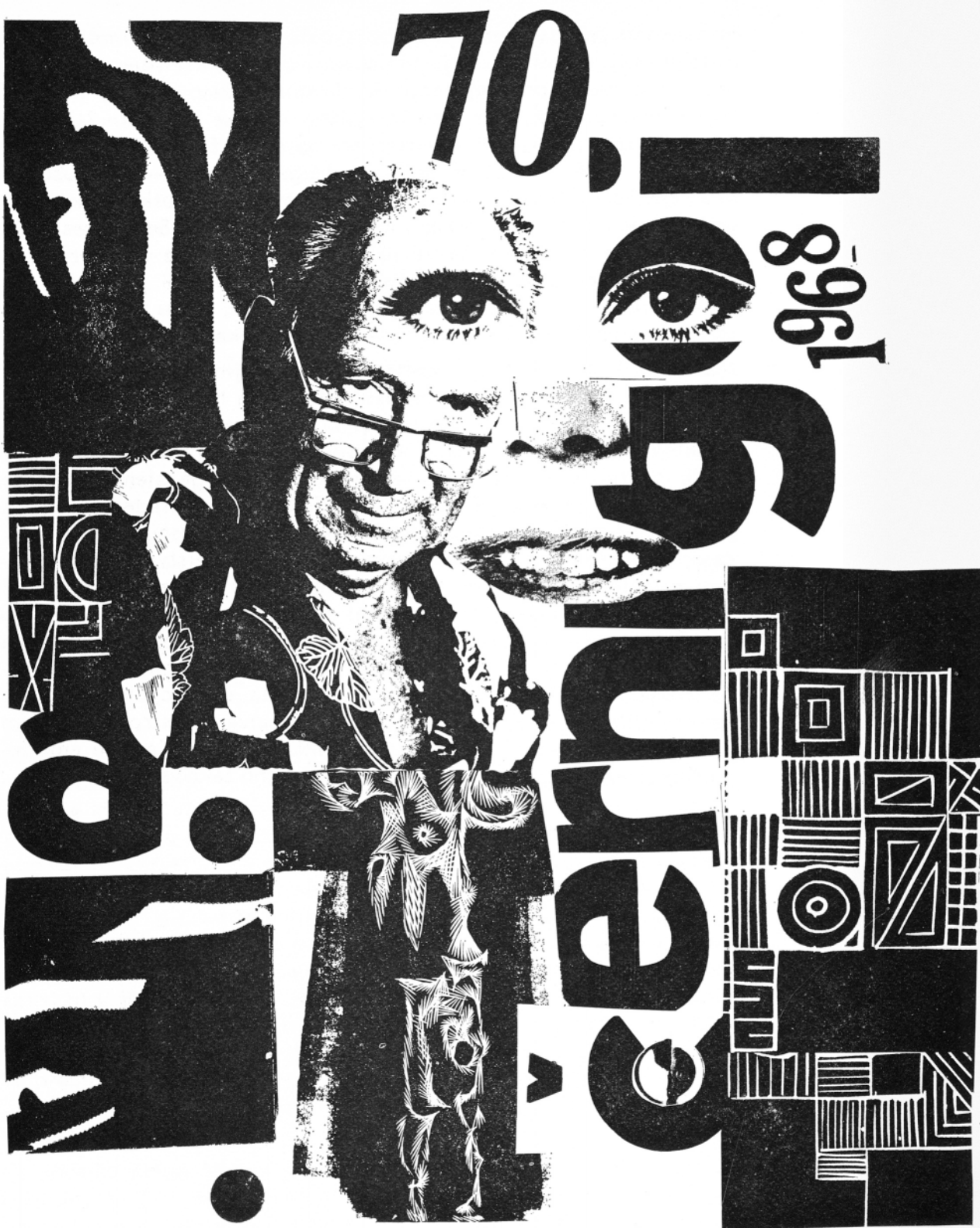
moč in trdnost in osrečujočnost. In vendar! In vendar? Če je prerok — eden izmed prerokov — udaril po fetiših, po tabujih, po malikih, ki so predstavljali absolutno, ki so se zdeli absolutno, ki so konec koncev odgovarjali razvitosti in stopnji zavesti tistega ljudstva; če je prerok razbil vse te podobe, ki so bile v teh in takšnih okoliščinah edini možni medij Absolutnega — menda ni grešil, če je pa s tem svoji besedi pot odprl, če je z besedo nov, močnejši, resničnejši pristop do Alfe in Omege omogočil? Mar ni Kristus — najmočnejši religiozni prevrat učeč in spričujoč — vseh tempeljskih postav do zadnje pike izpolnjeval? Luther se očitno tega zgle-da ni osvestil —. Pa če bi se ga osvestil, bi imel moč in možnost izpeljati reformacijo do poslednjih premis? Mar niso te premise usodno izločile nemštva iz univerzalnostne katoliško-evropske ce-lotnosti.

Čistost v pričetkih Groharjevega dela se na prečudovite načine oči-tuje v »Sveti Družini«, v »Sveti Neži« in v podobi mladeniča. Ta či-stost, zamaknjenost je osnovni problem njegove življenjsko-umet-niške poti. Ta čista začudenost. Pred čim, nad čim? Kdo je ta čisto čisti otrok Ivan Grohar? Ga ni umazalo, ga ni strlo spoznanje? Kje je spoznanje zaobseženo? Kdo nosi v sebi tisto spoznanje, možnost tistega spoznanja, kdo s tistim spoznanjem že apriori relativizira svet in resničnost vrednot? Kdo jih z relativiziranjem izničuje? Mar ni v tem zaobsežena skrivnost usodnega »izvirnega greha«? Mar ne postane šele skozi ta greh, skozi to spoznanje mož resnično moški? Mar mu s tem grehom ni nekaj nepovrnljivo odvzeto? Mar ni to proces, ki se odigra s pretresljivo logiko in neizbežno nujnostjo v sferi psihičnih doživetij? Mar moremo skozi to hipotezo motriti in vrednotiti življenje nasploh? Mar ne bi s tem storili življenju neiz-rekljive krivce? Mar se ta prvobitna stanja pojavljajo v spletu živ-ljenj, kjer se ta skrivnost razodeva vedno znova s prvobitno jas-nostjo? Ni Grohar, ni van Gogh, ni Frančišek Asiški — ni Arthur Rimbaud — niso to priče tistih skrajnih izmikov človeškega hote-nja iz oblasti in pred oblastjo relativiziranja bivanja — jasnosti do-končno čistih pozicij spričo Absolutnega? Če je bilo na početku zlo re-lativiziranja zgolj pri ženi, ki je bila nositelj rojevanja in s tem tudi smrti in ji je ta zavest (ki je bila v nji utelešena!) kalila spoznanja vrednot nad vrednoto, katere nositelj je, je vsaka zgolj pozemska filo-zofija nujno izterjala od moške zavesti isto-iste usodne premise. Te premise v območju sveta pa so rodile še vse usodnejše posledice. Tu se prične era — v znamenju feminiziranih kultur — zavestnega iz-virnega greha.

Če sta bila Adam in Eva spočetka določena, da živita v zavesti, v občutju, iz oči v oči z Absolutnim — se je po krivdi Eve ta njun odnos bistveno izpremenil, stopila sta v območje relativnega. Edino tako je mogoče razumeti njun izgon iz raja. Adam pa je vedno znova zastrmljen v luč, iz območja katere je izgnan. Eva ga vedno znova

in nenehno peha v območje zemeljskosti. Mar ni ideal moškosti v čedalje bolj »moških« t. j. zemeljskih poudarkih? Mar ni fizična moč, bistrost v premagovanju konkretnih težav, zvitost, krutost, bojna hrabrost itd., mar niso to tipično »moške lastnosti«? Mar ni teh vrlin izterjala — jih ne izterjava od moža žena? Mar ni bistvo moškosti, ki se tako očitno javlja v drugem Adamu — Kristusu — ni to bistvo moškosti zakrito z masko navidezne moškosti, ki si jo je izmislila in jo vsiljuje čez moško podobo žena? Se ni zasanjala, ni uresničila podoba moža, ki je nam na očeh, ki je v naši zavesti, ki je bodisi po primitivni bodisi po fevdalni družbi pogojena? Pa podoba moža, ki si jo je v njeni brezobzirni, kruti, zgolj v »posel«, v pridobivanje usmerjeno — izmislila kapitalistična družba? Mar ni ta sumljivi heroj uspeha pri vseh svojih spretnostih izgubil poslednjih prvin resnične moškosti? Mar ni ta heroj filmskih platen le še neka spaka, izrodek in v nestvor izrojena senca feminilnih instinktov? Mar ni Monroeva v svoji brezupni tragiki zgolj odsev nekih praznostnih instinktov do konca izrojenega sfeminiziranega civiliziranca? Je iz tega labirinta medsebojnih razvrednotenj sploh možen izhod? Če posplošujem, če se izogibljem vsej terminologiji časa, če puščam ob teh ugotovitvah vsa možna dejstva na stran, delam to zato, da bi misel usmeril v bistvo problema. Dokler je bil v človeštvu mit Adama in Eve v tej ali podobni inačici živ in obvezujoč, mar ni ta osnovna resnica več ali manj korekturno vplivala na celoto? Mar ni nujno, ako hočemo resničnejše, smiselnejše in zavestnejše živeti, da se tega osnovnega mita nanovo osvestimo, da ga osvetlimo z novimi prebliski? Masacciova mojstrovina »Adam in Eva v izgnanstvu iz raja« nam predoča Evo v blaznem emocionalnem brezupu, vtem ko si Adam osramočeno zakriva obraz. Mar . . .

(Opomba: Pisanje Miranu je treba brati kot nezaključen in nezaključljiv miselni tok.)



Boris Podreka

ČERNIGOJ IN PATENTIRANI

„JAZ“

OB UMETNIKOVEM JUBILEJU



Zanimivi bi bili sklepi, ki bi nam ponazorili križanja in ujemanja v dosežkih tistih umetnikov, ki izhajajo iz intimnejše razčlenbe lastnega »jaza«, in onih, ki prav zavestno podrejajo subjektivističen svet »naprednejši« prisotnosti v časovnem dogajanju.

Čeprav sem prepričan, da je kategorična delitev teh dveh izhodišč bržkone nemogoča, se mi zdi prav tako res, da lahko le s tako delitvijo odločilno razsvetlimo naš kritični spoprijem z likovnim odmevom obeh izhodišč, »tihim« in »kričečim«.

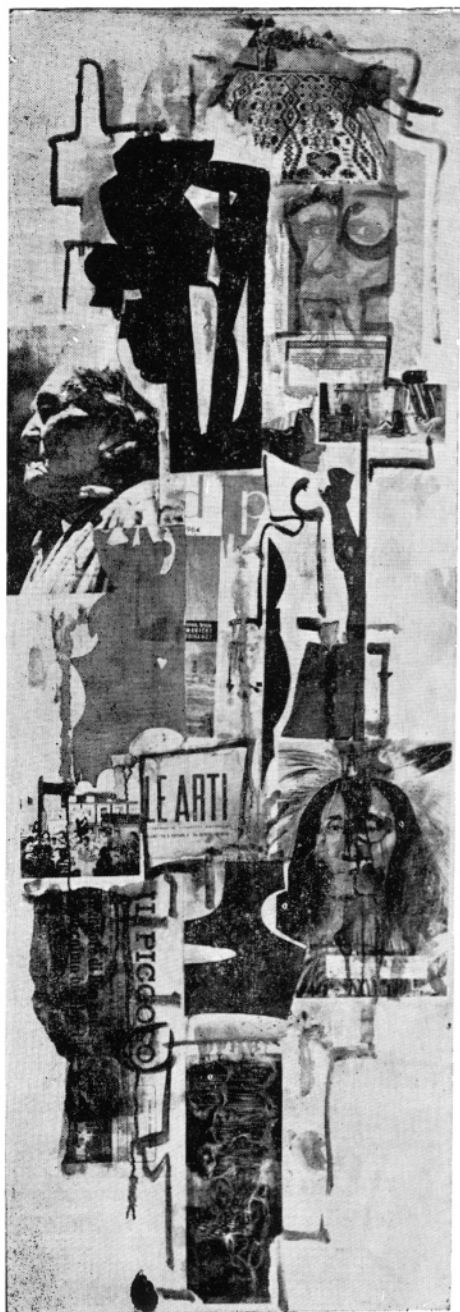
Spravil sem se na ta relativna pojma, da bi otipljiveje, a zaradi tega nič manj tvegano opozoril na nekaj bistvenih značilnosti v delih tega hrupnega nestorja primorskega slikarstva. Pravim hrupnega, zakaj Černigoj ni bil nikoli ne kot človek in ne kot umetnik apostol varnih kotov komunikacije in plemenite skromnosti. Njegova in zanj tako značilna provokacija v življenjskem dogajanju je neutrudno postavljala vprašanja na tisto »sveto in nepolaščevalno skromnost«, ki je bila usidrana v mnogih v njegovem okolju. Prav iz njegovih neposrednih odmevov na te in take situacije so se izoblikovala pri njem tudi sama območja njegove umetniške zvrsti.

Naj mi bo zato dovoljeno, da ob umetnikovem sedemdesetletnem prazniku skoraj docela zanemarim kronološko podajanje umetnikovega življenja in ustvarjalnosti, ki je bilo dosedaj, roko na srce, že toliko »premeleto«, vsekakor le v korist samozadovoljni in nekočljivi sprašljivosti.

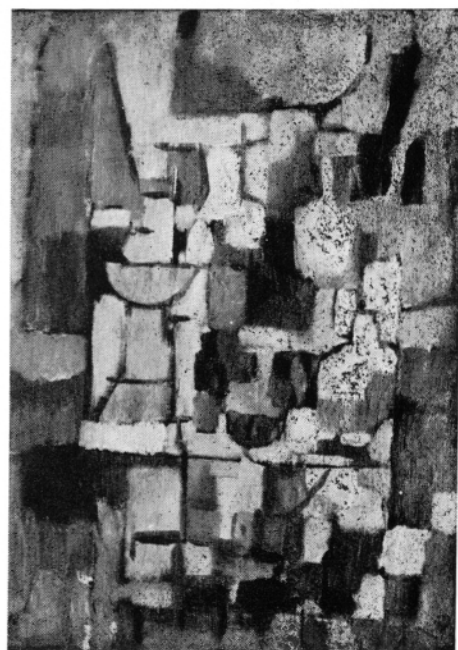
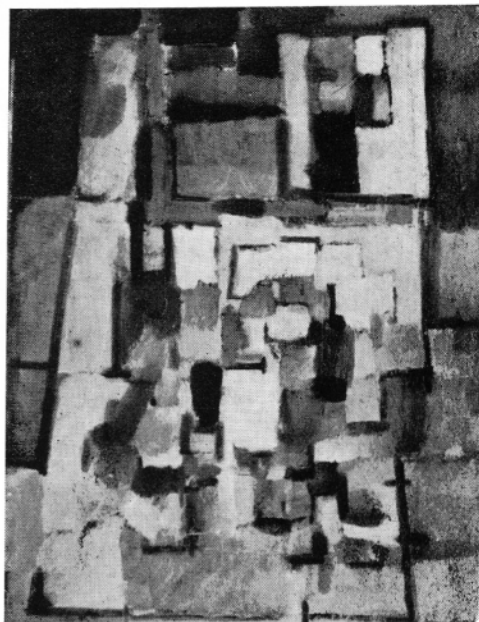
Kar me torej zanima danes, je morda le delni, a zame vsekakor bistveni fenomen likovnega »dogajanja« pri Černigoju, hkrati pa poskus kritične razčlenbe te bolj ali manj objektivne podlage.

Vprašanje je že v zraku: Černigojeva »eklektična« metoda?

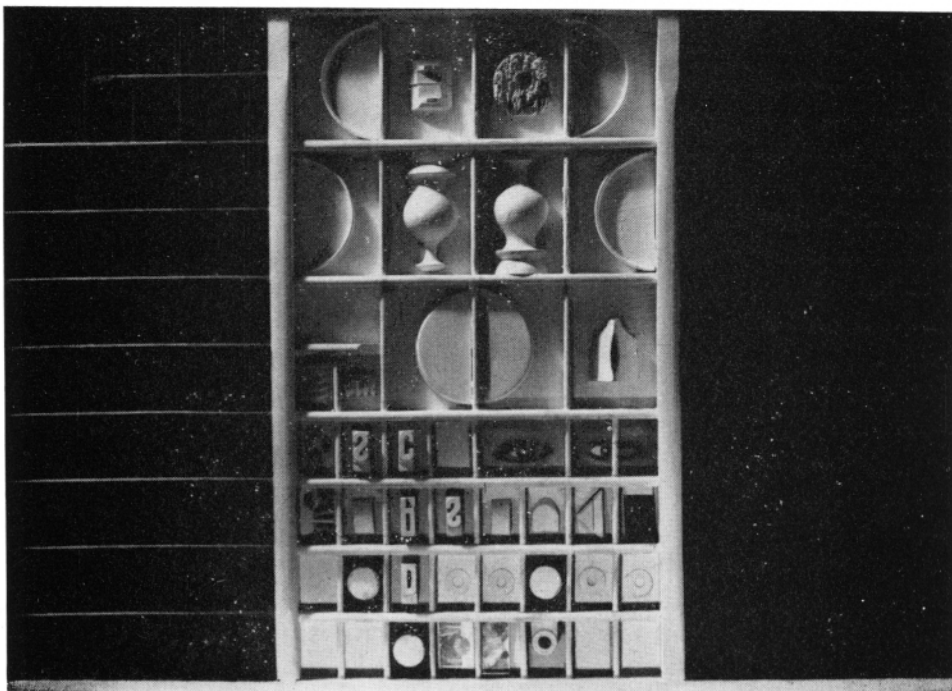
Ena izmed glavnih značilnosti slovenskega slikarstva, a še posebej grafike, je od približno dvajsetih let do danes vsekakor ta, da je v njej strogo opredeljeni subjektivistični svet posameznika filtriran skozi skonstruirano kupo simbolov stiliziranega realističnega značaja. Ne glede na tako imenovano kvalitetno skalo je bistvo tega komunikativnega sistema sorodnih si teženj tiha likovna retoričnost



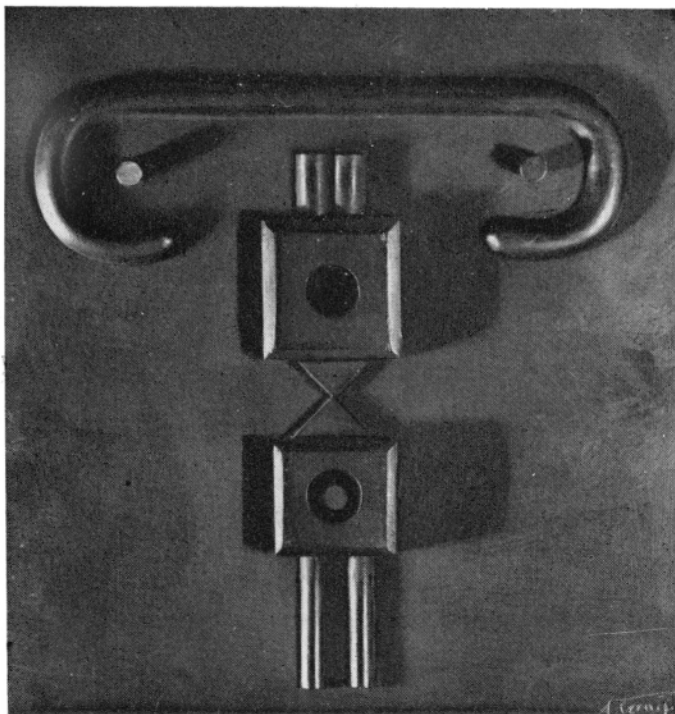
Collage



Dve kompoziciji



Ex tempora - Milje



Plastična kompozicija

in rahlo sentimentalno fabuliranje. Rečemo lahko, da ta likovna zmes v »okusni« dekorativnosti prehaja iz posamezne sklenjenosti v območje objektivnega. V tem postopku je največkrat merilo »kvalitete« še vedno »lepot«, pojmovana kot »topla harmonija«. V teh okvirih pa se tista komponenta umetnosti, ki naj bi bila svež katalizator »dogajanja« in bolj kot potrditev ali končni sklep raziskovanje ali — v prenesenem pomenu »tveganje« — razblini v pojem statične zaokroženosti in skonstruirane mitologije.

V tem nekoliko drastičnem prikazu seveda nočem načenjati vprašanja o časovni ustreznosti take metode, še manj pa si želim zaiti med druge likovne dosežke. Prav tako ne mislim prek te premise skonstruirati kakega osveščevalnega ali senzacionalnega revivala Černigojeve likovnosti.

Ta gotovost mi predvsem služi kot primerjava za docela nasprotne napore Černigojeve likovne metode kot take. Le-ta je bila od njenega začetka do danes odprto zanikanje kakršne koli formule zavarovanega likovnega kotička in strah pred patentiranim »jazom«.

Čeprav se Černigoj likovno poslužuje ribičev in bark, Boljunca in Barkovelj ter raznovrstne kraške utilitarne simbolike, je njegova tematika vedno podvržena širšemu slikarskemu razmahu, brez metafizičnih globin in ideoloških labirintov, in prav kot taka ustreza korenini dane resničnosti. Večkrat bi mu lahko očitali pomanjkanje posluha za psihološko zvrst, vendar bi v tem primeru spregledali enakovreden likovni kriterij, psihologijo oblike kot take, strukturo in igro likovne dispozicije.

Skoraj v vseh njegovih delih so tonske prvine razpete na solidnem ogrodju in tu — prav kot pri bauhausovcih — lahko razčlenimo emocionalni psihični čut od prevladujočega, didaktičnega. Černigojevo slikarstvo bi lahko imenovali slikarstvo »dokazovanja«, brez misterijev in magij, v katerem likovni napor stremi predvsem k zlitosti oblikovne in materialne obdelave s tehniko likovne izvedbe.

Kljub vrojeni skrbi za neutrudljivo prisotnost v dnevnem dogajanju Černigoj ne more privoliti v prehitro katalogizacijo njegovega opusa v arhiv mediteranske klasike. Verjetno ga prav občutek te nezadostnosti sili, da se slogovno »preoblači« in tako spremlja in utemeljuje porajajoče se »novo«. To potezo njegovega slikarstva pa bi odpravili vse prehitro, če bi jo imeli le za spodrslijaj.

Če namreč popraskamo skorjo določenih slogovno-časovnih zahtev, se pravi, če pogledamo za kulise Černigojeve prividne »eklektike«, ki danes velja za barikado, preko katere ni mogoče, bomo naleteli na jasno načrtano in enotno strukturo oblikovnega upodabljanja, na določen *Einführung*, ki je skupen vsem mogočim likovnim »kamuflačam«. Njegova lahkotna dekorativnost, prijetna površnost, groba in elegantna linearnost, skopa liričnost, virtuoznost improvizacije in odkritosrčnost vplivov, vse to nenehno iskanje nas pripelje do sklepa, da prav danes, v dobi nestatičnosti, ne moremo istovetiti dosežka te empirične delovne metode z le statičnim pojmo-

vanjem materije in stilsko predispozicijo. Dojeti je treba že zaključen pomen teh slogovno neodvisnih prvin in se šele tedaj vprašati po vrednosti ali nevrednosti posamezne stvaritve. Šele tedaj vstopimo v odločilno komunikacijo z likovnim predmetom, šele tu se porajajo kvalitetna merila in teža perceptivnih zaznav.

S povedanim ne mislim zanikati pomena slogovnega pretresa, ki prav gotovo sovпада z vrsto likovnih meril. Želim le opozoriti na hipertrofirani pomen, ki ga je bila dosedaj deležna Černigojeva »eklektika«; pokazati pa hočem tudi na spogledljivost lahkotnega duha, ki v pravočrtnem iskanju »višjega« kaj rad spregleda bistvene trenutke likovne umetnosti in možnosti določenega okolja.

Černigojeva »eklektika« je v zadnji konsekvenci obrambni položaj. Skrb za realizacijo samega sebe v pojmu »modernega« človeka je v njem bolj kot kriterij estetskega predvsem nekakšen biološki »status«. In komaj le-ta doseže v umetniku likovno potrditev, se že v sklenjenosti lastnega dosežka dezaktualizira in zakliče po novem. S svojimi stvaritvami je Černigoj v slovensko likovnost vpejal svojevrsten »morski« čut in odmev kraške tipologije, ne da bi ta sistem informacije interpretiral s statičnimi simboli »zlate škatlice na roza oblaku«. V nepresahljivi komunikativni nestrpnosti, ki je morada prav zaradi tega brez globlje refleksije, je Černigojevo slikarstvo kljub raznovrstnosti obdržalo pečat primorskega človeka, še posebej v strukturalni obdelavi likovne snovi. »Eklektika« se je tako v bistvu izvršila v slogu in ne v krvi likovnega dosežka. Zato se je po daljšem stiku s Černigojevim delom kar težko otresti pomislekov spričo njegove neustrezne in zadržane spogledljivosti z domačim okoljem. Prepričan pa sem, da bodo sledeče generacije s svojim treznejšim, funkcionalnejšim in manj afektivnim pogledom na Černigojevo slikarstvo znale pravilno ovrednotiti prav tiste (tudi emotivne) prvine njegovega slikarstva, med katerimi danes še vedno visi nit slogovnega, v prenesenem pomenu besede pa tudi komercialnega davka ter blagoslov samozaljubljenosti, »domačijske čustvenosti« in »ekspresije«.

Černigojev pedagoški delež v likovni izobrazbi slovenske tržaške mladine je vsekakor odločilnega pomena. Z izrednim posluhom za vse novo, s smislom za svežo improvizacijo, s konstruktivno satiro srednjeevropske šole je znal vzpostaviti dialog med pristnim in globokim doživljanjem mladega človeka ter vitalno konfrontacijo preteklih izkušenj. Njegova pedagoška metoda je bila skorajda diametralno nasprotna tisti bauhausovi šoli, iz katere je sam izšel. Kot pri vsakem pristnem umetniku je tudi v tem primeru ustvarjalna narava prevladala nad vsemi uniformiranimi izobraževalnimi metodami. Prav vsakemu svojih dijakov je znal predstaviti moderno likovnost kot integralni del dijaka samega. Tako je veliko prispeval tudi k uravnovešeni odprtosti slovenske primorske mladine, hoteč jo odvrniti od tradicionalne reprodukcije in samozadostnosti.



SPRAŠEVALEC: Dokončala sva rekonstrukcijo procesa sinteze (glej stran 212). Pri tem delu sva izhajala iz predpostavke, da pomeni prekrivanje struktur njihovo identifikacijo. Ta identifikacija struktur pa je mogoča le na osnovi bolj ali manj zavestnega koncepta (prosim bralca, da sedaj prebere opombe). Če tega osnovnega koncepta ne bi bilo, bi nujno moralo priti do kompromisa med seboj nasprotujočimi si strukturami. Prekrivanje struktur, kot pogoj sinteze, je špekulacija, stara vsaj toliko kot človeški rod; nerazložljiva pa je, če ne razložimo skupnega cilja, kateremu je namenjeno prekrivanje in identifikacija. Tedaj: če nam naše življenje dà tisti skupni cilj, če vidimo tisti skupni cilj iznad struktur in skozi strukture same, lahko rečemo, da je taka združitev struktur sinteza. Strukture pa, ki jih samo mehanično in pasivno, po di-

menzijah prilagajamo drugo drugo in niso vključene v isti veden cilj, ampak pogosto v dva ali več medsebojno izključujočih se ciljev, pa imenujmo kompromis — za razliko od sinteze.

Vi sami si niste dali naloge, da bi postavili predmete in prostore, služeče le tistemu cilju, ki ga navadno imenujemo mehanizem. Cilj, ki ste si ga zadali v svoji koncepciji in kateremu sredstvo je mehanizem, je mnogo obsežnejši. Govoriva sedaj o tem cilju. Resnično, ljudje hrepenimo po spoznanju neskončnega cilja in resnice. In v tem hrepenenju se skriva vsaj za kanček zla. Mimo tega hrepenenja pa si želimo še, da bi dosegli tisti dokončni cilj, tisti končni smisel in da ne bi popolnoma umrli, želimo si doseči vsaj neko stopnjo večnosti. Ali potem to hrepenenje po novem, po vedno resničnejši resnici ni v nasprotju z našo željo, da bi se ohranili preko svoje smrti

Opomba: Kadar uporabljam pojem »Zavestno«, imam vedno občutek, da sem s tem zmanjšal razumljivost misli, v katero je ta pojem vpleten. To je zato, ker je ta pojem danes v svetu tako konjunktoren, da je s tem izgubil na dražljivosti in jasnosti, ter postal sredstvo za fraziranje. Zato naj ga po svojih skromnih možnostih skušam pojasniti. Vzemimo primer, ki ga bom razdelil na tri stopnje: 1) storili smo neko dejanje, (ali ga kanimo storiti, torej imamo še možnost izbire), 2) preko tega nekega »dejanja« (ali na več možnosti potencialnih dejanj) postavimo sedaj v mislih neko matrico, s katero bomo ocenjevali to »neko dejanje« (oziroma se odločili za eno izmed možnih dejanj). Tej matrici lahko rečemo vest, kot temu pravijo v religiji, ali pa dogovorjena družbena (razredna) moralna norma, 3) tretje, kar storimo, je ocena matrice. Vprašamo se, ali je le-ta pra-

vilna, ter na to vprašanje tako ali drugače odgovorimo. Pri tej stopnji se navadno »Zavestno« konča.

Pojem **zavestnega koncepta** je odvisen od tega, kako odgovorimo na tretjo točko. Če odgovorimo, da je matrica, ki jo uporabljamo, pravilna, lahko rečemo, da je ta matrica **zavestni koncept**.

Kaj mi pomeni beseda **struktura**. Beseda struktura pomeni že izvršeno in pa zamišljeno dejanje, projecirano na ploskev ali izraženo kot prostor in gmota.

Kaj pomeni **identifikacija struktur**. Vzemimo primer: če izdelamo vrč, ki ponazarja žabo, in je obenem posoda za shranjevanje vode, je torej oboje vrč. Sinteza dveh struktur (gmotna oblika žabe in oblika za shranjevanje vode) je njuna identičnost v istem — vrču. Identifikacija struktur je torej dogajajoče se dejanje sinteze, doseganje identičnosti struktur vrča z njimi samimi.

prav takšni, kakršne se zavedamo? Vprašujem se: ali je sinteza v pomenu, ki sem ga opisal, sploh mogoča, če služimo tema dvema ciljema, hrepenenju po poti do neskončnega spoznanja in svojemu preživetju, ki se med seboj izključujeta? Ali ni potem edini izhod, da se odločimo za en ali drug cilj, ter se tako ali prodamo hudiču, da bi nam izdajal skrivnosti narave kot Faust, ali pa da služimo Bogu, ki nas bo naredil nesmrtni po poslednji sodbi?

JUGOVEC: Mislim, da je še druga pot, poznana pa nam je iz krščanstva in iz marksizma. Z odkrivanjem narave spoznavamo Boga in se mu približujemo. Sveti Avguštín je rekel: »Bog se veseli vseh stvari, saj je vsaka v skladu z njegovim bistvom«. Spoznavanje stvari je torej približevanje božjemu bistvu, in Bogu samemu, njegovi neskončnosti, večnosti, neprenehljivosti. Prav to se dá slično izraziti v besedišču marksizma, saj marksizem upošteva proces napredovanja (negacija negacije) na različnih nivojih ter tako časovno hierarhijo spoznanja. Preko tega poenotujočega cilja je torej sinteza mogoča.

SPRAŠEVALEC: Dobro, pogledjmo kakšne možnosti nam nudi ta vaša posvojena koncepcija. Ponoviva misli iz prvega dejanja in jih soočiva s tem, o čemer pravkar razpravljava. Spoznanje absolutne resnice oziroma Boga je v neskončni prihodnosti skozi dejanje človeštva, preko nekaterih posa-

Pogoj za identifikacijo pa je seveda cilj, kateremu služita obe strukturi. Utilitarna struktura omogoča to, da se v vrču dejansko hrani voda, evokacijska struktura (ki je gmotna podoba žabe) pa evocira stalno polnost vrča (ki je cilj), ker je žaba vedno tam, kjer je voda. Druga struktura (evokacijska podoba žabe) kliče smisel prvi utilitarni strukturi (saj je vrč smiselni le tedaj, če je poln ali bo poln) ter obenem omejuje preširoko uporabnost čiste utilitarne oblike (npr. da vrč služi izražanju jeze zakoncev), če je bila le-ta sprevedena v obliko. Zanimivo je tedaj dejstvo, da je ravno z evokacijsko strukturo (ta je včasih ornament) »oskrunjena« utilitarna struktura in sprevedena v obliko, v material — porok za to, da bo utilitarna struktura uporabljena tako, kakor je zamišljeno. Iz te presoje sledi, da čiste utilitarne strukture, sprevedene v materijo, sploh biti ne

meznikov. Vsako približevanje absolutni resnici in končnemu cilju pa je dosegljivo skozi spoznanje relativne resnice. To dejanje spoznavanja je naša edina možnost, s katero zadostimo hrepenenju po novem, bolj resničnem, in pa želji, da bi ohranili svoje bivanje po svoji telesni smrti. Zato pa, ker je naše zemeljsko telesno bivanje časovno omejeno, prav tako pa iz različnih že omenjenih vzrokov naše spoznavanje stvari, je razumljivo, da morate vi iz časovno omejenega spoznanja enkrat roditi tisto novo relativno resnico oziroma spoznanje. Ta spoznanja se na splošno lahko kažejo kot novi atomski modeli, novi načini pridelovanja krompirja, spoznavanje vzrokov nastanka raka, program atomskega centra, ali pa kot nova, preciznejša koncepcija življenja sploh. To rojstvo nove relativne resnice potem daje smisel našemu hrepenenju kakor tudi zadostuje želji po nesmrtnosti. Tako ju poenoti skozi rezultat ponovno v enoten cilj. Po sebi sklepam, da se zavedate svojega hrepenenja, želje, da bi globlje spoznali naravo in jo lepše pokazali, ter da se zavedate svoje želje po nesmrtnem bivanju. Kako pa ste si lahko svesti, da je plod vašega spoznanja res nova relativna resnica? Vsaj v svoji poslednji uri, mislim, se ne boste mogli goljufati, da je vaše relativno spoznanje verjetno, kot se to sedaj, ko je dobršen del življenja še pred vami. Kakšni znaki vam zatrjujejo, da je relativ-

more, niti ni zamišljiva, saj si je brez evokacijske strukture ne moremo zamisliti, niti je miselno lokalizirati skozi uporabo bodočega predmeta — oblike. Utilitarna struktura oblike, ki naj bo, je zatorej le naša brezizgledna fikcija.

Pojem »identifikacija struktur« lahko prikažemo tudi na obravnavani rekonstrukciji sinteze atomskega centra, le da nas na pogled moti večja množica struktur. Vendar pa tudi te lahko poenostavimo na dve osnovni strukturi:

- 1) utilitarna struktura (stvarni program - funkcije prostorov, centri komunikacije, cone, insolacija);

- 2) evokacijska struktura (osnovno gibanje človeka, antistruktura, struktura poudarkov, nevezan ritem, tekoč prostor).

Odnos med strukturama je isti kot v primitivnejšem primeru zamišljanja vrča. V

na resnica, ki ste jo spoznali, res nova, da je torej kamen v zgradbi, ki jo bo človeštvo neskončno dolgo gradilo. Od odgovora je odvisna celotna vaša življenjska koncepcija in arhitektonska sinteza.

JUGOVEC: Odgovoril bom, zadal sem si, da bom iskren. Slutim, da je ta brv ozka in polna nevarnosti. Lahko bi se izognil temu vprašanju, kakor tudi vsemu tistemu filozofiranju, ki prodira pregloboko v mojo notranjost, če bi hotel obdržati svojo zunanost, svojo moderno fasado. Večina med tistimi, ki jih poznam, bi rekla: »Ne bomo razpravljali o tem, preveč imamo dela, da bi si lahko privoščili spuščanje v take neumnosti. S takim filozofiranjem ne pride mo nikamor naprej.« Odgovarjam torej, ker skušam biti iskren. Znaka, ki mi pove sta, da je relativna resnica res nova, sta dva: 1. Smela apriorna vera, da je to, kar sem spoznal, res novo. 2. Priznanje, razumevanje drugih spoznavajočih ljudi.

SPRAŠEVALEC: Mislim, da sta za potrebno samoprepričanje o resničnejši relativni resnici, ki ste jo spoznali, neizogibna oba znaka istočasno. Doseči to sočasnost pojavitve obeh znakov, pa je nemalo težko.

Nesočasnost pojavitve obeh znakov je, kot to potrjujejo zgodovinska izkustva, prej pravilo kot izjema. Vzemiva zato sedaj v pretres prvi znak — smelo apriorno vero, tedaj ko drugega znaka, torej priznavanja in razumevanja drugih, še ni. Predpostaviva, da niste klinični primer shizofrenije s tem svojim apriorizmom, temveč filozofski shizofrenik. Shizofrenija naj v svojem filo-

zofskem pogledu pomeni stereotipizacijo spoznanja in dogmatizem. Vsak napredek k spoznanju nove resnice je izključen, prav tako pa je s tem tudi zadušeno hrepenenje po neskončni resnici v naravi. Sami najbolje veste, koliko zla je že prinesel človeški dogmatizem od srednjeveškega mračnjastva, preko Hitlerja, Stalina in drugih. Vaša apriorna vera v vašo resnico, vaš znak, brez katerega je vaše dejanje nesmiselno, je dogma, je shizofrenija.

JUGOVEC: Ne, o shizofreniji ter dogmatizmu v zvezi z mojo osebo ne more biti govora. Koncept spoznanja relativne resnice je odprt koncept; vedno lahko upoštevam nove, v svetu nastale resnice, do zunanosti se obnašam aktivno. Pri meni ni govora o kakem stereotipnem sistemu poslednjih resnic kot je to pri dogmatiki in malo bolj zmešano pri shizofreniku. Moj naslednji projekt bo imel drugačen koncept, isto stavbo bi drugič projektiral drugače. Ljudje se moramo spreminjati, mi in naše resnice.

SPRAŠEVALEC: Torej to, da se sedaj pogovarjava odkrito, pomeni spremembo koncepta, ker pred tem niste bili odkriti. Ali odkritost ni tista resnica, ki jo moramo spoznati kot absolutno, če se hočemo preživeti v drugih ljudeh, takšni, kakršni smo, in ne drugačni. Saj tako ne bi bili več mi, ampak nekdo drug.

JUGOVEC: Ni točno! Če nisem iskren, če govorim neresnico, jo govorim jaz in nihče drug. Kdo pa mora dokazati, da vsi tako imenovani zveličarji niso le tako dobri laž-

utilitarni strukturi si zamišljamo Atomski center kot mehanizem — utilitum —, ljudje v tej strukturi naj bi bili mehanizem, ki se giblje in nima določene razsežnosti. Prav tako je utilitarna struktura potencialnega vrča zamišljen mehanizem za shranjevanje, vlivanje in izlivanje vode. Evokacijska struktura v procesu sinteze Atomskega centra pa je tisto, kar osmisli zamišljen, inerten mehanizem, istočasno pa uniči njegovo popolnost (primerjaj »oskrnitev« utilitarne strukture vrča in »daljše« poti v Atomskem centru). Če naj evokacijska struktura v procesu samoidentifikacije in identifikacije z utilitarno strukturo pri potencialnem vrču priključuje napolnjenost »priprave za shranjevanje vode« in tako da smisel tudi našemu ustvarjanju vrča, tako

naj evokacijska struktura potencialnega Atomskega centra priključuje v mehanizem prisotnost, neizčrpnost, spremenljivost narave in daljav — iz njih izhaja naš ustvarjalni nemir. Uporaba mehanizma je torej namenjena in osmišljena v ustvarjalnosti in ne v čem drugem.

Identifikacijo struktur bi torej definirali: identifikacija struktur je sinteza sredstva (utilitarna struktura) in cilja (evokacijska struktura). Le v tej sintezi sta strukturi lahko identični samo s seboj preko že ustvarjene zamisli v obliki predmeta.

Kakšen je odnos med zavestnim konceptom in identifikacijo struktur. Zavestni koncept je tretja stopnja zavesti — kontrola med matrico, ki je identifikacija omenjenih in konkretnih dveh struktur.

nivci, da jih nihče ne spregleda. Govorijo, da hočejo rešiti narode prekletstva, v resnici pa njim morda sploh ne gre za to, ampak bi radi s svojimi deli sami sebe za posebej dolgo preživeli. Seveda na račun drugih. Smiselnost, odkritost je relativna, odvisna je od situacije, v kateri se nahaja tisti, ki hoče biti odkrit. Odvisna je od njegovega intimnega cilja.

SPRAŠEVALEC: Imenitno! Ali ni situacija, v katero smo se rodili, jo živimo in jo bomo umrli, splošno veljavna. In ali ni ta situacija, ki se navadno konča s smrtjo, že taka, da je nočemo priznati za končno. Prav to nas sili, da se z vsemi sredstvi upremo naši popolni smrti, z edinim sredstvom, ki je neiskrenost do nas samih. Ali ni potem vaša smela vera o vaši resničnejši resničnosti le vaša avtosugestija, laganje resnemu sebi. In pri vsem tem vas je apriorne vere v vas prav strah, ki ga izdajate s tem, da se bojite shizofrenije, stereotipizacije izkustva, dogmatizma in njegovih žrtev. »Nekaj kalnega je v nas,« pravi Shakespeare; s smelo vero v svojo resničnejšo resničnost pri navadnih zemljanih ne bo nič. In med drugim je to večina zemljanov že spoznala. Oni raje dobro jedo, pijejo in se ljubijo.

Poglejmo sedaj, kako je z drugim znakom — priznanjem in razumevanjem drugih. Vzemimo, da vas oni drugi razumejo in vam dajo prav, vi pa nimate absolutne vere v svoj prav, kakor smo pravkar pokazali. Zdi se mi, da je to za vas neizpodbiten dokaz, da oni drugi niso sposobni, da bi spoznavali resnico in da je torej pot do odkrivanja neskončno končne resnice — ki je cilj preko drugih ljudi — nemogoča. V tem primeru so drugi ljudje »Kanonenfutter« tiste relativne resnice, ki za vas sploh ni resnica. Tako vaš celotni koncept sinteze arhitekture propade.

ATOMSKI FIZIK: Dovolite, da vskočim v pogovor. Poslušal sem vaju, pa vidim, da sta prišla do točke, kjer bo težko naprej. Morda bosta z mojo pomočjo razvozlala vašin gordijski voz. Tudi jaz, prav tako kot Jugovec, ne morem v rezultatu svojega dela videti absolutnega spoznanja narave stvari, ki je pred menoj. V stočišču svojega delovanja iščem prav tako resničnejšo relativno resnico, ki naj postane informacija in nič več. Lahko jo razumejo, uporabijo, ali pa tudi ne. Za mene je drugorazrednega pomena smelo samoprepričanje, prav tako pa

tudi priznanje drugih. Lepo je sicer, če imam smelo vero v svoj prav, prav tako je lepo, če drugi razumejo in uporabljajo moja relativna spoznanja, ni pa to razrešitev smisla mojega dejanja. Ta je drugje. Je v vtppljanju v naravo atoma, ki jo dosegam skozi svoje delo. To je neke vrste ekstaza. Za to vtppljanje so potrebne naslednje stvari: materija (atomi), eksperimentalna orodja, informacije, kot so pojmi, formule, modeli itd., torej relativne resnice. Recimo vsemu temu narava, zato ker so vse te stvari nastale kot narava, preko nekega ustvarjalnega procesa, ki je prav tako skrivnost kot narava sama. V bistvu torej ostaneva samo dva: stvari izven mene (tisti del narave, v katerega sem uperjen) in jaz (čisti jaz — ne jaz in tisto, kar sem se naučil, dobil kot informacijo, saj to je narava. Uperjen sem v posnetke gibanja delcev atoma, v možnosti, da ta gibanja preko orodij povzročim, v znane atomske modele, v formule. Vse te stvari lebdiijo pred menoj vsaka zase brez medsebojne povezave. No, in iz tega kaosa, disharmoničnosti oziroma ropota zaslišim morda neki slučajen akord, harmonijo, ki se uglaši z menoj; sedaj stvari izven mene postavim drugače (v mislih seveda), tedaj pa lahko začutim, da poje že več stvari v harmoniji z menoj. Sedaj lahko »stvari izven mene« postavim drugače in druge. V tem trenutku pa je mogoče, da izgubim celo tisti akord, ki sem ga slišal v začetku. Tako poizkušam večkrat, dokler se ne uglasijo vse stvari z menoj, vse stvari v tem vidnem polju moje misli. To je tisti veliki trenutek, višek ekstaze, lahko ga primerjamo z Aristotelovim gledanjem večnih resnic, ali pa z viškom spolnega akta. Sam ukinem svoj jaz, ker postane moje bistvo stvar izven mene — materija in materija se ukine, ker postane to, kar sem jaz. To samo dejanje je absolutno, obenem pa sem si svest, da si tega tudi želim. Ta ukinitev samega sebe po materiji me naredi neumrljivega, saj je materija večna. Vajino filozofiranje pa je za mene brezobvezno, stvar sobotnih večerov. Vidva skušata najti metodo svojega ustvarjanja s tem, da ga skušata spraviti pod svojo kontrolo. Rada bi iz vajinega koncepta življenja izpeljala bolj ali manj avtomatično sintezo, harmonijo, ki naj bi vaju pripeljala do novih dognanj stvari. Vprašam pa vaju, ali ni projekt za atomski center nekaj podobnega, ali celo identičnega

z novim modelom atoma, ki ga ustvarim jaz? Zdi se mi mogoče, da bi iz izsledkov v atomistiki delali filozofijo — zdi pa se mi nemogoče, da bi iz filozofije ali pa neke metode prišli do spoznanja v znanosti. Metoda in filozofija sta nekaj, kar bi nas, s tem, da se je naučimo, pripeljala do železnega cilja. To je, kar nam priča izkušnja ruskih biologov pod Stalinom, nemogoče. Spraševalčeva vera v največji domet osebnosti Jugovca je špekulacija, ker je, kot smo videli, skušala biti instrument metodologiziranja Jugovčevega ustvarjalnega dejanja. Zato ponovno poudarjam: harmonično spajanje stvari izven mene in mene, narave oziroma točneje, tistega dela narave (delu narave recimo materija), na katero sem s svojo profesijo vezan, in mene, je ustvarjalno dejanje, ki je absolutno. Če ga in kadar ga uresničiš, se s prstom dotakneš absolutnega.

SPRAŠEVALEC: Amen. In po tem svojem ustvarjalnem delu vstanete, se napravite in greste iz svojega laboratorijskega inkubatorja v nov svet stvari — v naravo, ki obkroža celotno vaše dejanje in nehanje, v nov svet stvari, ki spet lebdiyo vsaka zase, če se izrazim v podobi, v strašni disharmoniji. Mislili ste, da spite pri lepotic, a zbudili ste se pri krastači. Ne vem sicer, kolikokrat vam je že prišlo, vendar vas prebujenje ni nič izučilo?

JUGOVEC: Spraševalec, vaša provokativna vprašanja me vznemirjajo. Mislim, da ima atomski fizik kljub temu prav. Skoraj že dvomim v smiselnost tistega recipročnega odnosa, za katerega ste dali predlog na začetku in ki sem ga sprejel. Je že res, da si v procesu svojega ustvarjanja zastavljam vprašanja, ki ste mi jih tudi vi zadali, res pa je tudi, da se jih vedno izogibam in da tudi jaz delam tako kot dela atomski fizik. V ta pogovor sem se spustil zato, ker bi rad vedel, kam bi me moje samospraševanje dovedlo, vseč pa mi je bil tudi recipročen odnos — to, da apriori verjamem v vašo brezinteresnost in vi v mojo iskrenost. Sedaj pa naenkrat opažam, da mi to škoduje. Ali me ne bodo ta seciranja, v končnih konsekvencah jih vidim absurdne, posledaj zasledovala v mojem ustvarjalnem delu? Sploh ne bom mogel več spontano delati, uživati v delu kot atomski fizik. Večno me bodo preganjali dvomi, vedno se bom moral siliti, da bom spreminjal relativno

spoznanje v absolutno, pa temu ne bom verjel.

SPRAŠEVALEC: Da, in če vam drugi ne bodo verjeli, boste zapadli v shizofrenijo, bali se boste krvavih rok dogmatika, vi dobri človek, ali pa si boste želeli oblast, da bi z njo lahko »prepričali« drugje, da imate prav. V lepi kaši ste se znašli.

ATOMSKI FIZIK: No, dragi arhitekt, to pa imate za hvaležnost, posmehuje se vam po vsem tem, ko ste verjeli v njegovo brezinteresnost in se začeli z njim pogovarjati odkrito. Ljudem kar vnaprej ni verjeti. Eđini iskreni partner, s katerim lahko brez ovinkov občujete, je tisti košček materije, na katerega ste s svojo profesijo vezani. Užitek, ki ga lahko črplate iz vajine spojitve, je večji kot gnus, ki ga občutite, ko vidite krastaco. Tedaj zamižite in se obrnete v stran. Kar ni užitek v delu, je neresnično.

JUGOVEC: Vendar ne, če je moja arhitektura lahko dobra, iskrena, resnična in lepa, saj sem jo sam delal, zakaj ne bi verjel in mogoče tudi zahteval, da so tudi ljudje dobri, iskreni, resnični in lepi. Končno delam za ljudi; ali bi bilo pošteno, če bi si dovolil misliti, da jo ljudje s svojim grdim življenjem onečaščajo? Poglejte v Le Courbusierjevi vili Savoie v Poissyju spravljajo sočato. Kristus je iz templja pognal kramarje. Ali je bilo potem prav, če bi verjel, da delam fleksibilno betonsko džunglo, kjer si ljudje med seboj ne zaupajo in se žrejo? Ali ne bi s tem rekel, da sem enak med enakimi in da sploh ne morem delati nekaj lepega, drugim všečnega? Ali ne naredi samo moje življenje, če je iskreno, resnično in dobro, tako tudi moja arhitekturo? Toda, kje je resnica, pa četudi jo zavijem v štaniol papir, kje so relativne resničnejše resnice, do katerih bi se dokopal, če so vsi znaki, preko katerih jih lahko spoznam, absurdni, za mene nesprejemljivi?

ATOMSKI FIZIK: Pot do spoznanja resničnejše resnice je moje ustvarjalno dejanje in moja žrtev za to resnico. Jaz sam se ves žrtvujem svojemu delu in v njem izgorevam. Začetek in konec mojega spoznanja in resnice je moje delo. Tisto, kar mi omogoča moje delo — ustvarjanje, je absolutno dobro — kar pa mi ga onemogoča, je absolutno zlo. Ker pa obstaja tudi absolutno zlo, sem jaz njegova žrtev.

SPRAŠEVALEC: In če iz tega izhajajo posledice, so take: omogočajmo ustvarjanje

drugim, če hočemo delati dobro; če se le da, jih pri njihovem ustvarjanju podpirajmo. Torej: investirajte v moje snovanje in ne vmešavajte se vanj, dajte mi priložnost-situacijo. In navsezadnje z rezultati mojega dela lahko počnete, karkoli hočete, saj ste me pri mojem delu podpirali. Isto lahko pričakujete od mene. Rezultati mojega ustvarjanja so na razpolago ustvarjanju tistim, ki so me podpirali. Lepo, atomski fizik, če vam nekdo napolni zelodec in vam opremi laboratorije, lahko z rezultati vaše združitve z materijo počne, kar hoče. Lep oče. Za svoje otroke, ki ste jih spočeli z materijo, se ne brigate. Ti lahko postanejo sredstvo za karkoli. In res: otroci se vam maščujejo. Vedno znova se zbuja pri kraštači in temu še pravite žrtev.

ATOMSKI FIZIK: Nisem navajen, da bi iz mojega snovanja delali moralne zaključke. Bedasto, skrajno bedasto. Zakaj sem sploh posegel v ta razgovor? Ta spraševalec je velik kujon. Vidite, Jugovec, z vami je igral igro iskrenosti, da vam je izvabil vaše iskreno dejanje, iz katerega se je potem norceval, mene pa je izzval zato, ker takemu spraševanju nasprotujem. Postavil naju je pred zid in sedaj naju strazi. Pri tem pa ustvarja vtis, da midva bedaka nimava pojma o tem, kaj je resnica, on pa da jo pozna, vendar je ne pove. Pove samo to, da midva z najinima resnicama gaziva po blatu. Drugekrat bo treba, če si zaželiva pogovora, da to opraviva med štirimi očmi. S tem bova zadela žebljico na glavico. Vaše relativne resnice bodo služile meni, jaz pa bom svoje otroke, kot jih imenuje sprasevalec, zaupal v rejo vam. Priznam, vaša metoda bi mi utegnila koristiti, saj vidim, da ni čisto taka kot Leonova metoda dialektičnega materializma, na katero so nasedli ruski biologi. Kdo ve, če si z novo metodo ne moreš pomagati hitreje naprej, proti vašemu končnemu cilju v neskončnosti. Med nama rečeno: samo še nekaj nama je storiti. Znebiti se morava spraševalca, ki nama je prisluškoval. Kdo ve, če njegova brezinteresnost ni njegov interes. Iz njegove brezinteresnosti pa ne moreva sklepati, kakšne račune ima z nama. Morda naju bo osmešil javno, ali pa naju poslal sedet kot lutke na častno tribuno, morda naju bo konfiniral na samotni otok. Likvidirajva ga, pa pika.

SPRAŠEVALEC: Predlog atomskega fizika je na pol nor. Ljudje spraševalca poznajo in če ga ubijeta, bo postal žrtev. Njegova žrtev bo večja kot tvoja, atomski fizik, in kot vajina skupaj. Več bom prispeval za resnico svojega spraševanja kot vidva — prispeval bom svoje življenje. Torej po logiki atomskega fizika je moja pot spoznavanja pravilnejša od njegove, posebno še, ker on ne ve, če nisem jaz spraševal po istem načinu ustvarjanja, kot ustvarja on. Najbolj neverjetno pa se sliši, pa je vendar res — sama vidva bi postala spraševalca. Ne bi si mogla sprati moje krvi s svojih rok. In vsi bi postali spraševalci. Kako bi potem sploh lahko verjela, da vajin pogovor med štirimi očmi po moji smrti ni prevara, prav tako kot je bojda to moje spraševanje sedaj, ko sem še živ? Drug drugemu bi lagala, se medsebojno zasmehovala, se silila na častno tribuno in si stregla po življenju. To ne bi bila rešitev.

Atomski fizik še vedno drži v rokah neki predmet, s katerim dela svoje raziskave, pa bi me z njim prav lahko ubil. Prav zaradi tega ne vem, kako sta sprejela moje govorenje. Imam drug predlog — saj mi ne preostane drugega, kot da vama predlagam svojo takojšnjo ukinitve. Ne obstajam več.

JUGOVEC: Tvoj predlog, atomski fizik, za likvidacijo spraševalca, se mi ne zdi dovolj preudaren. Ne morem natančno predvideti vseh njegovih posledic, nekaj pa vem zagotovo. Paktiranje s teboj, v tej ali pa kakšni drugi zadevi, mi ne bi prineslo nič dobrega. Spomni se dogodkov, ko sem načrtoval atomski center zase. Še danes si rekel, tako sem te razumel: »Ne vtikajte se v moje ustvarjalno dejanje, raje ga podpirajte.« In kaj si pred tem storil ti? V mojem delu si pikolovsko iskal navidezne napake, se hodil posvetovat na Zavod za raziskavo materiala, da bi mi dokazal, da nekaj ni dobro, na kar se sam sploh nisi spoznal. Snemal si moje izjave na magnetofonski trak, da bi me ujel na nepomembnih protislovjih, kar naj bi bilo dokazalo, da moje delo ne velja. Na otvoritev atomskega centra me nisi povabil, ko da bi imel likof ti in ne jaz. Zakaj to: ali sem se jaz kdaj vtikal v tvoje atomske modele?

ATOMSKI FIZIK: Ti si arhitekt! Prodajáš svoje čire čare za čisto zlato, živiš v sferah, katerih resničnost se ne da kontrolirati z eksperimentom, koristnost tvojega

posvečenega oblikovanja je dvomljiva, blef za oči z zmešano vsebino, kar je dokazal že spraševalec. Obrtnik si, ki si je nadel svetniški sij, na račun katerega služiš lepe denarje. Sediš v luksuznem avtomobilu in se nam smeješ, nam, ki živimo s sto tisoč dinarji na mesec in se žrtvujemo znanosti. Kdo bi mi zameril, če sem konzultiral druge strokovnjake v želji, da bi bila stavba, v kateri delam, kar čimboljša, optimalno verjetno dobra.

JUGOVEC: In kdo mi je porok, da ne bo tisto, kar ustvarjaš ti za mene — ne optimalno verjetno dobro, ampak optimalno verjetno slabo, to je moja smrt? Ali te plod moje ustvarjalnosti kdaj postavi pred tako preizkušnjo? Koliko bolj bi bil jaz upravičen, da bi se mešal v tvoje ustvarjanje, pa se vendar ne mešam!

ATOMSKI FIZIK: Kaj pa velike steklene stene, s katerimi me skušaš iztrgati mojemu svetu stvari, tista tvoja povezava z naravo, kaj je to drugega kot tvoj prefinjen način, da bi me soočil z vesoljnim absurdnim svetom.

JUGOVEC: Ali ni boljši absurdni svet od neodgovornega — nemoralnega?

ATOMSKI FIZIK: Ali ni boljši nemoralni od

absurdnega sveta? Morala je relativna, absurdnost pa absolutna.

JUGOVEC: Moralnost je absolutna, absurdnost relativna.

ATOMSKI FIZIK: Kje je spraševalec? Dokazal ti bo, da si v zablodi.

JUGOVEC: Kje je spraševalec? Tvoje zmotne so očitne.

JUGOVEC: Spraševalca ni, ukinil se je.

ATOMSKI FIZIK: Da, ni ga. Ukinil se je. In midva igrava njegovo vlogo. Le da ne moreva tako blizu absurdnemu bistvu stvari. Preveč sva zveličarsko samozaverovana.

JUGOVEC: In ne moreva se izogniti spraševanju.

ATOMSKI FIZIK: Ne moreva. Vsi vedo, da sva mu nasledla, vedo, da se mu ne moreva izogniti.

JUGOVEC: Kakšen smisel ima potem moja tradicionalna samozavestna poza — poza arhitekta?

ATOMSKI FIZIK: In izraz plemenite skromnosti na mojem obrazu? Na obrazu služabnika nedvoumni znanosti, temu brezdvomnemu kamnu do absolutnega?

JUGOVEC: In spraševalca sploh ni bilo.

ATOMSKI FIZIK: Ni ga bilo. Že od začetka sva sama.

PROCES SINTEZE

Skica 1. Prva sinteza navadno ni v obsegu moči projektanta. Kaj se bo gradilo in kje se bo gradilo, je stvar naročnika načrta. Poglejmo skico 1 in jo primerjajmo s sliko 1. Ne bomo videli bistvenih razlik. Oblika mesta, kjer naj bi se gradil Atomski center, oz. parcela, je zaradi preglednosti simbolizirana s krogom.

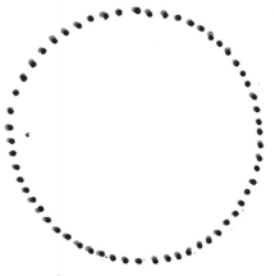
Skica 2. Na skico 1 položimo eno smer strukture osnovnega gibanja človeka. Skica 1 je narisana v rjavi barvi, smer gibanja pa v črni. Ta črno vrisana prekrivajoča struktura osnovnega gibanja človeka je pogojena z nenehnim pogledom v prostor zunaj parcele. Smer pogleda je v tem primeru identična s pokrajinskim poudarkom (gl. sl. 4).

Skica 3. Na predhodno sintezo dveh struktur, izraženo na skici 3 v rjavi barvi, polo-

žimo pravokotnik, ki predstavlja osnovne smeri gibanja človeka, v prostoru Atomskega centra v celoti, skupno s priključkom na javno cestno omrežje. Smeri osnovnega gibanja človeka, ki so stranice pravokotnika, omogočijo ugodnejše zveze različnih delov parcele, pri čemer ostane zahteva po pogledu v prostor zunaj parcele Atomskega centra s smeri gibanja, ohranjena. (Gl. sliko 2).

Skica 4. Strukturo sinteze na skici 3 izrazimo na skici 4 v rjavi barvi. Prekrijemo jo s strukturo con (glej mejno črto). Cono 2 postavimo od vhoda proti severu ob črti osnovnega gibanja, cono 1 pa poleg nje na zahodni strani parcele (Gl. sl. 8 b).

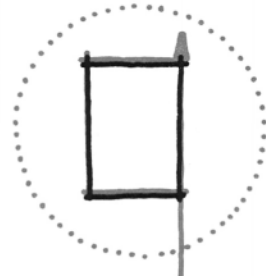
Skica 5. Smer osnovnega gibanja od vhoda proti severu je podvojena smer osnovnega gibanja (tu pričakujemo največjo go-



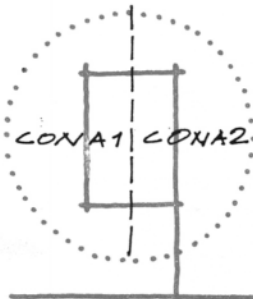
SKICA 1



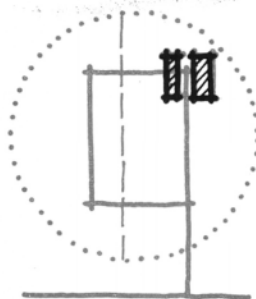
SKICA 2



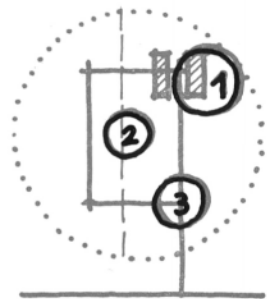
SKICA 3



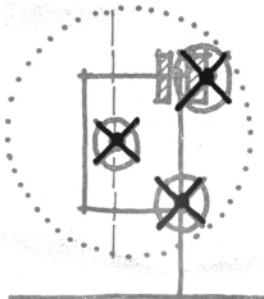
SKICA 4



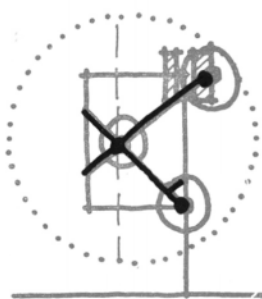
SKICA 5



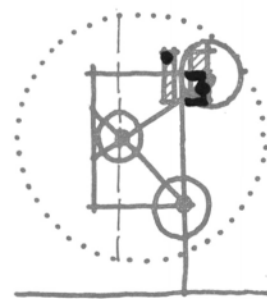
SKICA 6



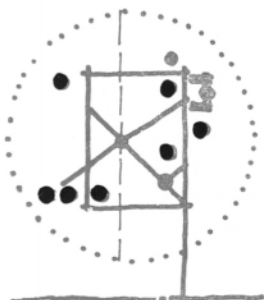
SKICA 7



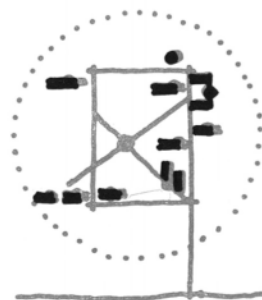
SKICA 8



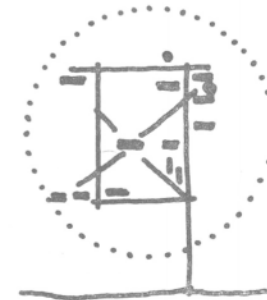
SKICA 9



SKICA 10



SKICA 11



SKICA 12

stoto pešcev in avtomobilskega prometa). Ob to smer bomo postavili oba poudarka osnovne strukture stavb (Dvorana jedrskega reaktorja in vodni stolp). Njuni mesti postavitve približno določimo (Gl. sl. 9). Skica 6. Predhodno strukturo sinteze, na sliki 6 v rjavi barvi, prekrijemo s strukturo centra komunikacij (Sl. 7). Center 1 (vsebuje atom. reaktor) mora biti na eni izmed površin, ki sta namenjeni za poudarek. Vzemimo desno površino. Center 2 na meji med conama, center 3 pa ob vhodu.

Skica 7. Trije centri komunikacije (št. 1, 2, 3) vpeljujejo nove, vendar sekundarne smeri gibanja, ki so usmerjene približno po diagonalah pravokotnika (Skica 3), katerega stranice so osnovne strani gibanja. Tako sekundarne smeri gibanja lahko postanejo »kratke« in ni treba delati nepotrebnih ovinkov, če bi se gibali le po straneh pravokotnika.

Skica 8. Sledi redukcija diagonalnih smeri gibanja, pri čemer centra 1 in 2 izgubita nekatere smeri, ki so vrisane na skici 7, ker ne vodijo nikamor (primer: smeri, ki

vodita iz centra komunikacije 1 proti severovzhodu in jugovzhodu). Ostale smeri med seboj povežemo. Na ta način fiksiramo položaj centra komunikacije 2, kateri je sicer postavljen nekje na meji med conama.

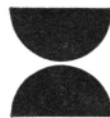
Skica 9. Center komunikacije 1 dobi svojo konkretnjšo obliko (Sl. 19, 20).

Skica 10. Prekrivanje strukture sinteze na skici 9 z antisistemomo nevezane ritmične strukture stavb (Sl. 13).

Skica 11. Stavbe, ki so bile do sedaj izražene pretežno kot točke, dobijo sedaj svojo konkretnjšo obliko in usmeritev, če so podolgaste. Večina podolgastih stavb je usmerjenih z daljšimi fasadami proti severu in jugu, pri čemer so daljše fasade večinoma obrnjene z enim licem proti javni komunikaciji in proti soncu.

Skica 12. Ta skica predstavlja rezultat, končno sintezo, do katere smo prišli preko vseh delnih sintez izraženih v 11 skicah. Bralec naj primerja ta rezultat z maketo (Sl. 22) in s prostoročno narisanim načrtom celotnega kompleksa Atomskega centra (Sl. 23).

SLOVENSKI FILMSKI SCENARIJI 1948-68



IX. NE ČAKAJ NA MAJ 1957

Scenarij: František Čap

Režija: František Čap

Prvotni naslov filma je Vesna II. in je nadaljevanje prvega filma Vesna.

Dejanje se odvija v nedoločeni sedanjosti, v neimenovanem mestu, deloma v gorah.

Skupina deklet se odpravlja na počitnice v gore. Rade bi imele tudi nekaj kavalirjev in muzikantov, da bi plesale in se vesele zabavale. Profesorica telovadbe jim pomaga. Domeni se z vodičem padalcev, da organizira padalski tečaj na kraju letovanja njenih učenk.

Nekaj prijateljic iz omenjene skupine, med katerimi paradira Hiperbula z lepo Zoro, ima nalogo, naj hitro najde violinista, ker jim je tisti, ki jim je obljubil sodelovanje, zadnji trenutek odpovedal. Dekleta slučajno zagledajo na ulici skupino fantov in eden izmed njih ima kot nalašč torbo z violino, kar zbudi v Hiperbolini domišljiji veliko misel. Napravijo načrt, po katerem mora Zora violinista nemudoma zapeljati in ga na vsak način pridobiti za sodelovanje. Dekleta se vneto posvetujejo, kako bi Zora najbolje uspela, in niti ne opazijo, da je dozdevni violinist izročil svojo violino Samu, ki je medtem prišel, sam pa gre na fakulteto. Tako pade Samo v Zorino zasedo prav v trenutku, ko se pojavi njegovo dekle Vesna. Ta se hudo razjezi in zbeži.

Dekleta so vsa srečna, ko zvedo, da gredo na izlet s padalci. Manj vesela je Vesna, ker so doma sklenili, da bo šla z njo na izlet tudi teta. V planine se peljeta s Samovim prijateljem Sandijem v starem avtomobilu, ki se jim na poti pokvari in ga

morajo privleči do cilja s konjsko vprego. Vesna je vsa nesrečna, ker ji je Samo povedal, da bo nekaj dni na padalskih vajah; ob domenku namreč še nista vedela, da bodo letalci z njimi na letovanju. Zato se Vesna zelo začudi, ko ji Samovi kolegi povedo, da je Samo z njimi, ne more pa ga nikjer najti. Vesna je še bolj obupana, ko opazi, da je Samo pristal z lepo Zoro. Postane ljubosumna in ne mara zvečer na ples, čeprav jo vsi nagovarjajo, naj bi šla. V zadnjem trenutku se premisli in se pridruži svojim prijateljem. Na plesu se pretvarja, da je zaljubljena v violinista, ki se je domenil za ples z Zoro. Zoro to razkači in iz maščevalnosti pleše s Samom.

S posredovanjem prijateljev se Vesna in Samo sprijaznita, teta pa se zdaj zboji, da v ljubezenski zanesenosti nista prišla predaleč. Ko se vrneto s počitnic, jo teta stalno nadleguje in vprašuje, kam hodi, kaj dela in druge intimnosti. Vesna in Samo sta sklenila, da se poročita, toda profesor Cosinus je odločno proti temu in zahteva od Vesne, da se vpiše na univerzo in najprej diplomira. Vesna se naveliča domačega zasliševanja in se preseli k Samu. Teti, očetu in Samovi mami pove, da je noseča. Samo izve za novico od mame in je ves iz sebe, ker je mislil, da je njegovo dekle še nedolžno. Vesna mu utegne šele zadnji hip povedati, kako si je vse izmislila.

Starši so medtem že kupili zibelko in otroški voziček. Ko zvedo, kako jih je Vesna potegnila za nos, so razočarani in besni, mlada ljubezen pa triumfira.

Ne čakaj na maj je nadaljevanje filma Vesna. V obeh delih nastopajo isti ljudje, ponovi se celotno vzdušje iz Vesne.

S tem, da avtor ni označil točnega časa in prostora filmskega dogajanja, je hotel dati zgodbi »simboliko«, kar nam kažejo tudi drugi momenti dogajanja. Avtor je hotel namreč ustvariti film, ki bi bil himna mladosti, mladostne sproščenosti in optimizma. V glavnem je avtor pristnost mladih ljudi posrečeno podal. Njegov glavni cilj je bil: napraviti vesel in burkast film, kjer bi videli malomeščansko mladino v vsej moralni čistosti in družabnosti. Ta mladina se sicer oblači kot povojna ljubljanska mladina, vendar je po vsej mentaliteti in načinu življenja prej podobna predvojnim »študentskim klapam«. Tako namišljeno stvarnost, ki je perfidna, ni nihče prepovedal predstavljati občinstvu. Čudno je, da se takemu banaliziranju umetnosti nihče ne upira, vsak najmanjši dvom o njeni idejnosti in optimizmu pa jo lahko spravi na zatožno klop.

Iluzornost prikazanega okolja pod krinko sedanosti je velika napaka tega scenarija, ki ni ne dokument resničnega življenja ne umetniško oblikovano delo. Dejanje ni vsebovalo večjih izraznih elementov, kot so značilni za burko, sicer pa je avtor zadostil svojim preveč skromnim obrtniškim tendencam.

X. DOBRO MORJE 1958

Scenarij: Ernest Adamič

Režija: Mirko Grobler

V majhnem obmorskem mestecu ima med ljudmi največ veljave vaški mogotec. Na ribiče vedno stresa jezo, če ne ujamejo v njegove mreže dovolj rib.

Ribiči brezuspešno lovijo do pozne noči, ko se okrog čolna naenkrat začno zbirati ribe. Deček Ive, ki je pri Paškvalu v službi, podaja Baldu poleno. RIBE so že skoraj v mreži, ko pade mednje Ivetovo poleno in za njim še nesrečni Ive. Paškval se nanj silno ujezi in ga vrže iz službe. Dedek tolaži svojega vnuka. Pripoveduje mu, kako se včasih za senco čolna napoti cel trop tun, ker mislijo, da je čoln njihova vodnica. Ive se zaveda, da so to le pravljice.

Ker ne ve, s čim bi preživel slepega dedka in sebe, sprejme ribe, ki so jih Jure, Miro in Kiro nalovili z dinamitom. S svojo prijateljico Mandino jih prodaja na bližnjem trgu. Tržni nadzornik kmalu ugotovi, kako

so bile ribe nalovljene. Iveta peljejo pred sodnika, toda pogumni deček ne mara povedati, kje je dobil ribe, ki jih je prodajal. Mandina je medtem obvestila ribiče, da so Iveta zaprli. Kiro, ki je dober prijatelj ječarja Ovrata, sklene, da bo le-tega opil in tako rešil pogumnega Iveta. Tako tudi stori. Ko najde Ovrata v gostilni, ga opije in nagovori strežajko Marino, da mu izmakne ključke. Iveta rešijo, Kiro pa mora plačati obilico popitega vina.

Ivetu podarijo ribiči za njegovo hrabrost majhen ribiški čoln. Ponoči zdivja nevihta in odnese čoln daleč v zaliv. Ive gre ponj in ko se z njim vrača, opazi, da gre za njim cel vlak tun. Zgodilo se je namreč tisto, o čemer mu je pripovedoval dedek, namreč, da gredo tune včasih za senco čolna, ker jo zamenjajo za svojo vodnico. Ribiči ob obali to opazijo in nastavijo mreže. Toda nastavljen so na dveh krajih. Z ene strani pričakuje Iveta Paškval, z druge pa Ložič, ki je šele pred nedavnim prišel do svoje trabakule in ribiške mreže. Vname se prepir, čigave so ribe. Paškval jih namreč zahteva zase in trdi, da so protizakonito ujete na njegovem lovišču. Toda orožnik Nikola prisodi ribe Ivetu, ker velja za tune star zakon, da so last tistega, za katerim gredo.

Scenarij Dobro morje je bil napisan že leta 1954. Snov prvotnega scenarija je pozneje avtor razširil in izpopolnil.

Zgodba je za naš mladinski film nova in zanimiva. Življenje revnih ribičev, ki jih zatira vaški mogotec, z vso folkloro obmorskega mesteca, je napeto in pitoreskno. Vendar scenarist ni presegel meje linearnega pripovedovanja. Prevzel je preveč šablonskega sentimentalizma podobnih zgodb. Ljudi je razdelil na dva tabora, izmed katerih je prvi nosilec dobrega, drugi zlega. V prvem so Ložič, Ive, ječar in vaščani, katerim sta naklonjena tudi orožnik in sodnik. V nasprotnem je samo hudobni vaški mogotec Paškval. Vse dogajanje preveva misel, da so revni ljudje dobri in pošteni ter jih zato vedno čaka velika sreča.

V prvotni zasnovi scenarija pripoveduje ded svojemu vnuku Niku staro zgodbo, v dokončni verziji je zgodba brez pripovednega okvira.

Film sodi med slabša dela mladinskega filma.

Scenarij: Ivan Ribič

Režija: Andrej Hieng - Kreš Golik

V goratih krajih, kjer se pasejo ovce, živi Kala. Je izredno spretno zdresirana psica, ki sama varuje ovce, če doma ni pastirja. V dedovi domačiji imajo veliko pustovanje. Andrej in Ana gresta ponoči na sankanje in vzameta s seboj tudi Kalo. Ta večer zvedo vaščani, da mora njihov sovaščan Krel na vojsko. Krel je že dolgo povezan z ilegalcem in sklene, da bo z njegovo pomočjo našel pot do partizanov.

Vojne strahote tudi tej gorski vasi ne prizanesajo: že drugega dne se pojavijo v vasi fašisti in deda neusmiljeno pobijejo, ker najdejo pri njem naboje. Andreja vzamejo s seboj, vas pa zažgejo.

Fašisti hočejo Kalo zdresirati v policijskega psa. Kala jim pri tem pobegne. Na dedovi domačiji neutolažljivo cvili, ker je našla samo gospodarjev klobuk.

Andrej je medtem pobegnil fašistom in se skuša s Filozofom prebiti do partizanov, ker sta slišala, da bodo imeli sovražniki hudo hajko s psi. Zvečer zadavita stražnika in se izmuzneta skozi bodečo žico. Z ukradeno brzostrelko ubijeta tri policijske pse. Srečno dosežeta partizane, pri katerih sta tudi njuna znanca ilegalci in Krel. Vsi štirje dobijo navodilo za skupno akcijo.

Kala se je medtem spajdašila z volkom Murkom. Njeno lajanje in tuljenje volka odmeva do partizanov. Filozof ne more več prenašati neusmiljenega tuljenja in lajanja psov ter znori. Kala izsledí Andreja, toda zbeži, ker jo ilegalci, ko jo opazi, napade z nožem. Prestraši pa tudi sovražnike, ki mislijo, da so jih napadli volkovi. Z volkom Murkom se napotita v votlino in trepetata, ko slišita kako tuli blazni filozof. Vedno bolj sta lačna in iščeta hrano. Vsa sestradana tavata po zaledeneli pokrajini, okrog cirkuškega voza in zaideta v mrtvo mesto, kjer blodita med ruševinami. Tu napade Kalo zbesnela doga, vendar se je ubrani.

Vojne je končno konec in interniranci se vračajo na svoje domove. Vendar je vojna opustošila mnogo družin. Krelinke ni več. Ana in Andrej se poročita in dobita kmalu tudi otroke. Kala in Murko ogrožata njuno domačijo, zato ju morajo ustreliti. Da bi

pasja tragedija ne bila preveč tragična, vzame Andrej v rejo Kaline mladiče.

V Slovenskem poročevalcu (1958, št. 262, str. 7) je o filmu pisala Marina Golouh. Naslov članka je bil: Po premieri slovenskega filma Kala. Avtorica trdi, da je pisec te zgodbe hotel »...pokazati strahote vojne in hude deformacije človeške duševnosti, pokazati jih z zgodbo o povolčenem psu Kali...« Ugotavlja tudi, da je Kala originalen motiv, kar pa ni res.

Pasja zvestoba je pogosto opevana v tujih vzorcih, zlasti angleških, ki jih vsi poznajo. Tudi v domači literaturi lahko srečamo tak motiv, npr. v Gospodu Hudourniku. Avtorica hoče opravičiti tudi film, ker je bila Kala po njenem mnenju preveč privzdignjena. Če je avtor scenarija oz. pisec omenjene knjige res imel kak namen, potem spada njegovo poveličevanje pasje zvestobe v domiselne ideje društva za ljubitelje živali. Vzroki, da ta film ni uspel, ne tičijo v »labirintu stilov«, kot ugotavlja avtorica članka, temveč v preveč lite:arni zasnovi scenarija. Skozi ves scenarij se namreč vrstijo dolgi odlomki iz knjige, ki so lahko lirični, vendar ne morejo nadomestiti vizualne slike, ki jo iz neznanih vzrokov nadomeščajo. Dolgi izvenekranski komentarji film razvlečejo in patetika, ki jo avtor hoče s takimi monologi doseči, postane osladna in izrazito antifilmska. Zato pomeni Kala velik zastoj v naši kinematografiji.

XII. TRI ČETRTINE SONCA 1959

Scenarij: Bogo Smolej po Laholovi noveli Vlak, ki pelje v življenje

Režija: Jože Babič

Dejanje poteka v Rastokyh takoj po koncu druge svetovne vojne. S postaje v Rastokyh odpelje zadnji vlak povratnikov iz koncentracijskih taborišč. Na postajo pritava še skupina povratnikov, ki so zamudili vlak. To so: Marija, Belgijec Kalodont, Koleg, Italijana Achille in Matteo, Bosanček Ratko, Jugoslovana Jovo in Slavo, Francoza Jacques in Charles ter cigan Mihal. Zaostali so zaradi neraunouvešenega Jacquesa, ki jim je nekje na poti zbežal iz vagona in so ga morali iskati.

Vrnitev v normalno življenje povratnike zmede, vendar se vključujejo vanj in kmalu postanejo individualnosti z večjo ali

manjšo mero egoističnih potez in človeških slabosti. Po več sekvencah jih veže v skupnost le cilj, da bi prišli do svoje domovine.

Povratniki morajo dolgo čakati na vlak. Načelnik postaje jim lahko nudi le železniški vagon, v katerega se naselijo do prihoda naslednjega vlaka.

Nastopijo težke ure čakanja. Brata Filipp neprestano šahirata, tako da s svojim mirom vznemirjata ostale, cigan Mihala pa utaplja svojo žalost v alkoholu. Slavo dvori lepi hčeri železniškega uslužbenca Kovala, Heleni. Pripoveduje ji, kako hrepeni po svoji zaročenki, ki ga čaka v domovini. Helena je od Slavovega prijatelja Jovana zvedela za žalostno resnico, da je Slavova zaročenka mrtva, vendar mora molčati o tem.

Marija je v veliki stiski, ker ne ve, ali bi se vrnila domov ali bi ostala v Rastokyh. Rodila bo otroka. Oče mu je nacist, ki jo je v taborišču posilil.

Matteo bi rad z igračko razveselil malega Ratka, ki leži bolan v vagonu, ker se je preobjedel dobrot iz pokvarjenih konzerv. Trgovine so zaprte in Matteo brez pomisleka razbije izložbeno okno in odnese dve lutki. Koleg mu očita, da je tat. Vname se prepir in pretep, ki se nesrečno konča. Matteo se zaleti v odbijač vagona in onesvesti. Ko pride zdravnik, da bi jih pregledal, se temu upira le Koleg, tako da ga morajo s silo sleči. Koleg ima pod pazduho tetoviran znak pripadnikov SS. Marija, ki ji povratniki prepustijo sodbo, ga spodi iz vagona.

Marija spoznava, da ji bo življenje med svojci nevzdržno in se hoče ubiti. V zadnjem hipu jo reši Kalodont in se ji ponudi za očeta še nerojenemu otroku.

Koleg se s postaje zateče v mesto. Izrabi dobroto ženske, ki ga je spraševala po svojem možu, in se pri njej nakrmi in preobleče. Takrat pride po radiu poziv, da je iz vagona na postaji ušel esesovec in gostoljubna ženska spozna, da je to njen gost. Koleg zbeži in se hoče skriti med strelce v lunaparku. S preciznim streljanjem v tarčo se izda. Policija ga odpelje.

Na postajo pripelje težko pričakovani vlak. Strojevodja s piskanjem nenehno kliče povratnike, naj se zberejo za odhod. Matteo se je medtem zamudil na policiji zaradi lutke. Mihala se je opil in se ne more držati na nogah. Slavo zasliši piskanje lokomotive na plesu, kamor je šel s Heleno. Sku-

paj pohitita proti postaji in pri tem Slavo zaide na minsko polje. Helena spozna pretečo nevarnost in se zanj žrtvuje. Po njenih stopinjah se Slavo reši in oba pohitita proti postaji.

Do vlaka pridejo vsi, razen Mihala. Jacques pa je padel pod vlak in ga mrtvega odpeljejo v Francijo.

Film je prvi slovenski cinemascope. Pred snemanjem so scenarij zelo spremenili. Sklenjeno je bilo, da bo to umetniški film. Scenarij je napisan tako, da bi držal igralca v napetosti od prvega do zadnjega trenutka. Scenarij je natrpan s plastičnimi prizori, kar večkrat ustvari videz neverjetnosti. Povsem nemogoče je, da bi bili Rastoky 1945. leta domala nepoškodovani, trgovine natrpane z igračami in da bi mesto že imelo urejeno teniško igrišče. Slavovo iskanje zdravnika, ko se Ratko ponesreči, je predolgo in nam kaže Slava v premalo verjetnem ravnanju, ki ni v skladu z njegovim značajem.

Dramaturško je film zamišljen kot zgodba skupine ljudi brez glavnega junaka in osrednjega konflikta v zvezi z njim. Glavnega junaka prezentira cela vrsta ljudi - povratnikov - in glavni konflikt je njihov povratek domov in med ljudi. Glavno situacijo predstavlja čakanje povratnikov in njihovo prvo srečanje s svobodo po dolgotrajnem življenju v tiraniji. Jacquesu se je zaradi neizmernega hrepenenja po sončni Franciji omračil um in ga čakanje ter bolesta nestrpnost uničita. Charles in Slavo se predata svojim mladostnim instinktom in se opajata ob srečanju s prvimi dekleti. Pri Italijanih udari na dan njihova karakteristična prepirljivost, cigan Mihala se spet znajde v svojem potepuštvu. Ratko in Marija se srečata s krivicami in trpljenjem, ki ga sama nista zakrivila, Koleg predstavlja za vse doživetje groznice in strahu, ki opominja, da vojne še ni konec. Povratniki naenkrat zadihajo svobodo in se instinktivno vključijo v normalno življenje; na dan planejo njihovi nepotvorjeni in svobodni človeški odnosi do ljudi in do življenja. Vsak zase pa po kompleksnem ni strahotnem izkustvu terja globljo in temeljitejšo psihološko analizo. Izvedba je ostala na ravni okvirne zgodbe dokumentarnega značaja.

Film je v idejni zasnovi internacionalen; posameznik naj bi predstavljal svoj narod v celoti, obenem pa bil predstavljen individualno. To je pretežka naloga, da bi lahko situacije in ljudi — posameznike — pokazali v realističnem stilu.

O povratnikih iz taborišč je napisanih že več del. Podoben primer je obravnavan v Kislingerjevi drami Na slepem tiru in v Pahorjevi knjigi Onkraj pekla so ljudje, kjer se dejanje osredotoči le na eno osebo. Problem povratnikov je prav gotovo eden izmed najbolj značilnih vojnih problemov. Spada v okvir problematike vojnih posledic na človekovo duševnost. Nekateri trdijo, da je bila ta škoda neprimerno večja od materialne in človeških izgub, kar pa je težko ugotavljati, ker so vsi elementi odvisni drug od drugega. Ljudje, ki so prikazani v filmu, prav gotovo nosijo v sebi posledice strahotnega trpljenja. Prikazani pa so predvsem z zunanje plati. Njihove prve reakcije na normalno življenje, vrnitev v stare tegobe in individualne značilnosti so sicer optimističen izraz življenja, vendar so povsem zunanjega značaja. Izjema je Jacques, v manjši meri Marija, ker je tudi pri njej v večji meri prikazan konflikt z zunanje strani. V knjigi Onkraj pekla so ljudje so povratniki iz taborišč drugačni. Psihološko so vsi manj zmožni hitrega vraščanja v normalno življenje, saj junak romana nakazuje takšne konflikte, zato je obe deli težko primerjati.

XIII. DOBRI STARI PIANINO

Scenarij: Fran Milčinski, France Kosmač

Režija: Igor Pretnar

Zgodba se dogaja med drugo svetovno vojno.

Dejanje se začne v mestu, kjer uči stari Gaber svojega nečaka Andrejčka igrati klavir. Andrejček je zelo nadarjen in je na glasbo zelo navezan. Toda vojna je kruta. Strica Gabra aretirajo na koncertu njegovega nekdanjega prijatelja. Andrejčkov oče pa proda klavir trgovcu Merlaku za živež. Klavir odnesejo iz hiše prav na dan praznovanja dvajsetletnice poroke. Trgovec preproda pianino šoli, kjer ga postavijo v osmi razred. Tja se med poukom zateče begunec, ki ga preganjajo Nemci. Osmošolci skrivajo fanta medse, bombo, ki jo ima begunec s

seboj, pa skrivajo v pianino. Ko Nemci kontrolirajo razred, jih profesor Klavdij ne izda. Napravijo se, kot da je begunec navaden dijak. Ob odhodu Nemcev učenci zvedo, da je pouka konec, ker bodo njihovo šolo uporabili kot kasarno.

Oficir, ki je vodil kontrolo v gimnaziji, se je polastil pianina in ga vzel s sabo na novo službeno mesto. Vlaka, v katerem je pianino naložen, napadejo partizani. Partizan Blisk pianino zapleni, ker misli, da je to radiooddajnik. V brigadi se norčujejo iz njega, vendar uporabijo klavir v domiselni zvijači. Partizani bi morali napasti belogardistično postojanko v vasi. Priti bi morali do cerkve, kjer so na zvoniku nastavljeni mitraljezi. Pianino, v katerega bodo skrili razstrelivo, bosta Anuška in Milče pritihovala v cerkev, češ da ga je treba uglasiti. Ko bo Anuška uglasila klavir, bo z domnjeno melodijo dajala partizanom znak za napad. Milče bo medtem v cerkvi razstavil razstrelivo in vžgal zažigalno vrstico. Akcija uspe, Anuško in kurirčka ubije eksplozija. Pianino je nekoliko poškodovan, vendar ga na dan osvoboditve srečamo pri frontnem gledališču. Tu igra nanj po srečnem naključju ravno Gaber, ki je na njem nekdanje učil Andrejčka glasbene umetnosti.

Ko klavir že popolnoma odsluži, nam s človeškim glasom izraža svoje veselje nad tem, da gnezdijo v njegovi notranjosti žive miške.

Ideja o pianinu je zelo domiselna, vendar je v zgodbi toliko naključij in slučajnosti, da se temu že v začetku čudimo. Tako ima stric Gaber v žepu zvezdice prav tistega dne, ko ga aretirajo, čeprav jih ni nikoli nosil s seboj, klavir odnesejo prav na družinski praznik in ga slučajno dajo v razred Andrejčkove sestre Ane. Najbolj neverjetna pa je zgodba o orglah, ki so pokvarjene prav v tisti vasi, ki jo morajo napasti partizani.

Poleg vseh navedenih slučajnosti sledi še končna: pianino in Gaber se srečata prav na dan osvoboditve.

Fianino se včasih oglašja s svojim naravnim glasom, včasih pa se njegov glas počloveči in dobi s tem tudi pravljichen pridih. Dobrega starega pianina ne moremo oceniti ne kot umetnino ne kot komercialni film, je prijetna pripoved.

Scenarij: Beno Zupančič

Režija: Jože Babič

Sodobna zgodba se dogaja v manjšem ljubljanskem podjetju.

Nekdanji partizanski kurir Aleš dobi službo med ljudmi, ki zanj nimajo dovolj razumevanja. V vojski je izgubil levo roko in ljubljeno dekle. Po vojni je dobil službo kurirja. Aleš je sam in še vedno sanja o Mari, ki jo namerava obiskati na pomlad. Včasih se srečuje s svojimi nekdanjimi tovariši in iz zagrenjenosti mnogo pije, tako da ga že vsi obirajo. V podjetju je do njega najbolj brezobziren Pezdir, tipičen komercialist srednjih let. Je gizdalinski lepoteč, ki neprenehoma krili okrog žensk v pisarni, v resnici pa nič preveč resno ne dela. V pisarni je še Lucija, kurirjeva sovaščanka, ki se ji pozna, da se je v mestu spridila. Karlinca in Elza sta uradnici in Karlinca je z njim še najbolj prijazna. Jeglič in Lovro zabavljata nad vsem in pijančujeta.

V podjetju organizirajo veselico in Aleš mora po gramofon k Elzini sestri. Sreča se z Elzino osemindvajsetletno hromo sestro Nino in njeno čudaško materjo. Ker je raztresen, ne opazi, da stanuje v isti hiši tudi dr. Grum s svojo ženo Maro, nekdanjo bolničarko in Aleševo ljubeznijo, na katero Aleš še vedno misli. Ko nese gramofon v pisarno, sreča svojega starega partizanskega tovariša Miška, ki je bil tudi kurir. V gostilni se zagovorita in Aleš v raztresenosti pozabi na točilnem pultu dragoceni gramofon. Ker pride v podjetje brez njega, ga Pezdir grobo ozmerja, vendarle Aleš zadrži svojo jezo. Hrup se poleže, ko prinese pozabljeni gramofon postrežček.

Karlinca izsili od Aleša obljubo, da bo prišel na večerno veselico.

Pezdir Alešu ne da miru niti na veselici: grobo ga žali in ozmerja, češ, jaz sem brez kompleksov in normalen, ti pa nisi. Aleša, ki je že nekoliko vinjen, to razkači in Pezdirja udari. Kolegi v glavnem razumejo Aleševo ravnanje. Karlinca ga zadrži in gre z njim tudi po končani veselici.

Drugo jutro nese Aleš gramofon k lastnicam, toda Nina je pravkar umrla. Aleš sedi ves žalosten pred hišo in čez čas z začudenjem opazi doktorja Gruma, Maro in malega Aleša, ki odhajajo proti kamionu s privihanimi plahdami. Nista se zmotila. On je nekdanji Aleš in ona nekdanja Mara, le da

je Aleš tega srečanja izredno vesel, Mara pa bolj zadržana. Že dve leti je namreč poročena z dr. Grumom, otrok pa hodi že v šolo. Od Aleša se poslovijo nekoliko zmeden.

Po tem srečanju se Aleš napoti k svojemu nekdanjemu komandirju Milenku, ki srečno živi v krogu svoje družine. Aleš mu zagrenjeno pripoveduje o svojem nekdanjem srečanju in mu zaupa sum, da bi Marin otrok utegnil biti njegov.

Na partizanskem srečanju v Planini se Aleš počuti bolje. Zdi se mu, da so se vrnili stari časi partizanskega tovarštva in tovariško vzdušje ga predružači. Tu najde tudi malega Aleša, od katerega zve, da je njegov sin. Tudi mali Aleš zasluži, da je odlikovani partizan, s katerim se je pogovarjal, njegov oče, saj mu manjka leva roka in se imenuje kot on. Tak je, kot mu je o njem pripovedovala mama. Vrne se domov ves zbezan. Mara in dr. Grum Aleša po tem dogodku obiščeta, toda ne najdejo pravih besed. Mara se opravičuje, kajti ves čas je mislila, da je Aleš mrtev in je tudi sinu tako govorila. Zdaj ima še hčerko in njen intimni krog je s tem zaključen.

Aleša zelo vzradosti vest, da ima sina. To mu daje novo upanje za življenje. Sklene, da se bo izučil.

Drugega dne pride v službo z mlado tipkario Evico, saj je medtem marsikaj razčistil.

To je prvi slovenski scenarij za celovečerni film, ki je črpal snov iz sedanjosti. Obravnava krog ljudi, ki je po svoji mentaliteti in karakteristikami v današnjem mestnem življenju zelo pogosten. Obenem je to zgodba o majhnem človeku, ki se prebija skozi vsakdanje težave, utaplja svojo zagrenjenost nad časom in ljudmi v vinu in ga zato tisti ljudje, ki so v praktičnem življenju bolj okretni in stvari ne sprejemajo resno, temveč zgolj praktično, imajo za abnormalnega in nepotrebne. Invalid Aleš je globokočuten človek, zato ni nič čudnega, da pride v konflikt s plitkimi in površnimi komolčarji in gobezdali. Njegova neokretnost in nepreračunljiva poštenost ga napravita med ljudmi še bolj majhnega in nevidnega. Aleš namreč ne komunicira z ljudmi na moder in rentabilen način, z ljudmi se ne pogovarja v stilu frazerstva, vsesplošnega hvalisanja in žonglerstva. Vse to mu je tuje. Še vedno ceni tovarštvo in



Veselica, 1960



Akcija, 1960

moralne vrednote revolucije, ne pa malo-meščansko dobičkarstvo in komolčanje, s katerim se srečuje na vsakem koraku. Tudi v svojem zasebnem življenju je sam: še vedno misli na bolničarko Maro, svojo nekdanjo ljubezen, in veruje, da so tudi drugi ljudje tako stanovitni kot on. Postopoma ugotavlja, da se ljudje presenetljivo spreminjajo, da se pravzaprav samo on še ni dovolj sprijaznil s svetom, o katerem je v težkih, herojskih dneh sanjal, prelevil pa se je v nekaj drugega. Alešu ostane še otrok, sad njegove nekdanje ljubezni. Postavljen je v ironično situacijo, saj njegov sin šele na partizanskem srečanju v Planini zasluži, da je oče v resnici živ. Srečanje med očetom in sinom je okrnjeno. Okoliščine, ki so nastale v razmeroma dolgem času, so razbile njun normalni intimni odnos, zблиžanje je zelo tvegano, če že ni popolnoma onemogočeno. Alešovo hrepenenje se je spremenilo v iluzijo. Čas ga je s svojim tempom presenetil in življenje si bo moral urediti povsem drugače, kot si ga je predstavljal.

Aleševa negotovost je v scenariju prepričljivo pokazana, konflikti med individualnim in objektivnim svetom so realno in psihološko dognano prikazani, neverjetna pa je rešitev teh problemov, ki so po avtorjevem mnenju enostavni in rešljivi. Aleš ne more z enim udarcem eliminirati Pezdirdjeve mentalitete in ljudje se ne morejo čez noč spremeniti iz preračunljivih karieristov v uvidevne, nesebične pravičnike.

Več je tudi nesmiselnih slučajnosti: gramofon je prav v tisti hiši, kjer stanuje Aleševa ljubezen, Nina umre prav ob Aleševem prihodu, v plohi se Aleš zateče ravno k svojemu očetju, ki ga ni še nikoli videl. Take izmišljene, neverjetne slučajnosti kvarijo ne samo vsebinsko, ampak tudi formalno zasnovu, ki je grajena po kodeksu klasičnega realizma.

XV. X - 25 JAVLJA 1960

Scenarij: Ernest Adamič po Nikoličevi knjigi Špijun X javlja
Režija: František Čap

Na zagrebški fakulteti imajo študenti med okupacijo že organizirano ilegalno celico. Dejanje se razvija nekaj dni pred podpisom pakta Jugoslavije z Nemčijo. Diferenciacija med izdajalci in zavednimi ljudmi se vedno

bolj kristalizira. Ljudje so brezkompromisno postavljeni pred vprašanje, katero smer bodo izbrali. Študent filozofije Mirko Simić se je doslej posvečal samo študiju. Zadnji politični dogodki pa so mu odprli oči. Pod vplivom svojega prijatelja, aktivista Nikole Gregorića, postane nemški vojun, obenem pa pošilja važne podatke odporiškem gibanju. Službo pri gestapu mu posreduje sorodnik Binder, Hrvat nemškega porekla in zagrižen hitlerjevec, ki so ga Simićevi skrivali med zagrebškimi demonstracijami, ko je bil v nevarnosti. V zahvalo Binder preskrbi Simiću zveze z vodilnimi gestapovci: Schulzem, njegovim adjutantom Poppom in Bukowom. Tu Simić tudi ugotovi, da ima Binderjeva žena Trude, ki je Nemka, mnogo več ugleda kot mož. Simića sprejmejo v službo h gestapu. Prve dni poseda po pisarni, ne da bi kaj delal. Spozna se z nepristopno tajnico Hilde. Opazi tudi, da ga na ulici zasledujejo. Postavijo ga pred preizkušnjo, ko se k njemu zateče provokator Savo. Mirko ukano takoj sprejema. Prestane tudi drugo preizkušnjo, ko ga pretepejo gestapovci, preoblečeni v partizane. Simića izšolajo za vojuna in ga pošljejo na partizansko ozemlje. Naš junak je vseskozi povezan z odporiškim gibanjem po aktivistu Zoranu, ki mu je naročil, da se lahko zaupa le partizanu Velji, katerega se mora predstaviti kot agent X - 25. Ker si dogodki sledijo z veliko naglico in obkoljena partizanska ilegalna postaja v Zagrebu ne more obvestiti glavnega štaba, da bo prišel X - 25, se Simić komaj reši iz kompromitiranega položaja. Velji sporoči, da rabijo Nemci točne podatke, kje se nahajajo partizanske enote. Nemci so namreč imeli na tem okupiranem ozemlju svojega agenta, odvetnika Mladena Sivačića, ki je utihnil. Novica Veljo prestraši, saj je ta človek v okrajnem ljudskem odboru. Simića takoj pošljejo k Sivačiću, ki se hvali pred njim s svojimi ostudnimi izdajstvi. V štabu sklenejo, da bo X - 25 pošiljal Nemcem točna poročila, sami pa se bodo v zadnjem trenutku pregrupirali. Za lažne podatke izve tudi administratorica na štabu brigade, ki je bila prej tajnica pri Sivačiću in katero partizani tudi upravičeno osumijo. Administratorica Sivačiću tudi pove, kdo je X - 25. Sivačić v danem trenutku napade Simića. Velja izstrelji v Sivačića dve krogli, Simić pa bo poročal gestapovcem, da je odvetnik sodeloval s partizani. Mirko se po-

novno vrne na gestapo, kjer si pridobi še večji ugled, saj je napravil več, kot so od njega pričakovali.

Simić izkoristi Schulzov odhod v Berlin in se vtihotapi v njegovo pisarno. Odpri hermetično zaprto blagajno in prepisuje imena ljudi, ki so bili osumljeni, ter seznam gestapovskih konfidentov. Listek z imeni nesrečnežev izroči na tramvajski postaji Zoranu. Tramvaj, v katerega stopi Zoran, blokirajo. Zorana ustrelijo na begu. V Schulzove roke pride listek s seznamom. Zaradi napačnih podatkov se začne čistka med gestapovci samimi. Probst in adjutant Milke gresta v arest. Hilde se tudi boji za svojo kožo, vendar Simića ne izda, čeprav ve za njegovo skrivnost. Že prve dni ga je zasačila pri odpiranju blagajne. Zdaj, ko je tudi sama v nevarnosti, preda Simiću seznam, ki so ga dobili v Zoranovih rokah. Simić pobegne v končni sekvenci s Hildo v partizane.

Najboljši moment filma je dramatična napetost zgodbe. Zgodba je dobro zapletena in postaja paralelno s Simićevo situacijo vse bolj konfliktna, dokler se na koncu drastično ne razplete. Vohun X-25 je junak detektivskega tipa, okrog njegove osebnosti se v celoti plete in razreši osrednji konflikt. Nevarnosti se našemu junaku nstavljajo v nepregledni vrsti in Simić jih neustrašeno premaguje. Izredno je namreč spreten, intuitiven in sreča mu je tako naklonjena, da na koncu ne reši samo svojega življenja, ampak privede do fantastičnega happy-enda tudi zagrizeno, v hitlerjevski šoli rutinirano Nemko Hildo, ki je nadvse izjemna in zagonetna ženska.

Dogodki si v scenariju mrzlično sledijo, vskozi pa imamo pred očmi pogumnega in premetenega Simića, ki zablesti v vsaki situaciji. Očitno pa je, da si situacije ne sledijo in se ne razpletajo v logičnem raporedju, ampak so prirejene Simićevi glorioli. Srečnih naključij je toliko, da postane Simić pravljichen lik kot večina junakov Čapovih filmov. Pred nami se zvrsti cela vrsta gestapovcev, študentov, provokatorjev in partizanov, vendar služijo avtorju le kot situacijske figure. Avtorja zanimajo predvsem situacije, kjer blesti njegov junak, čeprav se dejanje kot verjetnost razvrednoti. Zgolj pravljichni junaki, tudi če so to partizani iz naše borbe, nam ne morejo ni-

česar povedati in njihov namišljeni heroizem nam postane odvraten. X-ova metamorfoza iz pridnega študenta v borca ni sprememba malomeščana v revolucionarja, ampak lepodušniškega malomeščana v avanturističnega meščana.

Taras Kermauner je o tem filmu pisal v članku NOB, naš čas in trije filmi (Perspektive št. 5, 1961/62). Ugotovil je vrsto napak, predvsem to, da je edino gibanje obeh nasprotujočih si taborov izločanje enega in poraz drugega. Boj obeh taborov je podan premalo akcijsko v notranji strukturi borbe in zato poudarjena zunanja igra povzroči, da se revolucionarni boj prikaže kot športna tekma, kjer gre zgolj za pridobljeno zmago.

XVI. TI LOVIŠ 1960

Scenarij: Mija Kalan.

Režija: France Kosmač

Dogaja se na Jadranu v poletni sezoni.

Na plaži se gredo Indijance Saša, Branko, Primož, Matjažek, Zorko in Mišek. Vsak ima svoje indijansko ime.

Miško in Matjažek zagledata tujca, ki beži z obale z veliko torbo v roki, kar se jima zdi nekoliko čudno. Istega dne jima švedska lepotica Inge potoži, da je izgubila torbo in dragoceno zapestnico. Policija jima ne more pomagati, pač pa se otroci zaratijo, da bodo našli Inge dragocenosti. Najprej iščejo človeka, ki so ga videli s torbo v roki, ker domnevajo, da je prav on tat. Ugotovijo, da je brez levega mezinca in v rdečih kopalkah. Začne se burkasto iskanje, toda v svoji detektivski vnemi prijavijo otroci milici ihtiologa, za katerega vsi vedo, da je spoštovanja vreden znanstvenik. Pri drugem zasledovanju ugotovijo, da stane prav pod njihovim stanovanjem sumljiv možakar. Z zvijačo vdre v njegovo sobo in najdejo sumljive dokumente — dva potna lista z njegovima fotografijama. Stvar takoj sporočijo milici, ki skuša bežečega tatu ujeti. Lov se odvija ponoči, ko je na morju svečano jadrarno tekmovanje. Mednarodnega lopova ujame jadravec Ivo, ki ga je miličnik imel za tatu.

Zgodba se veselo konča s sprejemom miličnikov, lepotice Inge in angleškega ihtiologa v pleme hitronožcev.

Prvotni naslov filma je bil Pleme hitronožcev.

Scenarij je zelo razgiban, nit napetosti nikjer ne popusti, vzdušje je ves čas vedro, dialogi so tekoči, vendar je zgodba navna, plitka, namenjena in prirejena komercialnim zahtevnostim. Značilnost takih komercialnih filmov je, da se prilagajajo najprijemljivejšim uživalcem in da strežejo profanemu okusu. S tem se negira vloga kulture, ki jo je imela umetnost skozi stoletja, in se profanira njeno poslanstvo.

Osebe, ki nastopajo v tem scenariju, so po svoji naravi eksotične. Inge je zanimiva kot Švedinja, ihtiolog je že po poklicu zanimiv tujec, otroci so izjemni s svojimi domisljicami, turist je skrivnosten internacionalen kriminallec. Življenje na plaži je pestro in sproščeno, vendar so ljudje postavljeni v nemogoče situacije in čudne odvisnosti. Otroci so prevzgojeni v totalne turistične otroke. Samo s kakšno vnemo pomagajo mladi Švedinji! Res se zdi, da je ekonomizacija kot osnovni družbeni cilj tu totalna, posamezniki in celo otroci jo sprejemajo kot edino mogočo vsebino.

Prizori so na več mestih samo povod komičnim dialogom, kar ustvari filmsko burkaštvo. Situacijska komika je preveč izmišljena in sama sebi namen.

Zamisel grupacije otrok je dobra, tudi nekateri motivi so domiselni in funkcionalni, vendar so vključeni le v posrečeno komercialno reklamo za Jadran, v stilu nešteti inozemskih celovečernih revijskih filmov.

XVII. AKCIJA

1960

Scenarij: Marjan Rožanc

Režija: Jane Kavčič

Vsebina zunanjega dogajanja:

Od razbitega partizanskega bataljona se je peščica preživelih partizanov zatekla v skrito ropotarnico, kjer se jih lotevata neizmeren obup in negotovost. Z izvidniki skušajo doseči kakršenkoli izhod in rešitev, ki je precej iluzorna. Komandir Ludvik je poslal iz ropotarnice na izvid Klemena, ki se ranjen vrne in sporoči, da se v mesto pride, iz mesta pa ne.

Skritim partizanom delajo preglavice tudi stanovalci, ki zaidejo v ropotarnico. Prvi stanovec mora dati obleko in kolo Pol-

detu in Karlu, ki neseta pazniku jetnišnice sporočilo za arestante. Poleg tega jim mora paznik priskrbeti tudi nemške uniforme.

Paznik odvrže listek s sporočilom v pravi sobi, toda jetniki niso pripravljani na rešitev, ki jim jo pripravljajo od zunaj. Listek dobi v jetniški celici Tone, ki ne ve, komu bi ga izročil. Izmed jetnikov ni bil na zaslšanju še nihče, razen študenta.

Medtem se v ropotarnico nakapajo še trije stanovalci. Med partizani se dobro drzita le še Ciril in Ludvik. Lojz je omahljiv in neučakan, Tomaž pa je bolj aktiviran. Največjo krizo preživlja Klim - Klemen, ki je bil že trikrat ranjen in čuti, da se mu blizu smrt. Previdnega Ludvika predlagajo za akcijo.

V celici je med arestanti napeto vzdušje. Aktivist Tone hoče Mirtu zaupati listek, toda Mirt ne mara prevzeti nase nobene odgovornosti. V istem hipu Toneta in Lazarja pokličejo na zasliševanje in Tonetov listek obleži na tleh. Čez čas jetniki vidijo skozi okno streljanje večje skupine partizanov, med katerimi je tudi Tone. Med jetniki je najbolj agilen Sergej, medtem ko se egoistični Bahovec in skopuški birt Metod prerekata z Mirtom in Krištofom o smislu značajnosti v dani situaciji. Sergeja kličejo na zasliševanje.

Polde in Karel se po opravljeni nalogi vrneta v ropotarnico. Prineseta obleke in sporočilo, da jim bo paznik odprl vrata jetnišnice ob enih, ker po polnoči Nemci ne delajo več pogostih obhodov. Ludvik in Ciril oblečeta nemški uniformi in ženeta po ulici Tomaža, Klemena in Lojzeta kot ujete partizane. Polde in Karel morata ostati do enih v ropotarnici, da zadržita stanovalce. Paznika skrbi, kaj se bo zgodilo z listkom. Dobil ga je Lazar, ko se vrne z zasliševanja, kjer je iz strahopetnosti izdal vse, kar mu je bilo znanega o ilegali. Sergeja pa prinesejo z zasliševanja vsega zmrcvarjenega.

Partizani korakajo proti mestu in med njimi se še vedno pojavljajo trenja, ki so prišla na dan v ropotarnici. Skriti se morajo za plot nogometnega igrišča, kjer počakajo do domenjene ure. Ob domenjenem času se odpravijo proti ječi, Klim pa ne mara več dalje. Ludvik mu da brzostrelko in ga pusti sredi ulice. Klim kmalu po njihovem odhodu žalostno konča.

Partizani pridejo do ječe. Posreči se jim zajeti vse Nemce v dežurnici. Pri njih najde-

jo jetniške ključe in potrebno orožje in s presenetljivo spretnostjo rešijo vse jetnike. Lazar in Bahovec ostaneta v jetnišnici. Lazar se v zadnjem trenutku premisli, steče čez stopnišče, kjer najde odvrženo brzo-strelko, in postreli Nemce, ki so mu zaprli pot na dvorišče. Toda za njim so še drugi in Lazar tragično pade.

Notranja vsebina in struktura po skvencah :

U v o d

Kratek oris preteklih dogodkov.

1. sekvenca

Brezprimeren obup partizanov razbitega bataljona v njihovem zatočišču.

2. sekvenca

Partizani doživijo še večje nevšečnosti. Zadnji čas je, da se rešijo. Misel na rešitev postavlja vse pred težko preizkušnjo.

3. sekvenca

Zamisel o rešitvi je težko izvedljiva.

4. sekvenca

Tudi jetniki so obupani. Nepričakovani dogodki zavro dobro premišljeni načrt.

5. sekvenca

Vse upanje se spelje na vprašanje, ali je strah nenačelnega človeka dovolj močan, da bi bilo partizanom vredno računati z njim.

6. sekvenca

Razmere v ropotarnici se zaostrijo, in že čutimo, da bodo morali partizani akcijo vseeno sprejeti.

7. sekvenca

Jetniki za partizane še nič ne vedo in njihove zadeve se zapletajo v povsem drugo smer.

8. sekvenca

Nezanesljivi podatki, ki jih partizani dobijo, so sprejeti kot edina možnost. Kljub medsebojnemu nesoglasju krenejo v akcijo.

9. sekvenca

Vest o akciji zaživi tudi v celici, vendar ne pride do pravega človeka.

10. sekvenca

Partizani se kljub pričakovanim in nepričakovanim zaprekam bližajo zaželenemu cilju, čeprav jih pretirana naglica pahne v zastoj.

11. sekvenca

Jetniki še ne vedo za akcijo in se malodane pripravljajo na smrt.

12. sekvenca

V čakanju na odločilni trenutek se med partizani pojavi nestrpnost, malodušje in strah.

13. sekvenca

Razmere v celici se žalostno razpletajo, na smrt čaka vsak zase.

14. sekvenca

Partizani končno nastopijo, vendar nekdo med njimi vseeno preveč misli na smrt. Nepredvidena ovira ogroža celotno akcijo.

15. sekvenca

Akcija steče in že vidimo, kako gre ljudem, ki niso pripravljeni tvegati, prikrajsani za vse.

16. sekvenca

Prikrajšanosti na svetu ni mesta, ker smo ljudje prej ali slej vedno v zagatnem položaju in temu pravzaprav nikoli ne more biti konca.

Akcijo sem razdelila na zunanjo in notranjo vsebino zato, ker brez zunanje okvira nimamo pregleda zgodbe, notranja vsebina in struktura pa sta temeljni izhodišči za podrobno analizo in razumevanje tega scenarija. Ravno značilna notranja struktura je v tem primeru izjemna in ustvarja napetost Akcije.

Taras Kermauner v članku NOB, naš čas in trije filmi (Perspektive št. 5, leto 1960-61) konstatira, da je to eden naših najboljših filmov. Ta trditev je pretirana. V področju naše filmske proizvodnje je ta film nadpovprečen in med vsemi tedanjimi najbolj enoten, vendar bi hudo pretiravali, če bi Akcijo postavili pred Veselico. Kermauner ugotavlja, da je ideologija Akcije sodobna in miroljubna.

»Gledalcu skuša (Rožanc namreč) posredovati svoje spoznanje o človeku in svetu.« (Perspektive, str. 634, I. odstavek).

Seveda ima še marsikateri avtor tak namen in se marsikomu izvedba tudi posreči, samo da spoznanje človeka ne temelji samo na zunanjih, časovnih dogodkih. Spoznanje človeka je lahko zelo raznoliko: površno ali bolj ali manj globoko, orientirano na zunanji in notranji svet.

V Akciji se avtor opredeli na vrednost akcije posameznega človeka, ne skupnosti. V Akciji so važna notranja delovanja in spremembe človeka. Akcija je povsem notranji

mehanizem. Zunanja akcija služi le kot pripodoba, potrdilo, da mora človek najprej zmagati sebe, svoje dvome, svoj strah, kar operira navzven.

»...Nekdo, ki zмага nad svojo tesnobo, je bližji človečnosti od tistega, ki je premagal drugega človeka, vendar je tak ponotranjeni človek še vedno samo del človeka. Zato je film, ki ga (Rožanc namreč) upodablja, še vedno ujet v mitologijo ideologije... Nobe ne skupnosti ni več, človek je čisto posameznik, nekdo, ki je dan samo za sebe... in ki je odkril svojo osamljenost.« (Perspektive str. 634, III. odstavek).

»...Opravljenost tveganje je samozanikavanje tveganja in je začetek uresničevanja. V tem smislu pa je Akcija pravilna kritika izogibanja tveganju in malomeščanske razumne lepodušnosti...« (Perspektive str. 635). V Akciji je namreč avtor izbrano in preiščeno tipiziral ljudi, ki se zaradi svojih lastnosti ne morejo prepričati o zgodovinski resničnosti. V primerjavi z ostalimi sloven-

skimi vojnimi scenariji zamisel Akcije da leč presega vse ostale, če izvzamemo Tri četrtine sonca in Balado o trobenti in oblaku.

Rožančevi junaki so prepričljivi, vendar določimo njihovo pravo mesto samo v povezavi z drugimi dramskimi teksti istega avtorja, predvsem Stavbe. Posamezniki postanejo karakterji v potencirani zadnji sekvenci možnosti, da se istovetijo z idejo, ki je v njihovih značajih v največji meri vsebovana.

Avtorjev komentar k scenariju:

»Akcija naj bi bila namreč vojni film, toda vojni samo zato, ker pač vojni čas prinaša izjemne situacije in tiste temne človeške preokupacije, v katerih pride na dan polnejša človeška vsebina — in vojni samo toliko, kolikor nam vojna še pove aktualnega in koliko nam vojne izkušnje lahko pomagajo rešiti današnje probleme.« (»Nekaj načelnih misli o delu samem«, snemalna knjiga Akcije)



AKTUALNOST PRIDIGE

Če je res, da skušamo dati katerikoli človeški dejavnosti nek pomen in jo utemeljiti, potem je tudi res, da se temu še najmanj sme odreči pridiga v cerkvi. Od nje je odvisno, ali postane obiskovanje službe božje kaj več kot obveznost in navada. Današnje zahteve na družbenem polju so takšne, da je potrebno jemati v pretres vse elemente in činitele, ki so psihološkosocialno pomembni. Večja osebna svoboda, ki bi naj vodila k večji odgovornosti in iniciativnosti, se nam večkrat sprevrže v poudarjanje osebne sfere in negovanje privatništva. Potreba po povezanosti ne premore v nenehnem in nepreračunljivem procesu družbene diferenciacije več kot skupine ali kvečjemu gibanja. Premalo se zavedamo in iščemo bistvo v stvareh in ljudeh, zato se prekomerno prepuščamo občutku negotovosti in ogroženosti. Vprašanje, ki si ga postavljamo je, ali je v naši socialno in politično tako pluralistični zamejski družbi možna ustanova, gibanje ali organizacija, ki bi intimno in avtentično čutila potrebo po povezanosti med ljudmi, ki bi znala dati zrahljanim družbenim vezem potrebno kohezijo in vsebino, ki bi gradila iz raznovrstnih izkušenj našega stoletja, ki bi znala vprašanje osebne svobode združiti z nujnostjo participacije v družbi in obratno, in ki bi znala zoperstaviti vsiljivemu ponujanju odrešilnih ideoloških in aktivističnih obrazcev resnično in dejavno razpoložljivost za človeka. Vsi več ali manj glasno kličemo po solidarnosti in povezanosti, a hkrati ugotavljamo, da je v našem vsakdanjem življenju malo doslednosti in vztrajnosti. Vsi trdimo, da je naš narodni obstoj ogrožen, toda koristi posameznikov, skupin in strank še naprej potiskajo v stran koristi skupnosti. Skrb za narodno in človeško solidarnost je brez iskrene razpoložljivosti jalova. Sama nedeljska pridiga ne bo mogla oživeti vseh družbenih in človeških vezi, lahko pa, v kolikor bo dovolj evangeljska, kazala pot do bistvenega, pomagala izoblikovati našo občutljivost in razvijala v nas čut po razpoložljivosti. To bi bila povrh učinkovita protiutež poskusom, bi radi napravili iz Cerkve eno izmed številnih socialnopolitičnih gibanj, oziroma protiutež tistemu duhu, ki vidi v Cerkvi mitološko in reprezentativno ustanovo, ki stoji nad nami in nad našimi problemi, ali še slabše, ki nadaljuje pet nejasnosti in nedoslednosti.

V. V.

I. (Matej 9, 9 - 13) 24. septembra 1967

Zgodba o cariniku, ki nam jo posreduje današnji evangelij, je pravzaprav zgodba o pohujšanju. V takratni Palestini so bili cariniki v službi okupacijskih oblasti, zato so jih ljudje prezirali in se jih izogibali. Jezus pa se ni oziral na ta čustva in je navezal stike tudi z njimi. V tem pa je šel tako daleč, da je vzpostavil z mnogimi cariniki pravo omizje. A to je takrat pomenilo zelo dosti, omizje je namreč veljalo za nekaj intimnega. Jezus je torej počenjal nekaj nezaslišanega, nekaj, kar je bilo v ostrem nasprotju s takratno socialno kon-

vencijo. Tudi odpor na to Jezusovo početje je bil temu primeren. Učeniki in teologi, tisti, ki so vzdrževali duhovno oblast nad judovskim ljudstvom, niso mogli dopustiti, da bi nekdo tako nesramno kršil tradicijo in navade.

Toda Jezus je v carinikih videl predvsem človeka. Vršil je tisto, kar je dolgo pred njim napovedoval že prerok Ozej z besedami: »Hočem ljubezni in ne daritve, spoznanja božjega, bolj kot žgalne žrtve,« ali z drugimi besedami: »Nočem vaših daritvenih živali, ne rabim jih, stvarnik sem. Želim vaša srca, ne pa zaklanih živali.« Sicer daritev in žrtev človeštvo zaradi tega

ni opustilo, vse to je ostalo kot izraz, kot oblika naše pripravljenosti. Toda sama oblika ne zadostuje; tudi liturgična ne. Božje spoznanje presega obredno obliko. Učenikom in teologom, ki so ga pozivali na odgovor, je Jezus povedal naslednje besede: »Ti ljudje (cariniki namreč. Op. prev.) me potrebujejo, tako kot bolnik potrebuje zdravnika.« Z nekoliko ironije je še dodal: »Potrebujejo me grešniki.«

S tem pohujšljivim dejanjem je Jezus opravil nekak prelom v takratni instituciji, prodor skozi formalizem in pokazal, da ohranjanje nekega stanja še ni dovolj. Zaradi pravičnosti je sicer treba reči, da ima tudi ohranjanje svoj pomen, ampak samo kot osnova novega začetka. Toda omejiti se na samo ohranjanje, videti v tem celo bistvo vere, se pravi zapirati samega sebe v institucionalni konfesionalni krog, to ne more biti jedro krščanstva. Kot pri vsakem človeškem snovanju, tako je tudi pri veri potrebno, da se najprej poglobimo v obstoječe in tako dobimo občutek domačnosti z določenim načinom mišljenja in verovanja. Ko pa je obstoječe postalo naša duhovna last, tedaj moramo zbrati silo in se usposobiti za prodor k ljubezni. Občutek zavetja, ki nam ga daje veroizpoved, je v bistvu predpogoj kateregakoli prenovitvenega procesa, je zemlja, kjer naj bi rastle naše osebno seme. Človek se mora navsezadnje odločiti za nekaj in se v svoji notranjosti poistovetiti z nečim. Vendar se občutek zavetja nikoli ne sme spremeniti v dogmatizem in razosebljenje.

Naj se usedemo za mizo z Gospodom takšni, kakršni smo: grešni in nepopolni, maloverni in nepripravljeni. Jezus vabi vsakogar izmed nas: nikogar aprioristično ne obsoja. Vendar ni dovolj, da samo oživljamo spomin na Jezusa kot na nekaj, kar se je nekoč zgodilo. Katekizem in dogme bi morali tudi znati puščati ob strani in se približati bistvenemu: a to je omizje agapa. Ničesar nam ni potrebno samovoljno in s silo uničevati in zatirati, saj bi to sličilo darovanju obrednih žrtev. Kadar bodo časi zreli, bo premik v naši zavesti potekel sam od sebe.

Vsak izmed nas mora najti pogum za prodor. Vzdržati v dogmatičnem in konfesionalnem je lažje kot prodirati v novo, vendar je pri tem z nami konec. Vedno znova bi morali biti sposobni preloma in do-

stopni za spremembe. Drznost za prodor v ljubezen do Boga in bližnjega čaka vsakogar izmed nas.

Ko bi imeli največje zvonove in daleč naokoli najboljše zvonjenje, a ne bi imeli ljubezni, bi to bilo samo divje zbijanje.

Ko bi imeli najlepšo cerkev s krasnimi slikami, pa bi ne imeli ljubezni, bi to bil kvečjemu lep muzej.

Ko bi imeli čudovit cerkveni zbor pa fantastične orgle in bi na vseh pevskih natečajih želi prve nagrade, a ne bi imeli ljubezni, bi to bil... pevski zbor in nič več.

Ko bi imeli najdražja mašna oblačila, a ne bi imeli ljubezni, bi to bilo zrelo kvečjemu za kakšno tekstilno razstavo.

In ko bi imeli nedeljo za nedeljo cerkev nabito polno in bi nas hodili poslušat ljudje iz vseh koncev sveta, a bi ne imeli ljubezni, bi to bila najhujša demagogija.

Ko bi imeli župnijsko dvorano, lastno športno igrišče in povrh še kinodvorano pa ves aparat modernega župnijskega dela, pa ne bi imeli ljubezni, bi vse skupaj bil le prazen aktivistični zagon, še zdaleč pa ne prodor v novo.

II. (Matej 7, 15-21)

2. julija 1967

Kdaj pa kdaj srečamo človeka, ki ga blagrujemo, ker je ohranil svojo otroško vero. Otroška vera je sicer lepa zadeva, tudi Jezus jo je priporočal, vendar pa bi morali paziti, da je ne zamenjamo z otročjo vero. Vera namreč ne more ostati otročja, infantilna tudi pri odraslem človeku, razvijati se mora skupaj z razvojem nas samih, pri čemer je čisti subjektivizem nezadosten. Treba se je usmerjati z ozirom na nekaj objektivnega. Pri krščanski veri je to objektivno evangelijski duh, ki so nam ga posredovali Jezus in apostoli. Svojo usmerjenost moramo vedno znova primerjati in popravljati z ozirom na evangelijsko vodilo, drugače ostane vse skupaj na ravni čistega humanizma.

Dovolite mi, da postavim nekaj evangelijskih smernic. Evangelij pravi med drugim: varujte se krivih prerokov, s čimer je Jezus v takratni dobi meril predvsem na farizeje. Toda mnogokrat mi sami zaidemo na krivopreroška pota, posebno tedaj, ko farizeje in farizejstvo iščemo pri drugih.

Lažnih zvokov v sami Cerkvi pa ne slišimo. Krive preroke moramo iskati tudi znotraj Cerkve, med nami samimi, v skladu z Jezusovo besedo, ki je rekel: »Najprej izderi bruno iz svojega očesa.« Pomislimo le na dejstvo, da je naša vera večkrat zgolj moralka. Nismo se vprašali, ali obstaja pri nas sploh še primerno duhovno zadržanje, ali je sploh vera prisotna in ali se iz takšne vere sploh še lahko rodi pravično dejanje. Prejšnje stoletje smo celih sto let uporabili za to, da smo ljudem pridigali moralo: to bi moral, to moraš, tega ne smeš. Nihče pa se ni vprašal, ali je v ljudeh, ki smo jih posiljevali s svojo moralno, ostalo še kaj žive vere, oziroma ali je v njih ziveča prava verska zavest.

Posebno značilen je v tem pogledu primer iz Berlina, kjer je znameniti Sonnenschein med drugim izjavil, da bi se morali sramovati oznanjati deset božjih zapovedi, saj jih itak nihče ne izpolnjuje. Oznanjevanje desetih zapovedi naj bi zato bilo krivo preroštvo, krivoversko tolmačenje znotraj Cerkve. To dejstvo je seveda izzvalo porazne posledice, se posebej pri zakonski morali. Svoje težave pri izpolnjevanju zapovedi so ljudje tolmačili tako, da torej pač niso več verniki. Tako imenovani verniki, ki zapovedim niso več mogli slediti, so trdili, da so izgubili vero. Vendar pa tu sploh ni šlo za vero, pač pa za moralno.

Tudi na področju spolnega smo začeli zamenjavati vero z moralno. Sploh je morala postala spolna morala. S tem smo seveda Jezusov nauk enostransko pretolmačili. V resnici je Jezus nedvoumno na prvo mesto vsega postavil ljubezen, ljubezen do Boga in bližnjega. Po Jezusovih besedah je moč soditi, da je najmanj moralen tisti človek, ki greši zoper ljubezen. Dandanes smo si glede tega vsi, ki oznanjamo evangelij, na jasnem. Greh zoper ljubezen, oziroma sovražstvo, to je v bistvenem krščanskem smislu neposredno nemoralno. Kdor sovraži, ta počenja absolutno zlo. Tega pa nismo zmeraj tako jasno tolmačili. V naših raznovrstnih razprtijah, vojnah in pohodih je postalo sovražstvo večkrat nekaj dobrega, nekaj pozitivnega, nekaj, kar je skupnost hvalila in nagrajevala. Še do nedavna je bilo sovražstvo do nevernikov tudi s cerkvenega stališča prej pohvale kot graje vredno.

Tako smo tudi znotraj morale napačno oznanjevali moralno in človeka postavili v nesrečno stisko, ga napačno usmerili. Zakaj nismo na primer siloviteje obsodili vojne? Prosim, koncil je izpolnil tudi to vrzel in je atomsko vojno obsodil na vsej črti, pa tudi pravljica o pravični vojni je izgubila na teži. Na tem področju bomo morali napraviti še ogromno. Krščansko moralno smo jemali na preveč lahkomišeln način, zato smo se znašli na napačni poti. V sami Cerkvi smo oznanjali krivoverstvo. Mi sami smo bili krivi preroki.

Toda napačno razumljen rek o krivoproštstvu je imel še celo vrsto slabih posledic. Nekateri so ga začeli tolmačiti v smislu, da je ohranjevanje starega bistvo vsega, a Kristus je jasno povedal: »Novo vino v nove posode«. Duh zakona se namreč sploh ne spreminja, spreminjajo pa se lahko njegove oblike. Koncil je na tem področju opravil dobro delo, ki ga moramo skušati nadaljevati. Novo vino v nove posode. Preveč je ljudi, ki si žele, da bi v Cerkvi vladala nagrobna tišina. Nekateri si sploh Cerkev zamišljajo kot skupnost, kjer ljudje mislijo in delujejo po enem kopitu. Bog varuj, če je kdo odprl usta. Takoj se je dvignil cenzor in ga odpravil z znanim stavkom: *sentire cum ecclesia*, čutiti s Cerkvijo. Ta stavek so pogostokrat uporabljali povsem napačno; sedaj pa so vrata odprta, svež zrak pihlja od vseh strani in človek se čudi, ko sliši papeža in škofo, ki trdijo, da je dialog nujen tudi znotraj Cerkve.

Tako je vprašanje o krivih prerokih danes posebno pereče. Nikoli ni prihajalo toliko obtožb v Rim kot v času, ko so se v Franciji pojavili duhovniki-delavci. Kar je bilo tako imenovanih pobožnih kristjanov ni vedelo početi boljšega kot obtoževati in sumničiti tiste, ki so se trudili, da bi prodrli k nečemu novemu. Varujmo se torej krivih prerokov, a varujmo se posebno tistih, ki imajo pogosto na ustih besedo Gospod! V Cerkvi naj vlada svoboda. Vera postane samo takrat odraslega človeka vredna zadeva, kadar jo sprejemamo svobodno.

Bratje in sestre v Kristusu, tako se naj torej novo vino toči v nove posode! Grešili smo, kadar smo vero izpeljali na področje morale. V začetku je vera, šele iz vere bo lahko rastle pravo moralno zadržanje. Morala je težka zadeva in mi smo se obnašali

kot tisti, ki je nalagal vreče ljudem na hrbet, ne da bi se poprej prepričal, če ljudje tovor zmorejo. Seveda mu je delo šlo bolj slabo od rok. Pa še en primer lahko navedemo v zvezi s krivim preroštvom znotraj Cerkve, a to je primer tako imenovane marijologije. Saj so celo skovali rek: kolikor pobožnejši, toliko bolj marijanski. Maksimalisti na tem področju bi radi še in še marijanskega na verskem področju. Toda, ali obstaja glede Marije kaj globljega od

tistega, kar stoji v Evangeliju: »Angel Gospodov je oznanil Mariji in ona je spočela od Svetega Duha. In Marija je rekla: Glej, dekla sem Gospodova in z menoj naj se zgodi po tvoji besedi. In beseda je meso postala.« Marijin duh v Cerkvi lahko pomeni sledeče: poslušati sporočilo Evangelija, ga sprejeti vase, ga osvojiti, izvrševati Gospodovo voljo. To je pravo marijansko versko življenje. Tudi tukaj se varujmo krivih prerokov!

JOHANNES DITTRICH

Stenogram pridig Johannesa Dittricha, duhovnika nemške skupnosti v Trstu, smo morali glede na zahteve pisane besede nekoliko prirediti.

»Ne napišem niti ene besede, ki bi bila vedé neresnična.«
(Ivan Cankar Izidorju Cankarju)

Slovensko duhovno ozračje anno Domini 1968 je vse premalo avtentično, da bi moglo avtentično izzveneti proslavljanje Ivana Cankarja ob petdesetletnici, odkar je veliki prerok zapustil dolino šentflorjansko.

Kot simbol nam lahko služi že določitev moža, ki naj bi Cankarjeve dneve zaključil s slavnostnim govorom v ljubljanski Unionski dvorani. Josip Vidmar je morda velik razbiratelj dobrega in slabega na področju pisane črke. Toda da bi mogel zaobjeti Cankarja v totalnosti njegovega biblijskega razpona, za kaj takega je Josip Vidmar premalo kristjan in premalo socialist obenem. Lepomniška kategorija, četudi dopolnjena z nekaj uravnovešenega humanističnega etosa, je za Ivana Cankarja premalo.

Dejansko je bil njegov govor bolj zameglitev kot oživitev pristnega Cankarjevega lika: ta tudi formalno povprečni govor ni prikazal niti prave Vidmarjeve zmogljivosti.

Cankarjev prav tako nedvoumni kakor eshatološki socializem, njegovo prav tako nedvoumno zavzemanje za bratsko sožitje jugoslovanskih narodov kakor za notranjo suverenost slovenskega naroda, njegovo do konca antidogmatsko »hrepenenje« in njegova prav tako antidogmatska »lahkomiselnost«, vse te dejansko pomembne elemente v Cankarju je Josip Vidmar izkatalogiziral brez kongenialne pretresenosti, v nekakšni gluhoti intelektualistične puščobe. Osnovne Cankarjeve kategorije, ki je zaradi značajске različnosti še bolj vpadljiva kot pri samem Prešernu — kategorije trpljenja — iz Vidmarjevega prikaza ni bilo čutiti. Vidmarjev Cankar nam je prišel naproti skoraj nespoznaten: izsušen v nekaj varnih možganskih shem, taktično postrojen v boju proti »personalistom« in »strukturalistom«, brez vsake profetske silovitosti, nekakšen čudno irealen in čudno zgrajen Cankar, skoraj zrel za kakšno reprezentančno mesto v predsedstvu SZDL Socialistične republike Slovenije.

Takšnega Cankarja ne moremo sprejeti. Cankar, kakor je bil v svoji lirični vizionarnosti in v svoji mogočni moškosti, v svoji ne zmeraj normativni eshatologiji in v svoji zmeraj normativni zvestobi nepodkupljivemu, se ne da ne instrumentalizirati ne katalogizirati.

Zato ob petdesetletnici njegove smrti ne bomo izsiljevali iz njega kakršnekoli kontingentne politično-taktične dediščine. In če se ne bomo sklicevali na geslo »Narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar«, se prav tako ne bomo sklicevali na geslo »Mati, domovina, Bog«. Kristjani in marksisti — edini, ki danes na Slovenskem štejejo — se bomo Cankarju poklonili predvsem kot preroku, ki je slovenskim tedanjim in bodočim Ninivam razglašal nadvlado etosa: značajnosti in nepodkupljivosti.

Težko je dvomiti o tem, s kakšno kretnjo bi Cankar stopil po svoji dolini šentflorjanski danes. Najmanj, kar moremo reči, je to: da bi Ivan Cankar, ta umetnik-neliterat, ta socialist s hrbtenico, ta veliki kristjan brez nedeljske maše, po cankarjevsko, netaklično, po potrebi s škandalom branil pravice vesti in slovenskega naroda.

Miran Razor



Pisatelj Gyorgy Ronay je urednik katoliške revije **Vigilia** v Budimpešti. V Tednu francoskih katoliških intelektualcev leta 1965 — posvečenem temi BOG DANES — je nastopil s pričujočim predavanjem. Na istem zasedanju so nastopili tudi pariški kardinal Veillot, Jean Guittou in Jacques Loew.

Progresivni madžarski katoličan razgrinja podobo madžarske Cerkve po letu 1945: zanimivost teme je še posebej za slovenskega katoličana na dlani, saj nařavnost izziva primerjavo med dvema situacijama. Ta primerjava je še dražljivejša, ker v obeh primerih gre za dva miselna tokova, ki sta se pred zadnjo vojno pojila ob istem razkošnem izvirku francoske duhovnosti. In oboja tema tokovoma, madžarskemu in slovenskemu, je bilo usojeno, da se po letu 1945 zlijeta čez požgana tla demoliranega konstantinovskega katolicizma.

Slovenska izkušnja bo kakšni piščevi trditvi oporekala: na primer trditvi, da bo katoličan najbolje prepričal komunista o svoji progresivnosti s tem, da se bo prizadeto vključil v izgradnjo socializma. Že klasični primer Edvarda Kocbeka, ki svoje progresivnosti ni omejil samo na ideološko odprtost, te trditve ne potrjuje. Prav tako utegne slovenski katoličan gledati s pridržkom na avtorjev politični fatalizem, ki podcenjuje nagel dialektični proces v samih strukturah socializma. Tudi ne smemo pozabiti, da to govori človek z onkraj meje — Varšavskega pakta.

Naslov «Bog v socializmu» je naš.

Miran Razor

Prihajam iz dežele, ki je zemljepisno sicer dovolj oddaljena od Francije, a ki ji je duhovno bliže, kakor bi človek lahko mislil. To je skoraj — vsaj za nas Madžare — nekakšno sorodstvo, ki ima svoj izvor v srednjem veku in ki ima za sabo živahno zgodovino, ob kateri se seveda ne bom zaustavljal. Vendar je bil nedavno v tej zgodovini trenutek, ki ne morem mimo njega, posebno ker sem imel večkrat priložnost ugotoviti, da ga Francozi ne poznajo dovolj, kolikor ga sploh poznajo. V mislih imam prevladujočo vlogo, ki so jo Francozi imeli v tem, kar bi lahko imenovali našo katoliško obnovo. Sicer pa to vlogo igrajo naprej še dandanašnji v včasih boleči in težavni, a zgodovinsko nujni reviziji naših gledišč in našega zadržanja.

To, kar se je za nas začelo tam sredi tridesetih let, vsaj v eliti intelektualne katoliške mladine: poglobitev naše vere in našega intimnega religioznega izkustva; preusmeri-

tev h globokim in oplojevalnim, mističnim in intelektualnim (predvsem tomističnim ali natančneje novotomističnim) izvirov naše vere, in to vsaj deloma iz hotenega odpora proti katolicizmu, ki se je zdel preveč togo tradicionalističen in preveč podvržen polmeščanski in polfevdalni politiki; naposled prepород naše krščansko navdihnjene poezije, ki je šla preko meje tako imenovane bele literature in je skušala zasledovati znotraj človeka in družbe poti milosti in peripetije duhovnega boja, v katerem gre za rešitev naše duše; vse to se je navdihovalo ob francoskih zgledih in se hranilo iz njih, od Claudela do Bernanosa, od Bremonda do Maritaina. Ti zgledi so pomenili za nas nova sredstva za oznanjevanje Boga: za oznanjevanje Boga v krščanski družbi, ki je bila sicer po večini katoliška, ampak katere katolicizem je včasih na preveč viden in celo mučen način sovpadal s časnimi interesi in ki je za mnoge

pomenil samo učinkovitega podpornika njihovim razrednim privilegijem. S tem — miogrede povedano — so ustvarili lahko uporabno in kar preokretno orožje marksizmom, ki bi prišli za njimi.

Dolg tistih izmed nas, ki nas naši marksistični sorojaki radi imenujejo *n o v o k a t o l i č a n e*, francoskemu duhu se je še povečal med vojno, med junaškimi časi vašega odpora, ki je bil *mutatis mutandis* tudi naš. Avtentično francoski in krščanski duh nam je pomagal vztrajati v našem sistematičnem odklanjanju vseh fašističnih zapeljevanj, ki so jih več kot enkrat maskirali z lepimi refrenčki o novi križarski vojni in o obrambi krščanskega Zahoda proti invaziji barbarov. Prav svojemu odločnemu takratnemu zadržanju, krščanskemu humanizmu, deloma utemeljenemu iz francoskih zgledov, se moramo po vojni zahvaliti za upoštevanje, za večjo ali manjšo toleranco pač glede na zahteve oblasti, in danes za nesovražno in včasih celo prijateljsko čišlanje naših odprtejših bratov marksistov.

Ko se je vojna končala, je bil naš položaj postavljen na glavo; za naše madžarsko krščanstvo je bilo skoraj vprašanje življenja ali smrti utreti si nove poti, izdelati učinkovite akcijske programe, izoblikovati namesto starih, sklerotiziranih struktur vitalne strukture, ustvariti si misel in govornico, ustrezno novi družbi, ki je vstajala na razvalinah do kraja pogreznjenega sveta.

Naše takratne peripetije so bile preveč žalostne, pa tudi sicer so preveč znane, da bi mi bilo treba opisati njih potek. Jih moramo morda pripisati dejstvu, da je bila madžarska Cerkev v svoji veliki večini in z zlonosno nojevsko politiko daleč od tega, da bi predvidevala posledice nenadnega preobrata, ki bi nastopil po koncu vojne, in še bolj daleč od tega, da bi se pripravila na naloge, ki bi vznikle zanjo iz nove situacije, kjer bi brez vsake podpore in celo z oblastjo proti sebi na koncu morala računati edinole na svoje lastne sile? Je bila morda Cerkev tako hipnotizirana od grožnje — ki jo je nepoznanje spreminjalo v mit —, da jo je ta grožnja paralizirala? Je bila v svojih oblikah in v svojih strukturah tako navezana na preteklost, okamenela kakor Lot, ki se zazira v požar, ki uničuje njegovo mesto in njegovo kraljestvo? Na vsak način je vladala dezorientacija, ki je mešala v enem politične rassenimente in resnično versko gorečnost, ki je

zamenjavala interese religije z interesi propadlih razredov in ki ni razločevala pristne ljudske tradicije od formalnih preostankov nekega baročnega versta. Če nam je kljub temu uspelo — ne brez graje od strani tradicionalistov in razvnetih pričakovalcev preobrata —, da smo razjasnili naše dvome in določili pozicijo, ki nam jo je bilo zavzeti v hudi in zmedeni situaciji, se moramo za to posebej zahvaliti pastirskemu pismu kardinala Suharda za post 1947. Ne vem, kako je vplivalo v Franciji; vem samo, da je pri nas — za katoliške intelektualce, ki so iskali neki izhod v duhu zvestobe svoji veri in svoji Cerkvi, ampak ne da bi zaigrali vlogo branilcev preteklosti in njene zahajajoče dediščine — to pastirsko pismo pomenilo osvetlitev neprecenljive vrednosti, ki je prišla v pravem trenutku; to je bil eden od temeljnih in najbolj trdnih kamnov, na katerem je polagoma in ne brez iskanj zrasla nova misel, novo zadržanje, nov pristno katoliški »pogled na svet«.

Kratko povedano kaj je to drugega, če ne iskanje sredstev za oznanjevanje Boga in za pričevanje za Boga sredi sveta, ki ni samo indiferenten, ampak aktivno brezbožen, ki je zgrajen na principih, ki dokončno zaničkajo Cerkev in možnost njenega zopetnega vstajenja? Kaj je to, če ne težavna izkušnja, polna tveganj, važna in morda še nepoznana izkušnja naše Cerkve? Nekaj novega se snuje pri nas, o tem sva prepričani, in naši zahodni prijatelji, ki nas prihajajo obiskovat, kakor na primer Francozi in Avstrijci, nas v glavnem potrjujejo v našem mnenju. Nekaj novega, brez dvoma, a ki se razvija v pravcu intencij, ki jih v glavnem navdihuje francoski katoliški duh. Zakaj ob pomanjkanju socialno progresivnega katolicizma, ob pomanjkanju poskusov »aggiornamenta« — če smem tako reči — ki oznamujejo zgodovino francoske Cerkve že več kot sto let, smo mi ponašili in skoraj asimilirali vse to, kar nam je moglo dati francosko krščanstvo spodbudnega, vaše inspiracije, vaše uspehe in celo vaše neuspehe: Lamennaisa in Lacordaira, ki sta v svojem času naletela na širok odmev pri določeni madžarski eliti; Ozanama in L'avenir, najbolj učinkovite poizkuse socialnega krščanstva in pretresljivo avanturo Sillona; Bloya in Péguya, Esprit in personalizem, Teilharda in Mouniera.

Ko mi je tako naklonjena čast, da vam na kratko predstavim svoje misli o najbolj učinkovitih možnostih in sredstvih za označevanje Boga v brezbožnem in povrh še marksističnem svetu, mi je malo kakor učencu, ki se vrača iz svoje daljne dežele in podaja svojim starim učiteljem obračun o tem, kako je izkoristil in uresničil nauk, ki so mu ga dali. Kar bom povedal, ni ne doktrina ne ideologija, ampak čisto osebno pričevanje, rezultat izkušnje dvajsetih let, ki sem jih preživel pod socialističnim in marksističnim režimom. Ponavljam: osebno pričevanje in ne ideologija nekega gibanja; vendar nisem sam, ki tako mislim. Moje misli so več ali manj misli ekipe katoliških pisateljev in časnikarjev, združenih okrog tednika »Uj Ember« (Novi človek) in naše mesečne revije »Vigilia«. Te misli se širijo čedalje bolj; in če je mogoče govoriti o novem klitju madžarskega katolicizma, so prav to tiste ideje, ki predstavljajo njegovo moč.

Pod starim režimom, ki se je do kraja pogreznil 1945, je bila katoliška Cerkev na Madžarskem skrajno bogata. Pred vojno je bila eden od velikih zemljiških posestnikov v deželi in je čutila celo nekakšen odpor ob misli, da bi dajala svoje posesti v najem kmetom brez zemlje. Po končani vojni ji je agrarna reforma odvzela njeno premoženje in jo skoraj pahnila v ubožstvo. Pred vojno so škofje-velikaši sedeli v Visoki zbornici in so glasovali za večino zakonov, ki jim je bila za cilj ohranitev fevdalnih struktur v deželi. Po koncu vojne so prišli ob svojo politično moč in ob svoje velikaško dostojanstvo. Pred vojno je vaški župnik bil lahko — kot zemljiški posestnik in kot duhovnik — najvplivnejša osebnost v vasi. Po končani vojni je polagoma postal osamljen, če ne preziran človek in antiklerikalna propaganda ga je spremenila v simbol reakcije in mračnjastva.

Z ugotovitvijo novega režima smo drugo za drugo izgubili naše ustanove in smo videli naše stare organizacije najprej paralizirane, potem pa večidel prepovedane ali razpuščene, ker so veljale za — resnično ali namišljeno — zatočišče protidemokratskih in reakcionarnih elementov. Ker poznamo strategijo in taktiko, ki sta jo v verskih zadevah tisočkrat uporabila marksizem in komunizem, smemo domnevati, da je ta proces s svoje strani še pospešila določena cerkvena politika, o kateri je najmanj, kar

moremo reči, to, da je bila slabo ali lažnivo informirana in ji je primanjkovalo modrosti ali vsaj politične opreznosti.

Naposled, ker sta obe sovražni sili sodelovali pri likvidaciji struktur stare madžarske Cerkve, smo se okrog 1950 našli oropane vsega ali skoraj; toda naše cerkve so ostajale odprte, obhajanje bogoslužja ni bilo nikoli zares moteno, duhovniki so lahko svobodno maševali in pridigali evangelij in verniki so ga lahko poslušali; vrhu tega je še ostajal katoliški tisk, ki je bil gotovo na moč utesnjen in z zelo omejeno naklado, obstajal pa je le. Bilo je komaj kaj v primeri s tem, kar smo imeli prej, a bilo je le bolje kot nič. Tukaj smo se vzdignili na pot z namenom, da bi našli svoj prostor pod nebom, ki je bilo povsem spremenjeno — dovolj mračno je bilo, bolj sovražno kot indiferentno.

Kolikokrat — zakaj ne bi priznali tega zdaj, ko je vse srečno minilo! — se nam je bilo bojevati proti ubijajočemu občutku, da smo sami in zapuščeni, dokončno žrtvovani mučeništvu od njih, ki jih mučeništvu ni najmanj ogrožalo! Z občutkom, da smo bili samo »quantité negligible«, ki je ostala samo kot izhodišče protikomunistične propagande in katere kar preresnične bolečine in rane so bile nekako spremenjene v preizkušnje, včasih celo politične, namesto da bi bile bratsko upoštrevane in dejansko olajšane, kakor se je zgodilo po nastopu Janeza XXIII. in kraljestva ljubezni, tako polnega tolažbe za kristjane Vzhoda. Težka leta in potem leta upanja: to je bil čas klitja in potem dozorevanja naše misli. Vprašanje, ki se je postavilo pred nas katoličane, je bilo najprej naslednje: kako živeti in kako preživeti v družbi, katere teorija je dekretirala in katere praksa skuša uresničiti smrt Boga in popoln polom religije? Pozneje, ko smo prebredli karantensko obdobje, ki je bilo po komunističnem izrazoslovju obdobje dogmatizma in kulta osebnosti, se je vprašanje postavljalo takole: kako živeti v isti družbi, in kako se angažirati za isto delo, ki je konec koncev izgradnja socializma, z aktivno brezbožnimi marksisti, pred nedvomno tolerantnim režimom, ki pa se zaradi tega ne odpoveduje ideološkemu in protiverskemu boju, ki je inherenten marksizmu-leninizmu? Z drugimi besedami: kako oznanjevati Boga marksistom, prav sredi marksizma, to se pravi v marksistični državi?

Da se bom izognil vsakemu razočaranju, bom takoj povedal, da tozadevno nimamo nikakršne teorije. Naš odgovor je čisto praktičen, brez teoretičnih razpravljanj, brez namena, da bi pobijali marksistične teze o nebivanju Boga s klasičnimi ali novimi dokazi o njegovem bivanju; in če se, kolikor je mogoče, izogibamo filozofski ali teološki argumentaciji, to ni zaradi lenobe ali zaradi abdikacije, zaradi prevelike popustljivosti ali zaradi neznanja, ampak ker smo trdno prepričani o neučinkovitosti in torej o nekoristnosti takšnih razpravljanj.

V teh posebnih okoliščinah, v katerih bi vsaka protimarksistična zagnanost bila lahko označena kot atentat na državno varnost ali kot kompliciteta z buržoazno ideologijo (do katere imamo v resnici malo simpatije); v teh okoliščinah, pravim, ki so seveda zelo različne od okoliščin v tako imenovani kapitalistični ali novokapitalistični državi, bolj kot razpravljati ali pobijati moramo dokazovati, in dokazovati na ravni dejanskega življenja, na ravni Zgodovine, v konkretni socialistični stvarnosti. Namesto razumskih dokazov, ki zmerom obvisijo nekoliko v zraku in so brez vsake stvarne posledice, je treba, da je dokaz živi človek, v svoji nezanimljivi stvarnosti, v svoji družbeni evidenci. Treba je, da smo mi tisti, ki ustvarjamo dokaz.

Vsi poznajo marksistično teorijo in analizo religioznega dejstva. S poenostavitvijo, izvedeno do skrajnosti, jo lahko reduciramo na sledeče postavke: Bog je obstaja. Ideja o Bogu je samo poseebljena ekstrapolacija našega strahu pred neznanimi naravnimi silami in potemtakem v skrajni analizi — našega neznanja; kakor bo znanost napredovala, tako bo ideja o Bogu slabela, dokler ne bo popolnoma ugasnila. Idejo nekega Boga in onstranstva s posmrtnim vračilom izrabljajo vladajoči razredi za to, da usužnjujejo in izrabljajo delavce. Potemtakem je ohranitev religije tesno povezana z interesi teh razredov in njena ukinitve je obvezna in nujna za osvoboditev proletariata in človeka nasploh. V brezrazredni družbi religija ne bo imela razloga za obstanek, ker ni nič drugega kot nadstavba, pogojena od neke gospodarske in socialne baze: s korenito spremembo podstavbe je religija avtomatično obsojena na izumrtje. Teoretično smo torej mi madžarski katoliki domnevni mrtveci, umirajoči čuvarji

krste zrušenega tirana. To je teoretično odločeno in mi nimamo ne pravice ne možnosti, da bi oporekali utemeljenosti odločitve. Nič drugega nam ne preostane, ko da se predstavimo z dokumentom našega življenja in prepustimo zadnjo besedo vrhovnemu sodniku — Zgodovini.

Z drugimi besedami: marksistična teorija o religiji temelji na analizi nekega religioznega dejstva, ki se nanaša samo na neko posebno obliko tega pojava, zaradi česar je ta teorija prej analiza neke zunanje kot neke notranje stvarnosti. Marksu in marksizmu ostane bistvo krščanstva prikrito. Kakor je pravilno rekel francoski zgodovinar, je v marksistični kritiki neko ekskluzivno izhodiščno stališče v tem smislu, da jemlje religijo izključno v njenem sociološkem aspektu, pač zato, da bi bolje opravičila svoje zaključke. Ne jemlje je takšne, kakršna dejansko je, v njeni zelo zapleteni realnosti, v njeni mnogoobraznosti, zakaj kar je res za politično krščanstvo restavracije ali buržoazne dobe, je gotovo vprašljivo glede prvotne ali srednjeveške Cerkve in se ne da nikakor aplicirati na osebno religiozno izkustvo.

To moramo vedeti. Sicer pa nam to bije v zavest iz dneva v dan. Toda začeti diskusijo o tem ne bi bilo samo brezplodno, ampak tudi zelo neprevidno, tudi ko bi nam bila dana možnost za to. Če je res neko ekskluzivno stališče, če obstaja neka vrzel med teorijo in konkretno resnico, je mnogo bolje stopiti v to vrzel, obstati pokonci v njej, živeti in rasti v njej — kakor brezplodno govoriti o njej. Ni dovolj ironizirati možne vrzeli marksizma pri interpretaciji religioznega pojava in niti tožiti nad lažnivo podobo, ki jo marksizem slika o nas samih in v kateri se ne prepoznamo. Pač pa moramo vedeti, da smo drugačni, in biti drugačni: to je naša naloga, to je najučinkovitejše sredstvo za oznanjevanje in prikazovanje Boga. Kako bi npr. mogli bolje ovreči trditev, da je religija bistveno reakcionarna, kakor s tem, da smo verni in da nismo reakcionarni? In kakšen boljši dokaz lahko doprinesemo proti obtožbi, po kateri je krščanstvo ideologija buržoazije in socialnega izkoriščanja par excellence, če ne tega, da smo kristjani in se istočasno v dobri veri angažiramo v vseh tistih dejavnostih pri izgradnji socializma, ki imajo za cilj izboljšanje človeškega položaja, večje blagostanje, več kulture za ljud-

stvo, več enakosti in bratstva med ljudmi? To, kar se pripravlja, lahko spremenimo samo tako, da sami pri stvari sodelujemo, in to pošteno, brez zakritih namenov, lojalno kot državljani in z nezlomljivo zvestobo kot verniki; zakaj dolgoročno poštenost in trdnost obveljata, medtem ko šibkost vodi v polom. Dokazati moramo ne z besedami, ampak z dejstvi, s svojim zadržanjem, da naša vera nima nikakršne bistvene zveze s takšno ali drugačno socialno ali ekonomsko strukturo; in da je njena duša, njeno bistvo — kljub vsemu nebitvenemu, ki jo je obremenilo, ker je pač utelešena v človeški zgodovini — nekaj neodvisnega ali — da se izrazimo na bolj dialektični način — da je nerazpadljiva konstanta v nerazpadljivi celoti.

Ker je religija po marksizmu najslabša človekova alienacija, je na nas, da dokažemo — ne z umovanjem, ampak s tem, kar smo, s svojim načinom mišljenja in čutenja, s svojim načinom bivanja — da prav vera, temelječa na ljubezni do Boga in ne v strahu pred Bogom — najbolj približa človeka njegovemu bistvu in mu pomaga, da se osvobodi in sprosti v svoji človeški totalnosti.

Na Zahodu se mnogo govori o religioznem nemiru modernega človeka in nihče ne dvomi v trpko stvarnost in iskrenost tega nemira, ki je z religioznega vidika celo zelo ohrabrujoč. Toda marksist, ki gleda od daleč, v marksističnem kontekstu, ne da bi slutil, kaj je lahko duhovni boj, temna noč duha, ki sta jo poznala na primer Janez od Križa ali — v trenutku smrti — sveta Terezija iz Lisieuxa, v teh nemirih ne vidi in ne sme videti drugega kakor psihični pojav, ki je značilen za upad buržoazije in kapitalizma: skratka, proizvod razpadanja. V posebnih perspektivah socializma pa mi kristjani, ki živimo v njem, ne bomo govorili o kakšnem znamenju kvietizma, ampak prej o znamenju nekakšne umirjenosti, nekakšne religiozne harmonije, nekakšne duhovne integritete, o odraslem religioznem občutju.

Če marksisti mislijo, da religija — »opij za ljudstvo« — odteguje človeka od njegovih zemskih dolžnosti in od njegove zemске bodočnosti, moramo dokazati, da nam avtentično verovanje služi prav za kompas, da se razpoznamo sredi stvari tega sveta, ki nas strastno zanimajo; in če cenimo zemске vrednote, človeške in celo materialne —

posebno tiste, ki zadevajo napredek — nič manj kot neverni, čeprav na različni način, tega ne delamo tako, da izdajamo, ampak da celoviteje živimo našo vero.

Govoril sem o umirajočih stražarjih okrog krste umirajočega Boga: to je teoretična in tradicionalna misel, ki jo marksizem podaja o religiji in o vernikih v modernem svetu in — s še več razloga — v socializmu. Ampak medtem ko naši bratje nasprotniki pričakujejo, včasih z nestrpnostjo, da ognji tega pogrebnega ognja naposled ugasnejo in da umirajoči umrejo (in včasih so silovito pihali na sveče, da bi hitreje ugasnile), pustimo njim te uboge voščene prisposodbe in pojdimo dalje. Podstavba družbe je spremenjena, zasebna lastnina je odpravljena, odtujitev človeka po človeku je eliminirana: in kljub temu vera ostaja, se čedalje bolj osvobaja drugotnega, se čedalje bolj reducira na svoje bistvo, ki je ljubezensko razmerje med Bogom in med človekom. Težave, na katere naletava, ji samo pomagajo pri tem očiščevalnem in poglobitvenem procesu. Nikakršne kariere ne favorizira več, ampak vsakršno samo ovira: tako očiščena vsakršnega oportunitizma je vera postala spontana izbira in osebna obveza. V svojem relativnem uboštvu najde svoje bogastvo; ne more več zidati ponosnih cerkva, toda stare cerkve so ob nedeljah polne in med tednom niso nikoli prazne. Gre torej za živo religijo in za živ religiozni čut, za zavestno, trdno in doraslo krščanstvo, ki ni p r o t i socializmu, proti njemu v njegovem bistvu, ampak — v — socializmu, v brezrazredni družbi, kot živ in pomemben del te družbe. Gre za edinstven pojav v zgodovini marksizma in v zgodovini nasploh: neutajljivo dejstvo, ki silí k razmišljanju in ki bo mogoče nekega dne dalo ponovno v pretres marksistično tezo — ali vsaj katero od marksističnih tez — o religiji.

Oznanjevati in prikazovati Boga s praktično in intelektualno kretnjo, ki naj pokaže marksistom socialno stvarnost, ki naj bo zaradi svojega očitnega obstoja skoraj otipljiv dokaz o vprašljivosti njihove klasične postavke, po kateri je religija samo odpravljiva nadstavba: to je več ali manj naša naloga, naloga za nas, kristjane, ki živimo v socialističnem režimu. To je nedvomno težka naloga, ki terja mnogo potrpežljivosti, previdnosti, samoobvladanja in predvsem mnogo ljubezni. Pa tudi mnogo ponižnosti in iskrenosti. Zakaj ne glede na primer na

revščino naših sredstev v primeri s sredstvi francoskih katoličanov naši marksistični nasprotniki ne jemljejo v poštev naše duhovne občutljivosti bolj, kakor smo mi upoštevali njihovo, ko so bile vloge tako rekoč obrnjene, ko je vladala na Madžarskem tako imenovana — po svoje dovolj zlonosna — krščanska politika. Kakšno pretresljivo doživetje je na primer za katoličana naših dni, če lista večji del apologetičnih knjig preteklosti z njihovim površnim umovanjem, z njihovim oblastvenim argumentiranjem in predvsem z njihovo buržujsko katoliško samozadostnostjo! Kadar moramo prenašati določen marksističen sarkazem, ki skoraj očita veri umsko alienacijo, ali nam ni misliti, da žanjemo to, kar smo sejali in da je današnja marksistična objest samo močno popravljena izdaja naše včerajšnje katoliške objesti? In če nas kdaj obhaja skušnjava, da bi se predali ogorčenju, si mar prej nismo dolžni zastaviti vprašanja o odgovornosti? Kdo konec koncev nosi krivdo za to, če so si marksisti — in pred njimi celo Marx — ustvarili zmotno in lažno predstavo o religiji? Če mi prijatelj marksist govori o Bogu, ki biča reveže in favorizira bogataše — ker ga je v njegovi kmečki mladosti, ko se je igral pokraj ceste, vžgal z bičem kočijaž, ki je vozil gospodo k nedeljski maši —, kako mu je mogoče očitati, da zamenjuje božjo roko z roko paža njegovih zemskih namestnikov? Kdo je odgovoren za sovražstvo komunista, ki je bil kot otrok bičan? Kdor sovraži iz nehvaležnosti ali tisti, ki so mu prikrili božjo ljubezen? To je mučno in poučno izkustvo: najhujše ovire, ki jih moramo premostiti, smo postavili mi sami in najtrdovratnejše je odklanjanje duš, ki smo jih užalili ali ponižali. Tisti, ki vodijo zagrizeno polemiko ali preprosto kristjani drugih dežel nas bodo morda vprašali, v čem je korist takšnega zadržanja. Mar morejo takšno neekstenzivno, tako malo bojujoče se, tako skromno oznanjevanje Boga, tako razumevajoče do tistih, ki ga nočejo slišati, in tako usmerjeno navznoter, dojeti vsi tisti, ki so odločno zunaj in ki si povrh še pokrivajo ušesa? Kar prelahko bi bilo odgovoriti, da, če kdo trdovratno odklanja, da bi prisluhnil določeni resnici, mu to resnico skušamo postaviti pred oči, kar je

tudi natančno to, kar delamo. Toda kar je še bolj prepričljivo, je to, da imamo otipljive dokaze, stvarne rezultate, ki po vsem sodeč jamčijo za pravilnost našega zadržanja in ki nas utrjujejo v prepričanju, da nismo zanemarili ne svoje naloge ne svojih zgodovinskih možnosti.

Toda to so nadrobnosti, v katere se ne bi rad spuščal: po eni strani so to znane stvari, po drugi pa bi terjale preobsežne zastranitve, zakaj laže jih je opazovati skozi izkustvo kakor jih opredeljevati s približnimi formulacijami. Gre namreč za spremembo ozračja, za ožvitev določene veljave in celo določenega ugleda katoliške misli, za tihotno, a nedvomno razširjanje krščanskega humanizma, za določeno privlačno silo, ki jo izžarevata naša umska odprtost in naša intelektualna in duhovna svoboda, za določen vpliv, ki mu njegovi nasprotniki zmeškom oporekajo, a ki je vendar stvaren in občuten.

Skratka, spleta se nekakšen dialog brez dialogiziranja. Dialog, ki je sestavljen iz monologov, predvsem z naše strani; toda naši monologi so napisani za druge, ker vemo, da jih bodo drugi brali. Pisati moramo torej v govorici in po miselnosti, ki sta brez vsakršnega hermetizma, z izrazi, ki naj jih drugi lahko razumejo. To nas je spodbudilo k temu, da smo ponovno proučili naše resnice, in to nekoliko bolj dialektično, tako da bi bilo nadnaravno bolj ukoreninjeno v naravnem in da bi se božje bolj »znašlo« v človeškem. To je eden od neprecenljivih doprinosov, ki nam z njimi proti svoji volji streže marksistični ambient.

Naši francoski prijatelji, ki prihajajo na Madžarsko, obstanejo kdaj začudeni ob našem optimizmu in ob našem upanju. Skušal sem razložiti, odkod optimizem in upanje. Toda ničesar nisem rekel o našem vrhovnem upanju, o milosti.

V vsem tem, kar sem povedal, vem, da se dajo z lahkoto razpoznati nekatere inspiracije iz francoskega vira, ki jih dolgujemo kardinalu Suhardu, Maritainu, Mounieru, Teilhardu in drugim. Ne prikrivamo jih, nasprotno smo nanje ponosni, in naša najbolj vztrajna ambicija je, da ne bi bili nevedni naših učiteljev.

GYORGY RONAY
Prevedel Miran Razor



Danes je kulturna revolucija svetovni pojav. Kulturniki, univerzitetni delavci, študentje vsega sveta bi želeli prenoviti strukturo, v katerih so primorani živeti. Dokument italijanskih univerzitetnih asistentov navaja recimo sledeče točke za revolucionarno akcijo:

- a) Dol z razredno šolo!
- b) Dol s šolo gospodarjev!
- c) Naj se razplamti borba proti avtoritarizmu znotraj in zunaj univerze!
- d) Naj se razplamti borba proti sedanji hierarhični lestvici!
- e) Zahtevamo borbo proti parcelizaciji kulture!
- f) Zahtevamo borbo proti nevtralnosti v kulturi!
- g) Nočemo nikakršnega soupravljanja znotraj obstoječih struktur!
- h) Izmed obeh možnosti, tiste, ki predvideva spremembe znotraj obstoječih struktur in tiste, ki predvideva njihovo popolno uničenje, je edinole zadnja veljavna!

Če si поблиže ogledamo takšne in podobne zahteve, nam postane precej jasno, kakor že v primeru ljubljanskih akademikov, zbranih okoli študentskega glasila Tribune, da tu v bistvu ne gre za kakšne konstruktivne predloge o spremembi družbenih struktur, o njih izboljšanju ali večji učinkovitosti in pravičnosti, temveč za radikalni poseg, ekstremizem v čisti obliki, ki se v svojih trditvah ne zadovoljuje z ničimer, kar bi bilo manj od popolne razrušitve sveta, takšnega, kakršnega trenutno poznamo. Ne gre torej za razloge, za analize in vzroke, kakor recimo pri Marxu, tukaj gre samo za totalno nivelacijo, samo ta naj bi imela v kali up, da bo jutri mogoče postaviti nove, boljše temelje.

Spričo tako hudega grmenja nas seveda zanima, ali imajo mladi možnost, da si izbojujejo konkreten uspeh v svetu nasploh, a v slovenski kulturi še posebej.

Vprašanje je dokaj zapleteno že zato, ker je pri mladih stališče do uspeha dvoumno. Ena izmed njihovih značilnosti je namreč prav v tem, da na ves glas izjavljajo, da njim ni do uspeha, vsaj ne do uspeha v klasičnem ali če hočemo humanističnem pomenu besede. Med zbadljivkami, ki jih je Tomaž Šalamun napisal na račun slovenskega uspeha, je naslednja:

kakšna je top lestvica genijev pri nas? živečih?

živečih

gabrijel stupica

vinko globokar

ivo daneu

prof. dr. ing. anton peterlin

milenko matanovič

miro cerar

rudi šeligo

tomaž šalamun

torej obilica genijev?

res je relativno izredno ugoden čas

kaj pa slavož žižek in marko švabič?

oba sta še premlada in ju ne bi bilo fair proglašati za genija

to povzroča strašen pritisk

Kdor pozna razmere v kulturi, ve, da je takšna lestvica za ves humanistični kulturni življenjski res važen element. Slovenska kulturna zavest je v določenem smislu (a podobno je pri drugih kulturah, ki izhajajo iz humanistične tradicije) plod pritiska, ki ga ustvarja lestvica narodnih genijev na posameznika. Ona dela kulturo, a kultura dela narod. Odtod očitek mladim, da izpodkopavajo temelje naroda.

Mislím, da je možnost uspeha skupine mladih v slovenski kulturi povezana z dvema pogojema: prvi je pač pogoj mladosti, ki deluje sam od sebe. Jasno je, da bodo starejše generacije sčasoma nadomestili mlajši in v tem smislu jim je seveda uspeh zagotovljen. Vendar pa je drugi pogoj odvisen

tako rekoč od njihovega kulturniškega boja, od konkretosti, ki jo ima njihova kritična ost do resničnih hib sedanje slovenske kulturne stvarnosti. Vprašanje je torej, ali ima takšen razbijaški način kritike v kali možnost plodovitosti, ali je to svež veter v naši kulturni situaciji, ali pa je vse skupaj, kakor je bilo rečeno, le modno posne-manje degeneriranih vzorov z Zahoda.

Ne glede na dejstvo, da povsem avtonomne slovenske kulture tako rekoč ne poznamo, saj je vse kar imamo, od Trubarja, Prešerna pa do Cankarja in Josipa Vidmarja, po svoje, del vplivnega področja zapadne kulture, in se potemtakem ne bi imeli kaj razburjati, če mladi danes stopajo po tej že tako uhojeni poti, ne glede na vse to, imam vtis, da se je tudi pri teh mladih, kljub razglašenemu ekstremizmu, v bistvu bolj malo premaknilo v revolucionarno smer. Kar je izrazitejših osebnosti med njimi — zaradi top lestvice bi rajši nikogar ne imenoval — ti že znajo iz teh svojih tako imenovanih modnih kalupov ustvariti tu in tam kaj svežega in značilnega za slovenske razmere, kar pa je šibkejših duhov, ti pa se morajo pedantno naslanjati na tuje ali domače vzore. Tako imajo nekateri izmed njih cel kup epigonov. Zanimivo je po svoje dejstvo, da talentirani pisci med njimi tudi niso tako zelo skurilni: na razpolago so jim namreč še druga ustvarjalna sredstva razen kletvic in seksusa, epigoni pa so primorani prekositi svoje mojstre prav v uporabi pocestnega žargona, saj bi drugače pokazali premalo pripravljenosti.

Toda kakšne pripravljenosti?

Rekel bi: pripravljenosti vstopiti na enega izmed klinov omenjene lestvice vrednot! Kaj pa drugega? Kajti, tudi če bi mladi res uspeli s svojo kulturno revolucijo, če bi jim res uspelo prevrniti vse na glavo, deklarativno izpodnesti slovenski kulturi vrednote na lestvici, uničiti možnost razlikovanja človeka po človeku, bi boljši pesnik izmed njih ostal le boljši, bolj zanimiv, bolj bran, bolj priljubljen pri občinstvu, slabši pa manj zanimiv, bolj dolgočasen in manj vreden poglabitve. Lestvica vrednot je sama na sebi objektivna prvina, ki se nahaja v kraljestvu duha, a to njeno objektivnost ne moremo subjektivno uničiti, čeprav se lahko smejemo njenemu malikovanju. Drugo vprašanje je seveda, kako je ta lestvica izpolnjena.

Kulturna revolucija mladih je torej v bistvu varljiva zadeva. Njihova formula: spriči izdajstva proletariata, ki se je poburžujil, zahtevamo revolucijo lumpenproletariata, deklasiranih elementov, prostitutk, beračev, ipd., je, milo rečeno, demagogija. Kajti, če se je poburžujil proletariati, ki so ga svoj čas proglasili, da je pred takšno nevarnostjo imun, kdo nam vendar zagotavlja, da se jutri ne bo isto pripetilo tudi lumpenproletariatu?

Po vsem, kar se dogaja, imamo pravico misliti, da bi se tudi ta sloj prav gotovo poburžujil, kakor smo spoznali, da ostajajo objektivne vrednote objektivne, kljub besu mladih, ki bi jih radi v zapoznelih revolucionarnih popadkih prekucnili in razbili. Saj se je tudi sila kitajske kulturne revolucije zbrala menda le zaradi novega proizvodnega skoka, se pravi, zaradi bolj gotovega prihodnjega poburženja v znamenju blaginje, moči, objektivnih vrednot in atomske bombe. To je resnica, pred katero si lahko še tolikokrat zatismo oči z demagogijo, a vendar se na nji v bistvu nič ne bo spremenilo. To so objektivne zakonitosti sveta: določen pesimizem nad človekom in svetom je danes, po vsem, kar smo doživeli, povsem na mestu.

Zato bi namesto manifesta kulturne revolucije lahko objavili tudi naslednji manifest:

- a) Človek je objektivno vkljenjen v lestvico vrednot.
- b) Človek je po naravi buržuj, in to vsak človek: kdor buržuj še ni, pa bi rad buržuj postal.
- c) Meščanstvo je zato večni razred, neuničljivi. Po vsakem pretresu se zopet pojavi, močnejše kot kdajkoli prej.
- d) Vsaka revolucija ni nič drugega kot valilnica nove buržuazije.

To je sosledje, iz katerega pa takoj razberemo, da v bistvu sploh ne gre za buržuazijo, proletariati, lumpenproletariati ali kakšen drug razred, marveč za enostavno dejstvo, da, kakor vse kaže, sploh ni moč bistveno spremeniti človekove notranjosti z zunanji sredstvi!

Upor mladih je zato značilna kretnja sodobnega človeka, v katerem še tli zgodovinski uporniški duh dedov, čeprav je postalo povsem jasno, da je vsak upor zaman, saj paradiza na svetu ne bomo ustvarili, kljub še takšnim subjektivnim naporom.

Pač, še pred nekaj leti, takrat je bilo veliko lažje delati revolucijo kakor danes! Takrat je vsak revolucionar razpolagal z dvema motorjema: zadaj ga je priganjalo nezadovoljstvo nad obstoječim stanjem, spredaj pa ga je vleкло upanje v boljšo prihodnost, paradiž na zemlji. Danes so velika revolucionarna izkustva za nami in prav dobro nam je znano, da je vsaka nova inačica družbe nezadovoljiva senca optimistične vizije, ki je naše dede tirala v revolucionaren napor.

Ljudje, ki bi se torej danes radi lotili nove revolucionarne poti, očitajoč prejšnjim rodovom, da revolucije niso znali izpeljati do kraja zaradi subjektivnih vzrokov, zato ker so se vdali negativnim zgodovinskim silam, ker so izdali idejo z veliko začetnico, ker so se pač poburžujili, bi se vsekakor morali zavedati možnosti, da bi se podobno pripetilo tudi njim samim, komaj bi se polastili oblasti. Kdo nam zagotavlja, da bi oni revolucijo zares izpeljali do konca? Kdo nam zagotavlja, da se njihova revolucija ne bi končala prej kot revolucija starih? Ali ni ta možnost svojevrstna značilnost sveta? Ali ni to objektivna prvina? Ali ni cilj vsake družbene revolucije v zadnji

stopnji utopičen? Ali niso te resnice še toliko bolj resnične med Slovenci, ki smo eno revolucijo že prebili?

Toda ne delajmo si utvar, vse to čutijo prav dobro tudi mladi, saj vidimo, kako jim je težko prikopati se do pravega, konkretnega, političnega programa. Po vsem, kar je bilo rečeno, je jasno, zakaj. Vsak program, vsaka konkretizacija akcije bi zahtevala analizo prihodnosti, tega pa danes noben revolucionar ne prenese več. Nihče ne more mimo zgodovinskega izkustva, njegovo preučevanje pa je samo po sebi že izdajstvo ideje z veliko začetnico, odprtje boleče rane v zavesti sodobne zgodovine. Revolucija mladih ima zato polet, dokler je brez programa. Njena veličina je v tem, da se naslanja na čustva, njena meja pa v tem, da pušča pri strani razum. Možnost njenega uspeha ostaja zato le delna: na posameznih področjih, na univerzi, v srednji šoli, ali pa v eni ali drugi inačici nacionalne zavesti, tam, kjer obstajajo veliki problemi, kjer imamo opravka s preživelimi, nespremenjenimi strukturami, ki ne ustrezajo več sodobnemu času, samo tam, imajo, po mojem mnenju, mladi upanje na uspeh.

ALEŠ LOKAR



KAZALO

PETEGA LETNIKA (1968)



ESEJI

- Mircea Eliade: SVETO IN PROFANO
V MODERNEM SVETU 9
- Jacques Maritain: TRAGEDIJA HUMANIZMA 89
- Marjan Rožanc: FOTOGRAFIJA IN »JAZ« 102
O DVEH TEMELJNIH STRUKTURAH 180
- Irena Žerjal Pučnik: SLOVENSKI FILMSKI SCENARIJI
1948-65 117, 215
- Ivan Mrak: SMER IN PROTISMER 187



LEPOSLOVJE

- Vladimir Truhlar: IZ SODOBNE NEMŠKE LIRIKE 15
- Milena Merlak: PESMI V PROZI 18
- Dušan Bufon: RENATA 21
- Pavel Lužan: PO ROJSTVU SVETA 32
- Peter Kovačič: SONČNA PRGIŠČA 82
- Vili Stegu: PESMI 99
- Irena Žerjal Pučnik: NASELBINA IDOLOV 106
- Marjan Rožanc: SAMOMORILCA 108
- Pavle Zidar: DVE PROZI 161
- Stanko Janežič: SVETA DEŽELA 177



UMETNOST

- Fedor Žigon: MEJE ARHITEKTURE 131, 207
- Boris Podreka: ČERNIGOJ IN PATENTIRANI »JAZ« 201



PROBLEMI

- Drago Štoka: VOLITVE V ZAMEJSTVU 3
Miro Kos: NAPREDNO 25
Vladimir Vremec: KAM S PROGRAMOM? 37
Rafko Dolhar: REKVIJEM ZA VELIKO ILUZIJO 67
Jakob Šolar: PRI KORENINAH NAŠEGA ŽIVLJENJA 71
Aleš Lokar: DIALOG Z BORISOM PAHORJEM 73
Franc Mljač: VOLILNI IZIDI POLITIČNIH IN DEŽELNIH
VOLITEV MAJA 1968 170



FELJTONI

- KARIKATURA, Boris Podreka 47
K RAZPRAVI »DIALOG IN SLOVENCİ«, Vladimir Vremec,
Marjan Rožanc, Aleš Lokar 48
PASIJON V BENEŠKI SLOVENIJI, Stanko Janežič 59
JAKOB ŠOLAR, Miran Razor 141
»PRIMAVERA A TRIESTE«, A. L. 144
DOGODEK V MESTU TRENTU, A. L. 146
DVE PRIDIGI, Johannes Dittrich 227
BOG V SOCIALIZMU, Gyorgy Ronay 232
KULTURNA REVOLUCIJA V LJUBLJANI, Aleš Lokar 238



ZAPISKI

- PRIMORSKA IMA LE DVE REVIMI, Vr. 150
ANKETA O ZAMEJSKIH TEDNIH 61, 153
GLOSE NEUČAKANEGA EVROPEJCA, Janko Musulin 151
PETDESETLETNICA, Miran Razor 231

